

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

DLOUHÉ DOMY KULTURY S VYPÍCHANOU KERAMIKOU NA
SÍDLIŠTI HRDLOVKA-LIPTICE (OKR. TEPLICE)

Vedoucí práce: PhDr. Jaromír Beneš, Ph.D.

Autor práce: Václav Vondrovský

Studijní obor: Archeologie

Ročník: 4.

2011

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracoval samostatně, pouze za použití pramenů a literatury, jež jsou uvedeny v příloženém seznamu.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 22. prosince 2011

Mé poděkování patří v první řadě PhDr. Jaromíru Benešovi Ph.D., který mi umožnil zpracování svého výzkumu a zajistil převoz materiálu. Svými radami, inspirativními podněty a poskytnutím literatury mi velmi pomohl při psaní této práce. Svůj vděk chci také vyjádřit pracovníkům Ústavu archeologické památkové péče severozápadních Čech a Oblastního muzea v Mostě v čele s řediteli Mgr. Janem Blažkem a PhDr. Libuší Pokornou za poskytnuté podklady a nálezový fond. Dále pak sekretářkám Archeologického ústavu a Ústavu anglistiky FF JU Janě Kryeziu a Pavlíně Lohonkové za pomoc při skenování nemalého množství terénní dokumentace.

Velký dík patří mým spolužákům za rady technického i věcného charakteru, pomoc a pohodovou atmosféru. Jmenovitě pak Dominice Chrastové, která je autorkou části kreseb keramického materiálu. Dále Bc. Michaele Divišové a Mgr. Tereze Šálkové za jazykové korekce a věcné připomínky.

Závěrem chci poděkovat své rodině za podporu během mého studia.

Anotace

Práce si klade za cíl částečné zpracování výzkumu neolitického sídliště na katastrech bývalých obcí Hrdlovka-Liptice. S ohledem na množství získaného materiálu a odkrytých situací bylo pole zájmu zúženo na dlouhé domy období kultury s vypíchanou keramikou. Keramický materiál byl analyzován z výplní objektů prostorově spjatých s domem č. III, který tak bylo možné blížeji datovat. Zjištěná fakta jsou komparována se současnými poznatky o konstrukci a názory na funkci neolitických dlouhých domů.

Annotation

The present work aims to partial assessment excavation of Neolithic settlement site located on cadastres of former villages Hrdlovka-Liptice. With regard to the amount of material obtained through excavation and exposed situation, the field of interest was reduced to the StK period longhouses. The ceramic material from the filling of objects spatially associated with the house no. 3 was analysed, which enabled closer dating of the house. These findings are compared with current knowledge and views of Neolithic longhouse construction and function.

Obsah

1. Úvod.....	1
2. Historie výzkumu, Hrdlovka v kulturním a prostorovém kontextu.....	3
2.1. Výzkum lokality 1987 – 1991.....	3
2.2. Přírodní podmínky zkoumané lokality.....	4
2.3. Kultura s vypíchanou keramikou.....	8
2.4. Neolitické dlouhé domy a stav jejich výzkumu.....	12
2.5. Dějiny bádání a stav výzkumu neolitických sídlišť s důrazem na Podkrušnohoří.....	14
3. Použitá metodika.....	19
3.1. Kresebná dokumentace.....	19
3.2. Analýza keramického souboru.....	20
3.2.1. Evidence 1. řádu.....	24
3.2.2. Evidence 2. řádu.....	25
3.2.3. Evidence 3. řádu.....	28
4. Popis situací nalezených na hrdloveckém sídlišti.....	29
4.1. Dům I.....	29
4.2. Dům II.....	32
4.3. Dům III.....	34
4.4. Dům V.....	38
4.5. Dům VIII.....	39
4.6. Dům X.....	43
4.7. Dům XV.....	44
4.8. Dům XLI.....	46
4.9. Další odkryté StK struktury.....	46
5. Dům III, analýza keramického materiálu.....	48
5.1. Mazanice.....	48
5.2. Výsledky analýzy.....	49
5.2.1. Objekt 261.....	50
5.2.2. Objekt 305.....	55

5.2.3. Objekt 339.....	56
5.2.4. Objekt 345.....	61
5.2.5. Objekt 430.....	63
5.2.6. Objekt 1090.....	64
5.2.7. Objekt 1092.....	68
5.2.8. Keramický materiál kůlových jamek.....	69
6. Diskuse.....	70
6.1. Hrdlovecké domy v kontextu neolitické architektury.....	70
6.2. Objekty, střepy a otázky.....	73
6.3. Velký dům v době změn.....	76
7. Závěr.....	81
8. Literatura.....	83
9. Seznam příloh.....	89

1. Úvod

Čtyři sezóny výzkumu mezi lety 1987 až 1991 odkryly na katastrech obcí Hrdlovka a Liptice v poloze „Velký Fírek“ (dále jen Hrdlovka) rozlehlé polykulturní sídliště s komponentami neolitu, eneolitu, doby bronzové a železné. Předkládaná bakalářská práce se zaměřuje na studium stop neolitického osídlení. Jedná se totiž o jeden z největších souborů svého druhu v Čechách, který ale doposud nebyl podrobněji analyzován a publikován. Právě unikátnost a kvantita neolitických nálezových situací mě přiměly je upřednostnit před komponentami ostatních kultur.

Již před samotným započatím práce bylo jasné, že celkový objem dat je příliš velký. Podle předběžných datací bylo sídliště využíváno od středního stupně kultury s lineární keramikou až po pozdní lengyelský stupeň v závěru neolitu (za současného stavu poznání lokality ovšem nelze určit, zda se jednalo o osídlení nepřetržitě, či přerušované) (Beneš 1991). Komplexní zpracování by si tedy vyžádalo delší časový úsek v rozsahu několika let a značně by překročilo hranice a možnosti bakalářské práce. Za cíl zájmu jsem proto zvolil pouze domy kultury s vypíchanou keramikou a pro podrobnou analýzu pak jeden dům spadající svou existencí do přechodného, tzv. šareckého stupně. Co se týče prostorového vymezení, zaměřil jsem na plochu SJ, jež nabízí největší množství dobře zachovaných půdorysů dlouhých domů.

Důvodů pro výše zmíněný postup bylo hned několik. Zaprvé většina odborné literatury upírá svůj pohled především k půdorysům kultury s lineární keramikou, zatímco pozdější období neolitu zůstávají upozaděna. Nutno ale přiznat, že se tak děje především z nedostatku pramenné základny. V českém prostředí není prozatím známo mnoho lokalit s takovým množstvím kvalitně zachovaných půdorysů StK domů. Ze zpracovaných je možné zmínit například mladoneolitickou část obsáhlého bylanského souboru (Pavlu – Rulf – Zápotocká 1986). Zbytek výzkumů větších sídelních areálů kultury s vypíchanou keramikou ovšem zůstal ve stadiu předběžných publikací a nedokončených komplexních analýz. Z toho logicky vyplývá omezená možnost komparace sídlištních areálů a postulování obecnějších závěrů týkajících se například architektury mladšího neolitu v českém prostředí. Sídelní areál Hrdlovka s počtem osmi

StK půdorysů¹ (včetně domu III z přechodného šáreckého stupně) v tomto ohledu nabízí kvalitní materiál ke studiu dané problematiky a to především díky dobré čitelnosti dochovaných situací.

Aby však nebylo zpracování příliš povrchní, ale zaměřilo se na větší detail, rozhodl jsem se vybrat z tohoto souboru jeden půdorys, na kterém by bylo možné odzkoušet alespoň částečně metodologii pro budoucí analýzu celého sídlištního areálu. Zvolen byl půdorys číslo III, který nabízí dobrý stav zachování všech částí a velké množství zahloubených objektů s keramickým materiálem ve svém okolí. Unikátní je navíc i svými rozměry. Jeho délka činí 49 metrů a svou plochou se tak řadí k největším půdorysům neolitických dlouhých domů ve střední Evropě.

Cílem předkládané bakalářské práce je mimo analýzu některých aspektů neolitické architektury také zpřístupnění pramenů jako takových. Od vlastních terénních prací uplynulo již dvacet let, ale zatím nedošlo k soubornému zpracování, i když autor výzkumu J. Beneš publikoval ještě v průběhu terénních prací předběžnou zprávu, kde byly shrnuty nejdůležitější poznatky o hrdloveckém sídlišti (*Beneš 1991*). Částečně jsem tedy čerpal z jeho předběžných interpretací a datací. Můj vklad pak představuje ucelení a zpracování terénní dokumentace i části keramického materiálu formou databázových souborů, plánů a kreseb. Struktury datované do období kultury s vypíchanou keramikou byly zpracovávány detailně, komponenty ostatních kultur a období jsem překresloval přímo z plánů větších měřítek a tudíž v menším rozlišení. Mimo kresebné dokumentace tvoří přílohu i dokumentace fotografická.

Tato práce samozřejmě nezůstává v mezích edičního zpřístupnění nalezeného materiálu. Součástí je analýza keramiky vyzvednuté z objektů prostorově spjatých s domem III. Ta však není primárně cílem této práce, ale slouží jako vodítko k dataci zahloubených objektů a s nimi související stavbou. Nechybí ani nezbytné interpretace odkrytých situací. V závěrečné diskuzi se pak pokusím o jejich konfrontaci se současným stavem poznání a názory na neolitickou architekturu i srovnání s analogickými nálezovými celky.

¹ Jedná se o počet StK půdorysů na plochách SJ a V, nelze vyloučit, že po detailní analýze nálezových souborů z ploch B a Z, kde prozatím nebyly půdorysy blíže datovány, se toto číslo zvýší.

2. Historie výzkumu, Hrdlovka v kulturním a prostorovém kontextu

2.1. Výzkum lokality 1987 – 1991

Zahájení výzkumu na ploše jihovýchodně od podkrušnohorské obce Hrdlovka v poloze Velký Fírek (příloha 1.1) nebylo bohužel iniciováno pouze snahou o rozšíření pramenné základny archeologie, ale hledisky nejnutnější záchrany unikátního fondu. Hlavním důvodem odkryvu bylo zvětšování rozsahu podkrušnohorských hnědouhelných dolů. Archeologům se tak naskytla možnost provádět záchranný výzkum v předpolích, která brzy pohltila těžba. Katastry obcí Hrdlovka a Liptice byly zasaženy postupující hranicí velkolomu Maxim Gorkij (dnešní důl Bílina) v druhé polovině 80. let. Výzkum byl veden mosteckou expoziturou Archeologického ústavu ČSAV². Těžba ohrožující velkou plochu, která rychle mizela pod lžicemi důlních rypadel, donutila terénní pracovníky soustředit se pouze na určité výseky, tzv. mikroregiony, v rámci kterých bylo možno řešit i prostorové vztahy jednotlivých sídlištních struktur, proměnu osídlení v čase, čili otázky z oboru prostorové archeologie (*Beneš 1995*). Vznikl tak projekt Lomský potok sledující ohroženou oblast v okolí této vodoteče. Později bylo do projektu zahrnuto i povodí Loučenského potoka, v němž se nachází i hrdlovecké naleziště. Výstupy z těchto projektů tak nemají povahu pouze záchranných výzkumů, ale důraz byl kladen i na pozdější možnost studia specifických otázek týkajících se pravěkého osídlení Podkrušnohoří.

Terénní práce pod vedením J. Beneše, který je zároveň i školitelem této bakalářské práce, započaly na jaře roku 1987 a to na plochách označených V a SJ (příloha 1.2). Plocha V byla skrývána pomocí těžké techniky ve čtyřech úzkých pásech. Z časových důvodů se podařilo pás rozšířit pouze u domu IX, který tak byl jako jediný na této ploše odkryt v úplnosti. Nutno dodat, že se tak dělo z důvodu postupující hranice dolu (příloha 2.1). Za standardní situace by byl u tak unikátního naleziště volen detailní a pomalejší způsob exkavace. Velkoplošný odkryv bylo naštěstí možné uskutečnit na ploše SJ, která tak obsahuje největší množství archeologických situací, a proto jsem ji zvolil jako nejreprezentativnější pro tuto fázi zpracování celého výzkumu.

Následující sezóna 1988 navázala na předchozí v odkrývání plochy SJ (příloha 1.3). Původní úzký transekt SJ 1 byl rozšířen na západě o část SJ 2 a později byly odstraněny

² Dnešní Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech Most v.v.i.

i kumulace ornice z předchozích skrývek (plochy SJ 1h, SJ 2h), čímž vznikl jednolitý celek s 16 půdorysy neolitických domů. Mimo to plocha obsahovala například i část dobře dochovaného laténského sídliště – několik chat a obvodové ohrazení.

V roce 1989 započala skrývka plochy B v jižní části naleziště, zatímco dvě předchozí zkoumané plochy již byly ničeny důlními rypadly. I zde probíhal výzkum za ztížených podmínek. Nejednalo se totiž o klasický archeologický odkryv, ale spíše o dohled buldozerové skrývky. Přesto se ale podařilo zachytit několik půdorysů neolitických staveb, především pak dobře zachovalý půdorys domu z pozdního lengyelského stupně.

Zbývající dva roky výzkumu se soustředily na západní plochu Z. Také v tomto případě byl zvolen způsob úzkých liniových sond, které ale opět z časových důvodů nebylo možné rozšířit. Došlo tak ke ztrátě značného množství informací, protože už jen v úzkých liniích se rýsovala značná kumulace neolitických domů podobná té na ploše SJ (počet půdorysů se po skrytí plochy Z zvýšil na 73³). Je třeba se tedy spokojit alespoň s částečnou informací o poloze jednotlivých půdorysů dlouhých domů.

Jak již bylo řečeno, hrdlovecké naleziště je polykulturní a poskytuje materiál pro studium i jiných období, než je neolit. Mimo objektů mladší doby kamenné zde bylo odkryto pohřebiště kultury se šňůrovou keramikou (*Beneš - Dobeš 1992, Dobeš - Zápotocká 2002*) a kultury únětické (*Beneš 1999*). Důležitou komponentou v sídelním areálu jsou také laténské polozemnice, které obsahovaly i několik lidských skeletů (dosud nezpracováno). Mimo polohu Velký Fírek, ovšem stále v katastru dnes již zaniklé obce Hrdlovka, se nacházelo i sídliště doby římské a raně středověká osada ze 6. až 13. století zkoumaná a publikovaná P. Medunou (*1996*).

2.2. Přírodní podmínky zkoumané lokality

Neolitický sídelní areál Hrdlovka se nachází pod svahy Krušných hor na severním okraji Mostecké pánve. Původní reliéf je dnes totálně zničený povrchovou těžbou hnědého uhlí a lze jej rekonstruovat pouze s pomocí historických mapových podkladů. V době výzkumu bylo sídliště situováno na mírně vyvýšené plošině mezi Loučenským potokem a bezejmennou vodotečí. Terasa převyšovala nivu potoka pouze o 1 až 2 metry. Vlastní nadmořská výška lokality se pohybovala okolo hodnoty 209 m. Ovšem jako na řadě dalších neolitických lokalit působila i zde eroze, která do značné míry pozměnila terén a lze tedy předpokládat, že byl původně vyšší a členitější (*Beneš 1991*). Obecně je

³ Údaj je zatím předběžný a může se po celkovém zpracování hrdloveckého sídliště změnit.

tedy možné konstatovat, že se sídelní areál nachází v pro zemědělství klimaticky příhodné oblasti, nicméně zde mohl hrát roli i dešťový stín Krušných hor. Severozápadně od Hrdlovky se reliéf náhle a příkře zvedá. Masiv Krušných hor zde vystupuje z poměrně rovinných pánví a jeho nejvyšší vrcholy přesahují nadmořskou výšku 1000 metrů. Pohoří tak tvoří přirozenou bariéru mezi českou a saskou oblastí, avšak důkazy o tom, že tato hranice nebyla nepřekonatelnou, nacházíme v importech i některých shodných rysech kultur na obou stranách Krušných hor.

Severozápadních Čechy jsou z geologického hlediska tvořeny několika oblastmi různého stáří i charakteru. Hlavní část Krušných hor spadá již do sasko-durynské zóny v české geologii označované jako krušnohorské krystalinikum, jehož počáteční vývojové fáze spadají svou datací do proterozoika. V nadložních souvrstvích se objevují metamorfované ryolity, různé typy pararul s tělesy metadrobů, krystalické vápence, bazické vulkanity a metakonglomeráty s různorodým složením valounů, které jsou blízké proterozoiku barrandienskému. Dále do krušnohorského proterozoika řadíme i přeměněné intruzivní horniny zastoupené především tzv. červenými ortorulami. Největší vliv na vznik současné podoby reliéfu mělo však až terciární období a jeho tektonické procesy v kombinaci s vulkanickou aktivitou budoucího Českého středohoří. Došlo k vyklenutí krušnohorského masivu a v místě tzv. oherského riftu naopak vzniku sníženiny s osou severovýchod-jihozápad tvořící základ podkrušnohorských pánví. Sníženiny posléze zaplnila voda a tato vodní plocha měnila v průběhu času svůj charakter. Její sedimenty proto tvoří jak vrstvy křemičité břidlice, jílu a vápenců jezerní fáze, tak hnědouhelné sloje z dob, kdy se jezero proměnilo v močály a rašeliniště. Tyto vrstvy jsou dnes předmětem povrchové těžby, která zásadním způsobem mění reliéf a celkový ráz Podkrušnohoří. Během kvartéru jsou zaznamenávány tzv. zemní požáry. Pravděpodobně erozí odkryté hnědouhelné sloje se samovznítily a následným žářem se metamorfovaly přilehlé vrstvy hornin. Lze tak usuzovat z výskytu porcelanitu, rohovcovité horniny utvářené tepelnou přeměnou jílovitých a slinitých hornin (*Chlupáč et al. 2002*).

V kvartéru představovala v Krušnohorských pánvích sedimentace převažující proces. Glaciální klima způsobilo zvětrávání hornin a obrus ostrých reliéfních tvarů. Takto uvolněný materiál se vlivem větru a vody usazoval v pánvích a dnes se s ním setkáváme v podložních vrstvách v podobě spraší či navátých písků. Po odeznění glaciálu se na nich převážně biologickými procesy začaly tvořit půdy. První z nich je tzv. smonice.

Jedná se o v České republice vzácný typ půdy lokalizovaný v podstatě pouze v Podkrušnohoří. Svoji podstatou se smonice podobá ostatním černozezním půdám, ovšem výrazná humifikace je kombinována s tzv. vertisol-efektem (samomulčovací schopnost půdního povrchu), mikroreliéfním zvlněním povrchu a výskytem skluzných ploch v půdním profilu (Tomášek 2007, 45). Mimo smonic se setkáváme i s pseudogleji, především pak s černozezními a černicemi zasahujícími do Podkrušnohoří od jihovýchodu z Polabí. Černozezní jsou nejúrodnějším půdním typem v Čechách a tím pádem nejvíce využívané pro zemědělskou činnost. Obecně se udává, že černozezní vzniká procesem humifikace probíhající pod stepní vegetací, jehož důsledkem je nárůst humózních vrstev (Tomášek 2007, 43). Nověji se objevuje názor, že významným činitelem v tomto procesu mohl být i člověk. Neolitický způsob života vytvářel větší enklávy v podstatě stepní vegetace, čímž napomohl růstu černozezní. Ze statistik totiž vyplývá, že vazba sídelních areálů na černozezní byla v počátcích kultury s lineární keramikou nižší a stoupala až v dalších fázích neolitu (Beneš 2008, 40-42). Některé studie také upozorňují na to, že v období neolitu ještě černozezní na spraších byly jen slabě vyvinuté a tudíž málo úrodné (Whittle 1996, 161). Mimo černozezní je dalším půdním typem černice, která se vyskytuje především na vnějších okrajích niv. Jedná se opět o půdu se značně humifikovaným A horizontem, ovšem v nižších partiích dochází vlivem spodní vody ke glejovým procesům (Tomášek 2007, 44). Komplexy hnědých půd pak nacházíme severněji na svazích Krušných hor.

Podloží samotného sídelního areálu v Hrdlovce je poněkud komplikovanější otázkou. Během výzkumu se jevílo jako sprašovitě jíly někdy až jasně žluté barvy terciérního stáří. Ty byly na mnoha místech prostoupeny kvartérními písky nebo šterky. Jak již bylo ale zmíněno, působila na původní povrch eroze. Ta značným způsobem zarovnála členitý terén a mohla způsobit i odnos horních horizontů původního půdního profilu, a proto je značně obtížné určit druh půdy, který se na lokalitě mohl nacházet během neolitického osídlení.

Na půdní typ je poměrně úzce vázán i vegetační pokryv. Severočeské pánve patří z hlediska klimatického členění České republiky k mírně teplým a mírně suchým oblastem, přičemž s nadmořskou výškou v krušnohorském pásmu stoupá i podíl srážek. Potencionální přirozenou vegetaci okolí neolitického sídliště Hrdlovka proto tvoří především teplomilná černýšová dubohabřina (*Malampyro nemorosi-Carpinetum*). Převažujícími druhy dřevin v tomto biotopu jsou dub zimní (*Quercus patraea*) a habr

(*Carpinus betulus*), jejichž častým doplňkem byla lípa srdčitá (*Tilia cordata*) a dub letní (*Quercus robur*). Objevují se i náročnější druhy jako jasan (*Fraxinus excelsior*), javor klen (*Acer pseudoplatanus*), javor mléč (*Acer platanoides*) a třešeň ptačí (*Cerasus avium*). Keře se vyskytují pouze na prosvětlených plochách a bylinné patro je tvořeno především mezofilními druhy bylin, méně pak travami. Výše nastíněný vegetační kryt samozřejmě nepředstavuje jednolitou enklávu. Na malých plochách se specifickými podmínkami, či v kontaktních zónách se setkáváme i s dalšími typy vegetace. Trvale zamokřené terénní deprese jsou pokryty mokřadními olšinami (*Carici acutiformis-Alnetum*), břehy malých toků ptačinovými olšinami (*Stellario-Alnetum*) a například na vyvýšeninách s výchozy křemenců nebo kvarcitických břidlic uvnitř sprašových tabulí bikovými doubravami (*Luzulo albite-Quercetum petraeae*) (Neuhäuslová 2001).

Mapy potencionální přirozené vegetace jsou ovšem v případě zkoumání historické reality pouze částečnou pomůckou a indikací. Nelze se na ně odvolávat zcela. Je třeba si uvědomit, že zobrazují „virtuální realitu“ stvořenou z daných přírodních faktorů jako např. půdní nebo klimatické podmínky⁴ a nepočítají s vlivem člověka na přírodní prostředí či odchylkami klimatu (Sádlo et al. 2008, 28-35). Neolitická kultura s vypíchanou keramikou spadá do období výše zmíněného mladšího atlantika, jehož podmínky lze označit za holocénní klimatické optimum. Klima bylo oproti dnešku v průměru teplejší a vlhčí⁵.

Jak ale ukazují jednotlivá měření, nelze tento údaj příliš zobecňovat. Více než makroklimatické změny byly pro podmínky dané lokality určující lokální klimatické faktory a ani v rámci evropského kontinentu neprobíhaly změny vždy současně a se stejnou intenzitou (Pokorný – Dreslerová 2007, 38). Rolí mohlo sehrát střídání kontinentálního a oceánického klimatu.

V zobrazení historické reality jsou proto přesnější pylové analýzy a antrakologická data. V případě hrdloveckého sídliště lze použít pylové profily získané ze sedimentů dnes již neexistujícího Komořanského jezera vzdáleného přibližně 12 km. Jezero vzniklo na konci posledního glaciálu poklesem Mostecké pánve. Výsledkem byla vodní plocha, jejíž původní rozloha je odhadována na 12x6 km a můžeme proto předpokládat, že pylový profil vypovídá o širším regionu, vzhledem k velké vodní ploše, která pojala

⁴ Vychází se ovšem ze současného stavu, nikoliv například z klimatických podmínek atlantika v případě neolitu.

⁵ Je ale nutné brát v úvahu všechna úskalí, která slovo „průměrně“ obnáší.

pylový spad ze širokého okolí. Během obou fází atlantika převažuje v komořanském profilu dub (*Quercus*), jilm (*Ulmus*), lípa (*Tilia*) a jasan (*Fraxinus*). V závěru mladšího atlantika je pozorován nástup buku (*Fagus*). Tyto smíšené doubravy tvořené výše zmíněnými dřevinami nebyly jen doménou nízko položené pánve, ale zasahovaly i do vyšších poloh Krušných hor, kde dále dominovala líska (*Corylus*). V biotopu jezerního pobřeží pak převažovaly vrby, ale byly postupně doplňovány olšemi (*Jankovská 2000*). Obecně si můžeme krajinu v období mladšího neolitu představit jako převážně lesnatou s postupně se zvětšujícími enklávami bezlesí, buď přírodního, nebo antropogenního původu (*Pokorný 2004, 409*).

2.3. Kultura s vypíchanou keramikou

Příchod neolitu a s ním spojený způsob hospodaření znamenal velkou změnu v užívání krajiny. Nově se objevuje pěstování kulturních plodin a chov dobytka. Neolitické „know-how“ i domestikované druhy rostlin a zvířat se do střední Evropy šířily z oblasti Blízkého Východu, kde se nacházelo jedno z center vzniku nového typu sociální organizace a obživy. Otázkou zůstává, zda k šíření tzv. neolitického balíčku docházelo spolu s příchodem nové populace z epicentra vzniku zemědělství (*demic difussion*), přenášením vlastních znalostí, které původními mezoliticí přejímali (*transition to farming*), či zda se neolitická struktura šířila prostřednictvím tzv. žabích skoků. Většina badatelů pro prostor střední Evropy počítá s kombinací obou dvou základních typů šíření zemědělství, čili jak příchod nové populace, tak částečně i „přetavení“ původních mezolitiků v zemědělce (*Lukes – Zvelebil 2004*). Důležitou roli v řešení této otázky hraje výzkum současné i staré DNA (*Zvelebil et al. 2006, Zvelebil – Pettitt 2008*).

Celý proces přeměny krajiny i člověka samotného je však třeba vnímat jako dlouhodobý (evoluci) a nikoliv přímočarý a krátkodobý (revoluci). Z mezolitu jsou známy doklady záměrného vypalování lesa a lze předpokládat i management některých rostlin. Rozdíl mezi záměrně pěstovaným a částečně udržovaným divoce rostoucím stromem je často velmi těžko rozpoznatelný (*Sádlo et al. 2008, 49*). Postupující zalesňování krajiny a s tím spojené ubývání sběračských zdrojů potravy zřejmě nutilo mezoliticí ke stále intenzivnějšímu managementu do té doby volně rostoucích plodin. Na rozdíl od Předního Východu se však v našich zeměpisných šířkách nenachází tak snadno domestikovatelná rostlina (*Barker 2006 338-336; Šída 2011*). Stejně

nevyhraněné mohly být i samotné pozdně mezolitické a raně neolitické populace. Jak navíc ukázala radiokarbonová měření provedená na některých kulturně mezolitických lokalitách, mohla populace s lovecko-sběračským způsobem života existovat především v periferních oblastech ještě poměrně hluboko do neolitu (*Beneš – Chvojka 2007*). Stejně tak nezmizel počátkem neolitu lov a sběr jako součást obživy⁶.

Datace neolitu vychází především z radiokarbonových měření korelovaných některými dendrochronologickými daty. Období kultur s keramikou zdobenou vpichy je obecně kladeno mezi roky 5000-4200 BC, datace samotné kultury s vypíchanou keramikou ovšem končí kolem roku 4500 BC. Vydělení jednotlivých fází je pak založeno hlavně na materiálu získaném z pohřebišť, neboť i přes poměrně velký nálezový fond ze sídelních areálů jako například Plotišť n. Labem nebyl tento materiál dostatečně zpracován a publikován (*Pavlu–Zápotocká 2007, 34*).

V následujících odstavcích bude popsán vývoj od počátků užívání vypíchaného dekoru, přičemž důraz bude kladen především na výzdobu a tvary keramických nádob. Do značné míry byly použity informace obsažené v poslední syntéze českého neolitu (*Pavlu – Zápotocká 2007*).

Na území severních a severozápadních Čech se v závěru pozdního stupně kultury s lineární keramikou setkáváme se změnami, které ve svém důsledku vedly ke vzniku kultury s keramikou vypíchanou, jejíž první fáze je silně zastoupena právě v Podkrušnohoří. Ve výzdobě keramických tvarů se již v mladším a hlavně pak pozdním šáreckém stupni LnK setkáváme s technikou hustě řazených not na linii. Později vlastní linie mizí a ornament je tak tvořen pouze vpichy, zprvu v řadě po jednom, později je k jejich tvorbě používán nástroj dvouhrotý. Mění se nejen technika ale i motiv, lineární dekor uspořádaný spíše do spirál nahrazují krokvice nejčastěji oddělené svislými pásy. Nádoba pak bývá zpravidla ještě doplněna o pás vpichů při okraji.

Již na konci kultury s lineární keramikou se nově objevuje vedle mís a bombovitých nádob i hruškovitý tvar. Mimo dekorace keramiky se významná změna odehrála i ve způsobu pohřbívání. Od ukládání nespálených těl ve skrčené poloze přešla mladoneolitická populace ke kremaci, i když se v mladším StK období opět objevuje

⁶ Téma počátků neolitu ve střední Evropě je značně obsáhlé a zejména v poslední době prochází tolik potřebnou diskuzí. Není cílem mojí bakalářské práce zabývat se touto problematikou detailněji, a proto odhazuji na poslední shrnutí přechodu mezolit-neolit ve střední Evropě z pera M. Divišové (2011)

pohřeb kostrový. Ostatní archeologicky zachytitelné aspekty zůstávají v podstatě nezměněny, a proto je na místě se domnívat, že k posunu došlo spíše v oblasti duchovní a názorové. Razantní změna výzdoby nádob se totiž odehrála v krátkém časovém horizontu na širokém území původní kultury s lineární keramikou (*Pavlu – Zápotocká 2007*, 34-36). Někteří badatelé proto soudí, že přechod nebyl bezproblémový a docházelo během něj ke střetům. Jako důkaz mohou posloužit lokality s nálezy „masových hrobů“, například Asparn, Herxheim (*Ferruggia 2002*) či Talheim (*Whittle 1996*, 170-171). Dekor na keramických nádobách neměl totiž jen estetickou funkci, ale zřejmě byl i vyjádřením vlastní identity či řečeno dnešní terminologií sebereprezentací celé komunity. Pokud si uvědomíme, že lineární motiv je ve svých základech velmi uniformní po dobu téměř šesti století na území od Paříže po Balaton, nelze ho považovat za pouhou dekoraci, ale měli bychom se zamyslet nad jeho symbolickou funkcí⁷.

Na druhou stranu je ovšem třeba mít na paměti, že pojem „archeologická kultura“ obecně je úzus dnešní archeologie přejatý z dob kulturněhistorického paradigmatu popisující archeologizované pozůstatky minulých skutečností, v případě českého neolitu tedy především na základě keramických artefaktů. Přechod od jedné kultury ke druhé v dnešních chronologických tabulkách tedy nemusel být v historické realitě tak markantní. Není proto divu, že problematika archeologických kultur je v současné době podrobena diskuzi a revizi (naposledy *Květina 2010*).

Po ustálení změn přechází kultura s vypíchanou keramikou ve svoji klasickou fázi IIa a IIb. Z původního ohniska vzniku se vypíchaný výzdobný styl šíří jak na sever do Saska, tak na jih do Pražské kotliny a definitivně mizí rezidua lineárních motivů přežívající ještě během počáteční fáze. Typickou výzdobou se stává oběžný pás střídavých dvojpíchů v podhrdlí a na těle nádoby většinou několikanásobné krokvice oddělené svislým pruhem. Tvary nádob zůstávají poměrně neměnné.

Následná třetí fáze pokračuje, co se týče výzdoby a tvarů nádob, v nastoupené cestě. V zásobní keramice se stále vyskytují kulovité nádoby s oblým dnem, jemnější zboží je

⁷ Lze uvažovat o dekoraci keramiky jako o vyjádření příslušnosti k etnické skupině (která ovšem vůbec nemusí odpovídat stejné genetické výbavě obyvatelstva), jak je to známé například z prostředí afrických domorodců. Staročeské kroje 19. století jsou tím samým vyjádřením v podobně oděvu. I. Pavlu dokonce na základě rozboru bylanské keramiky rozvíjí myšlenku, že lineární dekor představoval zjednodušený rodokmen jednotlivých obyvatel (*Pavlu 2000*, 304).

reprezentováno hruškovitými nádobami s otevřeným ústím. Fáze III je posledním obdobím plynulého vývoje od lineární po vypíchanou keramiku. V jejím závěru se totiž setkáváme s prvními náznaky přicházejících změn – importy z lengyelského kulturního okruhu.

Mladší stupeň kultury s vypíchanou keramikou se tedy v mnoha ohledech odlišuje od předchozího staršího stupně. Nabývá na síle regionalizace celých skupin a nalézáný materiál již proto není tak uniformní jako dříve. Dalším novým aspektem je silný vliv lengyelské kultury (potažmo kultury s moravskou malovanou keramikou) z východu. Ten se odráží především v tvarech nádob – od čtvrté fáze přibývají vlastní poháry, profilované mísy s omfalem, nádoby na duté nožce či čtyřhranné nádoby zdobené širokým spektrem typů vpichů. Dále se opět ve větší míře objevuje kostrové pohřbívání. V Čechách představuje nejvýznamnější soubor mladší StK pohřebiště z Miskovic u Kutné Hory s celkovým počtem 69 hrobů z toho 47 žárových a 18 kostrových⁸. Jejich původní počet je však odhadován na jedno sto. Zastoupení milodarů bylo poměrně uniformní: nádoby a kamenné nástroje. Výjimečně se objevily zrnka granátů či hrušky přepálené smůly nepřilíš jasného účelu (*Zápotocká 1998, 47-56*).

Poslední, pátá fáze kultury s vypíchanou keramikou je charakteristická především výrazným úbytkem až téměř vymizením výzdoby keramických nádob⁹. Pouze malá část je zdobena tradičními vpichy a někdy se také objevuje nanášení bílé pastózní hmoty, což naznačuje, že keramika byla pod vlivem tradic z východu malována. Jednotlivé tvary pak zůstávají od předchozí fáze poměrně nezměněny.

Fenoménem mladšího stupně kultury s vypíchanou keramikou se staly rondely – kruhové objekty většinou s vícenásobnými soustřednými příkopy a palisádami. Pravděpodobné je jejich šíření z lengyelské kulturní oblasti spolu s dalšími vlivy mísícími se s kulturou vypíchané keramiky. Dnes známe z území Čech téměř 20 rondelů¹⁰. Nárůst počtu známých lokalit způsobila především letecká archeologie, jejíž metodické postupy jsou velmi vhodné právě pro detekci příkopových objektů, jakými jsou rondely. Jejich funkce však není zcela jasná. Jedna z interpretací hovoří o snaze

⁸ Čtyři zbývající pohřby nebyly určeny.

⁹ Nelze ovšem vyloučit jiný způsob dekorace nádob. Především z neolitických studen saské oblasti jsou dobře známé příklady zdobení nádob nalepováním březové kůry (*Stäuble – Campen 1999*). Zajímavé je, že tato nalepovaná výzdoba velmi často zcela překrývá rytý dekor, aniž by ho respektovala.

¹⁰ Nejblíže hrdloveckému sídlišti se nachází rondel z Ústí n. Labem.

centralizovat dosud rozptýlenou populaci (*Pavlu – Rulf – Zápotocká 1995*). Nelze ovšem vyloučit ani jejich kalendářní či kultovní funkci. V této souvislosti je zmiňována nápadná podobnost s megalitickými stavbami západní Evropy. Jisté ovšem je, že rychlý nástup rondelů následoval i poměrně rychlý ústup, takže celé „období rondelů“ netrvalo více jak několik desítek let (*Pavlu – Zápotocká 2007*, 61-62).

2.4. Neolitické dlouhé domy a stav jejich výzkumu

Ještě než přistoupíme k tématu neolitických obydlí jako takových, je třeba se zmínit, že většina literatury je primárně zaměřena na domy kultury s lineární keramikou, ke kterým existuje širší pramenná základna. Avšak vzhledem k tomu, že konstrukce obydlí se především ve starším stupni StK příliš neliší od období předcházejícího, není tento fakt velkou překážkou v aplikaci závěrů obsažených v této literatuře i pro architekturu kultury s vypíchanou keramikou.

Počátky moderního studia neolitických domů položil na základě materiálu z holandských sídelních areálů P. J. R. Modderman (*1970*). Jeho typologie je založena na příčném dělení půdorysu na severní, středovou a jižní část – schéma, které je akceptováno dodnes. Deskriptivní systém neolitických obydlí byl dále rozvíjen v pracích D. von Brandta, jenž se zabýval především vlastní konstrukcí domů. Oba výše zmínění badatelé použili pro své závěry materiál získaný z jednotlivých sídlišť, byť dobře prozkoumaných. Oproti tomu francouzská badatelka A. Coudart se ve své stěžejní práci zaměřila na statistickou analýzu půdorysů ze široké oblasti podunajské neolitické skupiny od počátků kultury s lineární keramikou po pozdní neolit (*Coudart 1989*). Díky tomu bylo možné sledovat vývoj určitých architektonických znaků v čase a prostoru. Německý badatel H. Stäuble se oproti tomu ve své disertační práci zabývá pouze nejstarší fází LnK architektury. Jeho přístup spočívá v odlišení empirických dat od jejich funkční interpretace. Navzdory většině badatelské obce zastává H. Stäuble názor o otevřenosti jižní části, která tak představovala jakousi verandu, severní partie podle něj byla naopak skladištěm (*Pavlu 2000*, 187-188).

V Čechách představuje centrum výzkumu neolitické architektury kolektiv autorů soustředěných kolem výzkumu bylanského sídelního areálu. Ten totiž zatím jako jediný v našich zemích poskytuje dostatečnou pramennou základnu pro statistické analýzy a následné postuláty a to mimo jiného díky kvalitní katalogizaci získaných dat (viz *Květina – Pavlu 2007*). Jako první publikoval bylanské nálezové situace B. Soudský

(1966, 1969). Jeho závěry byly ovlivněny dobovým názorem o stěhovavém zemědělství, ze kterého vycházel i náhled na užívání domů. Bylo důležité, že navázal kontakty s P. J. R. Moddermanem, jehož závěry a metodické přístupy se tak rozšířily mezi české badatele. Výzkum pak byl završen ve studii *Theses of the Neolithic site of Bylany (Pavlů – Rulf – Zápotocká 1986)*. Mimo problematiku dlouhých domů je zde řešen například i způsob ukládání sídlištního odpadu a jeho vztah k obydlí. Poznatky o bylanském sídlišti pak nejnověji shrnuje I. Pavlů v monografii *Life on a Neolithic Site Bylany (2000)*. Přínosné jsou především jeho závěry ohledně množství materiálu, který byl nutný pro stavbu dlouhého domu. Výše uvedený výčet zahraničních i domácích autorů a jejich děl je samozřejmě pouze orientační a nepostihuje celou šíři literatury zabývající se problematikou neolitických dlouhých domů.

Nyní se zaměřím na vlastní téma neolitické architektury. Počátkem neolitu zaznamenáváme poměrně důležitou proměnu v oblasti sídlení. Dnes převládá názor, že migrující či polousedlé skupiny mezolitiků se postupně přetvářely v usedlou zemědělskou populaci¹¹. Tomuto procesu odpovídá i změna typu obydlí. S dlouhými domy se proto setkáváme již od nejstarších fází podunajského neolitu. V terénních situacích se většinou projevují jako obdélníkové struktury s obvodovou řadou kůlových jam¹², která je někdy zdvojená. V interiéru se objevuje různý počet řad tvořících příčné členění vnitřního prostoru a oddělují tak jednotlivé partie domu.

Za povšimnutí stojí i orientace staveb. Delší osa je vždy směřována k severu až severozápadu a s tímto pravidlem se setkáváme na celém území rozšíření dlouhých neolitických domů. Stavby tak nejspíše respektovaly převládající směr větrů. Sídliště atlantické zóny situovaná blíže moři totiž vykazují větší odchylku podélných os směrem k linii pobřeží, zatímco na vnitrozemských sídlištích je pozorována silnější orientace k poledníku (*Soudský 1969, 82*). Podobně uniformním prvkem je i severní závěrový

¹¹ Mobilita mohla však dále přetrvávat např. ve formě sezónní pastvy dobytka (*Pavlů – Zápotocká 2007, 56*). Podle starších názorů se po určitém čase stěhovala i celá sídliště z důvodu vyčerpání půdy (*Soudský 1966, 63-66*). Současná archeologie se ovšem od této hypotézy odklání.

¹² Na tomto místě je třeba pozastavit se nad termínem „kůlová jáma“. Striktně vzato, bychom takovéto objekty měli dělit na jamky sloupové (sloup nesoucí konstrukci) a kůlové (samostatný kůl bez nosné funkce) jámy. Jak lze ovšem dobře demonstrovat na příkladu hrdloveckých půdorysů, je jednoznačné označení často sporné, například u struktur vybíhajících z půdorysů domů (kap. 4.1). V práci se proto bude používat termín „kůlová jáma“, i když se v mnoha případech *de facto* jedná spíše o archeologický slang, než odborný termín.

žlab. Jedná se o žlabovité zahloubení kolem severní krátké stěny a částečně i stěn bočních. Někdy se ale žlabovité zahloubení objevuje po celém obvodu stavby.

Zastřešení mělo s největší pravděpodobností podobu sedlové střechy. Její váha se z větší části soustředila na opěrné sloupky v interiéru stavby. Nej hustěji jsou situované v jižní části domu, v ostatních o něco řidčeji. Již v období kultury s vypíchanou keramikou lze pozorovat postupný úbytek podpěrných sloupů v celé vnitřní ploše domu. Absence příčných řad nastává ale až mnohem později. Váha střechy tak více přechází na obvodové stěny domu, které jsou proto v některých případech zdvojeny.

Podél delších stěn domů se velmi často setkáváme se zahloubenými objekty – stavebními jamami. Primárně sloužily k těžbě hlíny na vymazávání pletených stěn a sekundárně jako odpadní jámy. Obecně je v archeologii neolitu jejich výplň, především pak keramické artefakty, využívána pro relativně chronologickou dataci celé stavby (více kap. 3.2). Jejich výskyt však není pravidlem ale naopak v některých případech je možné zrodovaným nebo špatně zachovaným půdorys detekovat pouze pomocí těchto zahloubených objektů.

Podoba staveb se v průběhu neolitu mění. V počátečních fázích se setkáváme spíše s masivnější konstrukcí, někdy ještě podpíranou z vnějšku sloupky zapuštěnými šikmo do země. Ještě během období kultury s lineární keramikou se konstrukce odlehčuje a zvětšuje se variabilita uspořádání vnitřních sloupů. Vývoj dál plynule přechází do staršího stupně kultury s vypíchanou keramikou, pro který je charakteristický především lichoběžníkovitý tvar půdorysu. Ten je nejširší na jižním konci a mírně se zužuje směrem k severnímu, ale objevují se i různé další varianty (viz *Coudart 1989, 202*). Cílem bylo zřejmě zvětšit plochu stěn na teplejší jižní straně a naopak eliminovat návětrnou stranu severní. V lengyelském období se pak celá konstrukce omezuje pouze na ven vyhnuté boční stěny bez vnitřních podpěr.

2.5. Dějiny bádání a stav výzkumu neolitických sídlišť s důrazem na Podkrušnohoří

Počátky archeologického zkoumání neolitu v Podkrušnohoří lze klást na přelom 19. a 20. století, kdy se mladší doba kamenná počíná vyčleňovat jakožto svébytná epocha pravěku. Zprvu se však setkáváme s názorovým rozkolem, který se týkal chronologické návaznosti neolitických kultur. Především německá archeologická obec řadila kulturu s vypíchanou keramikou na počátek neolitu. S přibývajícím množstvím nálezů

keramických nádob ale bylo možné na základě jejich výzdoby vyčlenit jednotlivé vývojové fáze. Prvního monografického zpracování se český neolit dočkal v syntéze A. Stockého – *Pravěk země české: věk kamenný (1926)*.

Rozvoj poznatků a pramenné základny v oblasti neolitu je velmi dobře patrný na narůstajícím počtu katastrů obcí se zjištěnými nálezy. Ve výše zmíněné Stockého monografii lze například nalézt 190 katastrů s nálezy kultury s lineární keramikou. Oproti tomu k roku 2007 je uváděn počet 720. Stejně tak v případě kultury s vypíchanou keramikou byl zaznamenán posun od původních 205 na 640 katastrů (*Pavlu – Zápotocká 2007*, 16-17). Tato čísla je ale třeba brát s rezervou. Některé katastry mohou obsahovat více jednotlivých dokladů osídlení, dále se mohou kumulovat v jednom sídelním areálu komponenty obou kultur. Nelze zapomínat ani na to, že zmíněné hodnoty se netýkají pouze sídlišť, ale i pohřebišť.

V Čechách je bezesporu nejvýznamnějším neolitickým sídelním areálem již zmíněná lokalita Bylany u Kutné Hory. Výzkum zahajoval v roce 1953 B. Soudský, dále pokračoval I. Pavlu a M. Zápotocká. Jejich publikační činnost zahrnuje především analýzy bylanského sídliště, ať už jde o nálezové katalogy (*Pavlu – Zápotocká 1983; Pavlu – Zápotocká – Soudský 1985, 1987*), nebo ucelenou monografii (*Pavlu 2000*). Unikátnost Bylan z pohledu neolitické architektury spočívá především v množství dlouhých domů odkrytých na plochách A, B a F, které zde stály jak v období kultury s lineární, tak vypíchanou keramikou. Na základě analýzy keramického materiálu a jeho výzdoby bylo odlišeno 25 sídelních fází přibližně odpovídajících generačním výměnám na sídlišti. Dlouhodobé sledování lokality v kombinaci s velkoplošným terénním odkryvem dovolily řešit prostorové vztahy nejen sídelních, ale i sakrálních (či sociokultovních) a pohřebních areálů. Rondely byly zachyceny na ploše Bylany 4, severozápadně od sídliště, pohřební areál kultury s vypíchanou keramikou pak na lokalitě Miskovice 2. I přes velký význam Bylan, jakožto nejlépe zkoumaného sídelního areálu, nabízí tato lokalita poznatky především o období staršího neolitu a mladšího stupně kultury s vypíchanou keramikou. Starší StK stupeň zde chybí.

Největším sídlištěm kultury s vypíchanou keramikou v Čechách je prozatím Mšeno (okr. Mělník) zkoumané mezi lety 1968-1986 M. Ličkou. Odkryty byly domy staršího stupně StK pravoúhlé i trapézovité konstrukce. V sídlištních objektech se nacházely i dva hroby (*Lička 1993*). Některé půdorysy a prostorové vztahy dokonce nevyklučují

existenci tzv. dvojdomů (*Lička 1989*). I přesto, že lokalita není doposud zcela zpracována, nabízí analogické srovnání časově ekvivalentní hrdloveckému sídlišti.

Značný počet sídlištních objektů kultury s vypíchanou keramikou nabízí i polykulturní sídliště v Plotištích nad Labem (okr. Hradec Králové). Výzkum desetihektarové plochy probíhal v letech 1961 až 1970. Půdorysy dlouhých domů zahrnovaly jak typ se zdvojenými křivými řadami, podélnými žlaby i klasický typ se severním závěrovým žlabem. K unikátním situacím patří destrukce několika pecí odkrytá v zahloubených objektech (jeden z nich byl interpretován jako hrnčířská dílna). Výzkum v Plotištích odkryl mimo sídlištní komponenty i stopy birituálního pohřebiště s 15 hroby a je tedy poměrně vzácným příkladem vztahu mezi sídlištěm a pohřebištěm v neolitu (*Rybová-Vokolek 1972*).

Posledním zde prezentovaným nálezovým souborem je sídelní areál Nové Dvory 2 (okr. Kutná Hora). Z pohledu výzkumu českého neolitu je zřejmě nejzajímavější přítomnost domů starolineárního stáří, které odkazují na počátky neolitického osídlení v povodí Bylanky. Odkryta byla ale i komponenta staršího stupně StK v podobě pěti půdorysů dlouhých domů. Pro analogické srovnání s Hrdlovkou je důležité, že se datačně jedná spíše o časnou mladoneolitickou architekturu, ve které ještě přežívají některé konstrukční prvky kultury s lineární keramikou (*Pavlu 2002*).

Výše zmíněné lokality představují v rámci českého území nejlepší materiál pro studium neolitických domů s důrazem na mladší neolit. Z dalších výzkumů vybírám lokality nacházející se v oblasti severozápadních Čech spadající svou datací do období kultury s vypíchanou keramikou¹³. Předkládaný stručný soupis katastrů je částečně vytvořen na základě přehledu o výzkumu českého neolitu J. Rulfa a M. Zápotocké (1994), poslední syntézy českého pravěku (*Pavlu – Zápotocká 2007*) a byl doplněn údaji z Digitálního archivu ARÚP.

Bečov u Mostu (okr. Most)

V poloze Písečný vrch, která je známá spíše díky paleolitickým nálezům, byl v 60. letech V. Krutou zkoumán neolitický těžební areál. Na východním svahu bylo položeno několik sond, které odhalily těžební šachty. Jejich výplň sestávala z keramických fragmentů, pazourkových artefaktů a místní křemencové suroviny. Přítomnost vypíchaného dekoru na keramice dovoluje těžbu na této lokalitě (či jednu z fází) zasadit do mladšího neolitu.

¹³ Lokality pouze s obecnou datací do neolitu nebyly zařazeny.

Bílina (okr. Teplice)

Přímo z katastru města pocházejí nálezy fragmentů a jedné celé nádoby zdobené vpichy. Bližší nálezové okolnosti však nejsou známy.

Bílina – Mostecké předměstí (okr. Teplice)

Jedná se o ojedinělé nálezy zachycené v r. 1940 G. Laubem v Panské cihelně. Sesuvem stěny cihelny byl odkryt zahloubený objekt obsahující keramiku s vypíchaným dekorem. V okolí se dále podařilo dohledat mlecí kámen.

Braňany (okr. Most)

Ojedinělé nálezy vpichy zdobených fragmentů na katastru obce pocházejí již z 20. let. Výraznější doklady osídlení spadají do období lineárního dekoru a lze tedy předpokládat, že aktivita v rámci tohoto sídelního areálu v mladším neolitu doznívala.

Dříněk (okr. Teplice)

V poloze Na Dolíku byl koncem 70. let povrchovým sběrem zjištěna pravěká aktivita, patrně sídelní areál. Mimo artefaktů doby bronzové, železné a raného středověku byly nalezeny i střepy zdobené vpichy.

Ervěnice (okr. Most)

Z roku 1952 pochází ojedinělý nález malé StK nádoby se zakulaceným dnem. Bližší okolnosti nálezu nejsou známy. O pět let později byl zahájen záchranný výzkum při hraně dolu President Roosevelt, který zachytil neolitické kulturní vrstvy obsahující mimo jiné materiál mladší StK. Pokračující těžba odhalila v roce 1961 i dva objekty, ovšem ty byly zničeny ještě před započatím záchranného výzkumu. Nálezy proto mají spíše povahu povrchových sběrů.

Hrbovice a Chabařovice (okr. Ústí nad Labem)

Stopy komplexu nalezišť rozkládající se na katastrech obou obcí byly zjištěny již na přelomu 19. a 20. století. Rozsáhlejší exkavace pak proběhla v roce 1978 pod vedením J. Mušky. Následně situace stejně jako v případě Hrdlovky podlehly důlní činnosti. Sídlíště nabídlo nálezy všech fází neolitického vývoje reprezentované především zahloubenými objekty a jejich výplní, ale i mladoneolitickým pohřbem. Zvláště počáteční fáze kultury s vypíchanou keramikou zde zanechala řadu stop umožňujících její detailní chronologii. (*Muška – Zápotocká 2007*)

Hrobčice (okr. Teplice)

Během pokládání inženýrských sítí v okolí fotbalového hřiště bylo objeveno polykulturní sídlíště s neolitickými komponentami v podobě zahloubených objektů. Šest z nich se pomocí artefaktů ve výplni podařilo datovat do období kultury s vypíchanou keramikou. Mimo fragmentů keramiky tvořila výplň i štípaná industrie a mazanice indikující přítomnost obydlí či pecí.

Chotějovice – Světec (okr. Teplice)

Stopy sídliště kultury s vypíchanou keramikou v podobě fragmentů keramiky byly zachyceny během průzkumu G. Lauba v roce 1931 v okolí šachty Florentini. Neolitické situace byly zřejmě převrstveny osídlením pozdějších období.

Chudeřice (okr. Teplice)

Lokalita poskytla ojedinělé nálezy nádobek (patrně dvou) kultury s vypíchanou keramikou na ploše dřívějšího dolu Rudiay II. Bližší okolnosti nejsou známy.

Jenišův Újezd (okr. Teplice)

Povrchový sběr P. Budinského v roce 1971 zachytil nezdobenou nádobku pozdní fáze kultury s vypíchanou keramikou. Jihozápadně od obce byly v souvislosti s rozšiřováním těžby odkryty v 70. a 80. letech neolitické zahloubené objekty, z nichž některé bylo možné s jistotou datovat do období kultury s vypíchanou keramikou.

Konobřže (okr. Most)

Polykulturní lokalita zkoumaná v 90. letech poskytla mimojiné i nález zahloubeného objektu z období kultury s vypíchanou keramikou.

Libkovice u Mostu (okr. Most)

Lokalitu vzdálenou přibližně 3 km jižně od Hrdlovky potkal podobný osud, a proto zde výzkum pod vedením M. Dobeše probíhal téměř současně (1988-1991) s hrdloveckým. Na polykulturním sídlišti vykazovaly největší četnost LnK a StK objekty (celkem 150). K nejzajímavějším nálezům jistě patří zoomorfní plastiky mladšího stupně s kultury s lineární keramikou. Většina materiálu se prozatím nachází ve stavu zpracovávání (*Káčerik 2008*).

Prosetice (okr. Teplice)

Doklady osídlení prosetického katastru spadají do kategorie náhodných nálezů. V roce 1927 byly při zemních pracích v areálu zámku Clary-Aldringen nalezeny 3 hruškovité nádoby a jedna mísa s vnitřní výzdobou. Jednalo se pravděpodobně o obsah žárového hrobu staršího stupně StK.

Žalany (okr. Teplice)

Umístění žalanského sídelního areálu je pro neolit typické – sprašové podloží, rovina až mírný svah a blízkost vodotečí nižšího řádu. Záchranný výzkum z roku 1956 odkryl objekty starší i mladší fáze kultury s vypíchanou keramikou. Příměs v nich tvořily LnK střepy se žlábkovanou výzdobou datovanou do nejstaršího stupně.

3. Použitá metodika

3.1. Kresebná dokumentace

Při tvorbě celkového plánu plochy SJ hrdloveckého polokulturního sídliště (příloha 1.4) jsem vycházel z kresebné dokumentace vytvářené přímo během terénních prací. Kůlové jamky byly zpracovány v měřítku 1:10, objekty a detaily nálezových situací 1:20 a výseky celé plochy pak v měřítku 1:100. To do velké míry ovlivnilo i možnosti mého zpracování. Cílem bylo převedení kreslených plánů do vektorového prostředí, čímž se otevírají další možnosti zpracování tohoto typu dokumentace. Detailní nákresy jednotlivých struktur bylo v prostředí programu Corel DRAW X3 možné přenášet na oskenované plány zobrazující výseky zkoumané plochy v měřítku 1:100¹⁴. Standardní hardware pak byl doplněn o tablet Wacom Cintiq 12 WX s elektronickým perem, které umožnilo plynulejší pohyb kurzoru a snadnější přenesení tvarů, než při použití běžné myši. Podle typu zpracování a použité terénní dokumentace je možné struktury na plánu rozdělit do následujících skupin:

- 1) Kůlové jámy, jamky a objekty tvořené pouze vnější obvodovou linií bez vykreslené vnitřní struktury či barevné výplně.
- 2) Kůlové jámy, jamky a objekty s jednobarevnou výplní.
- 3) Kůlové jámy a jamky s barevnou půlenou výplní (tmavší a světlejší); objekty s tmavou výplní či detailně vykreslenou strukturou.

Skupina 1 zahrnuje ty struktury, které nesouvisí s tématem této práce, tzn. nespadají do období kultury s vypíchanou keramikou. Jsou datovány buď prokazatelně do jiných časových úseků, nebo je jejich zařazení nejisté. U půdorysů neolitických domů nebylo zařazování některých kůlových jamek vždy jednoznačné vzhledem k možným superpozicím, které jsou dány polykulturním charakterem lokality. Struktury zařazené do první skupiny byly překreslovány z mapových podkladů o malém rozlišení (měřítko 1:100). Použití detailnější dokumentace nebylo nezbytné a z časových důvodů zvládnutelné. Pokud by v budoucnu došlo k jejich překreslení z dokumentace detailnějšího měřítka, lze především u kůlových jamek a menších objektů očekávat mírnou změnu tvarů oproti současnému předkládanému plánu. Primárním cílem bylo

¹⁴ Z technických důvodů byl výsledný plán plochy SJ (příloha 1.4) zmenšen a publikován v měřítku 1:200.

podat informaci o prostorových vztazích, ve kterých se nacházejí dlouhé domy kultury s vypíchanou keramikou a pro tyto účely je zvolené měřítko vyhovující.

Skupina 2 již zahrnuje objekty a kúlové jamky tvořící půdorysy mladoneolitických domů. Bohužel ale v tomto případě chybí detailní dokumentace. Tento nedostatek jsem řešil jejich překreslením z velkých plánů o měřítku 1:100. Pouze v případě jihovýchodní poloviny stavby III existuje detailnější náčrt v měřítku 1:20. Co ovšem chybí je dokumentace profilů těchto kúlových jamek či objektů. Ze zápisů v nálezovém deníku vyplývá, že byla pořízena, ale zřejmě se ztratila.

Naštěstí bylo možné většinu struktur zařadit do třetí skupiny, která obsahuje kúlové jamky překreslované z náčrtů 1:10, a to jak půdorysy, tak i profily. Dva odstíny barevné výplně v plánech jsou odrazem způsobu exkavace: odebrána byla jižní polovina výplně (světlejší barva), zatímco severní byla ponechána (tmavější barva), čímž vznikl dokumentovaný profil. U objektů je situace stejná, ovšem měřítko je vzhledem k velikosti objektů posunuto na 1:20. Pokud byla některá část objektů, či kúlových jamek v terénu nejistá, je vykreslena přerušovanou čarou. Povaha výplní a zvrstvení zahluobených struktur je v dokumentaci značena systémem grafických kódů (příloha 1.5), v některých případech ještě doplněných z důvodu přehlednosti o odstíny šedé.

Půdorysy neolitických domů jsou na plánu značeny římskými číslicemi¹⁵. Půdorysy a objekty k nim náležející datované do období kultury s vypíchanou keramikou jsou zvýrazněny odstínem žluté, šárecký půdorys III pak světle červenou barvou. V následujících kapitolách bude nastíněn popis jednotlivých půdorysů, které jsou ve středu zájmu této práce. Částečně je doplněn i o interpretace nalezených situací. Jsem si vědom toho, že se nejedná o standardní přístup. Nepřišlo mi ale vhodné je oddělovat v případech, kdy jsou interpretovány například některé měřené, či přímo z nálezových situací vyplývající vlastnosti půdorysů.

3.2. Analýza keramického souboru

Soubor neolitické keramiky nalezený během výzkumu sídliště v Hrdlovce patří, ve srovnání s ostatními lokalitami, k průměrným co do množství. Zpracovat ho celý, byť jen pro období kultury s vypíchanou keramikou, by již značně přesahovalo rozsah

¹⁵ Číslování přejímám z předběžného zpracování J. Beneše.

bakalářské práce jak kvantitou, tak časovou náročností¹⁶. Zvolil jsem proto kompromis, který vyhovuje vytyčeným cílům a mému zaměření na problematiku neolitických obydlí. Keramický soubor tak používám jako pomůcku k dataci neolitických půdorysů. Obecně se totiž k tomuto účelu využívá keramika vyzvednutá ze zahluobených objektů v nejbližším okolí stavby. Velmi často se jedná o tzv. stavební jámy, které vznikly těžbou hlíny na výmaz stěn. Tímto způsobem bylo v 60. až 80. letech analyzováno i bylanské sídliště. Současná archeologie se však snaží o revizi přístupu k dataci půdorysů domů. Je třeba brát v úvahu, že proces zaplňování mohl být u každého objektu různý a i po jeho zaplnění do hry vstupují postdepoziciční procesy.

Do jaké míry tedy materiál z objektů souvisí s funkčním užíváním domu? Této problematice se věnovala již celá řada autorů jak ze zahraničního, tak i z českého badatelského prostředí. Z prvního okruhu je třeba zmínit především práce M. B. Schiffera, jež se zabýval procesem archeologizace z teoretického hlediska (*Schiffer 1972*). Později se prostorovým vztahům na sídlištích začalo věnovat samostatné odvětví – behaviorální archeologie. K pochopení mechanismů a vlivů působících na zahluobené objekty posloužila také experimentální archeologie. Zmínit je třeba především anglický dlouhodobý projekt, který spočíval ve vykopání pokusných objektů a sledování jejich postupného zanášení. Největší míra zanášení se projevila ihned po vykopání vlivem trhání stěn. Eroze pak v menším měřítku pokračuje ještě 7 až deset let. Následně je povrch pokryt vegetací, která dalšímu zanášení brání. Výsledkem celého experimentu je pak tvrzení, že i po 32 letech od vykopání si objekt zachoval více než 85 % své hloubky (*Bell – Fowler – Hillson 1996*). Samotný objekt tedy zřejmě není možné zcela zaplnit pouze působením přírodních procesů. Naproti tomu výsledky jiných experimentů poukazují na to, že stačí pouhý rok a vlivem eroze, především pak splachů, se vkop zaplní až z poloviny. Z této skutečnosti pak lze logicky odvodit následující pravidlo: pokud nacházíme na dně objektu evidentně antropogenní vrstvu se silnou složkou tvořenou artefakty větších rozměrů, byl tento objekt zaplněn poměrně rychle, tzn. ještě předtím, než mohly započít přírodní erozní procesy. Na druhou stranu „evidentně“ sterilní přírodní vrstva může mít i antropogenní původ ve snaze obyvatel sídliště překrýt tak vrstvy odpadní, tedy jakousi sanací (*Bosquet et al. 2010, 54*)

¹⁶ Zabývat se pouze keramickým materiálem by jistě v rámci bakalářské práce bylo možné, ovšem je třeba vzít v úvahu, že v případě Hrdlovky bylo nutné zpracovávat navíc ještě obsáhlou terénní dokumentaci.

Určení mechanismů, které stály za přesunem artefaktů do výplně neolitických stavebních jam, se v německé literatuře věnoval G. Schwerdtner (2009). Jeho přístup spočívá v rozlišování zachovalosti lomu keramiky, kterým lze určit, zda se daný fragment ocitl ve výplni dlouhodobou N-transformací, či krátkodobě C-transformací¹⁷. Na základě materiálu z několika belgických sídlišť se stejný problém pokusil objasnit kolektiv autorů D. Bosquet – A. Salavert – M. Golitko (2010). Záhy bylo zjištěno, že fragmenty jedné nádoby se mohou nacházet ve vrstvách napříč celým objektem a klasická poučka o stratigrafii (nejstarší artefakty u dna, nejmladší při povrchu) tak byla značně zpochybněna. Autoři článku dále srovnávají relativní chronologii založenou na ornamentaci keramiky spolu s absolutní datací v podobě antrakologické analýzy. Jak dokazují závěry, umožňuje i tento přístup poodhalit způsob, kterým bylo na neolitických sídlišťích zacházeno s odpadem. České badatelské prostředí reprezentuje J. Rulf řešící otázku intruzí v neolitických sídlišťních objektech (Rulf 1997). Jeho definice intruze jako příměsi kvantitativně menší než hlavní složka, která je umístěna zejména v horních partiích objektů, však neplatí bez výjimky ve všech případech, na což poukázala E. Kazdová (1998).

Pro potřeby analýzy hrdloveckého sídliště jsem za modelovou zvolil studii P. Květiny (2002). Jeho studie nejen shrnuje starší přístupy a názory¹⁸, ale nabízí i konkrétní model řešení problematiky neolitických sídlišťních objektů na příkladu lokality Úhřetice (okr. Chrudim). Jedná se o polykulturní lokalitu s komponentami celkem pěti kultur, mezi kterými figurují především kultury s lineární a vypíchanou keramikou. V tomto ohledu se Úhřetice podobají hrdloveckému sídlišťi. Jádrem metody zde použité se dá shrnout jako hledání stop lidského chování ve struktuře výplně objektů, čili pokus o rozeznání jednotlivých fází zaplnění a příčin jejich vzniku. Jak totiž bylo nastíněno v předchozím odstavci, neolitické zahloubené objekty jsou z hlediska stratigrafie a kontextu velmi složitým prostředím. O to více vyvstává potřeba dešifrovat a pochopit procesy, které k zaplnění vedly. Autor studie se zaměřuje na

¹⁷ N-transformace jsou procesy přírodního původu působící při přechodu artefaktu z živé kultury do archeologického kontextu. C-transformace představuje antropogenní (kulturní) vlivy.

¹⁸ Dovolím si na tomto místě krátce citovat: „...v současné archeologii existují tři neoficiální badatelské proudy pojímané z hlediska přístupu k problému archeologizace a uzavřenosti nálezových celků. Chceme-li je kategorizovat, pak jsou to: badatelé-optimisté věřící v archeologickou řešitelnost problematiky, dále badatelé-skeptikové, kteří to popírají, a nakonec badatelé, kteří si tento problém prostě nepřipouštějí“ (Květina 2000, 22).

kritéria jako je velikost a prostorová struktura objektu, velikost a průhyb střepů, přítomnost mazanice a nekeramických nálezů. V kombinaci s odebíráním mechanických vrstev po 20 cm tak mohl určit některé vývojové trendy. Například v případě úhřetické jámy č. 45 bylo vyzorováno, že brzy po vykopání bylo do objektu vyhozeno velké množství mazanice, pravděpodobně se jednalo o planýrku starší stavby. Dále se do jámy odhazovala keramika v pravidelných intervalech, naproti tomu nekeramické artefakty pouze nepravidelně a to takové kusy, které již ztratily svoji funkčnost bez sekundárního využití. V popisu by bylo možné dál pokračovat, pro potřeby této práce je ovšem důležitý fakt, že rozpoznáním původu výplně, lze stanovit, zda se jedná o datačně relevantní materiál.

Do jaké míry je tato metodika aplikovatelná na sídlištní areál v Hrdlovce? V tomto ohledu jsem musel brát v úvahu především způsob vybírání výplní. Velké objekty prořaly liniové sondy. Menší a střední byly vzhledem k záchranné povaze celého výzkumu a postupující linii uhelného dolu většinou rozděleny na poloviny či sektory, jejichž výplň byla většinou odebírána v rozsahu povrch až dno. Pouze u části z nich byly odděleny jednotlivé kontexty, a to buď formou mechanických, nebo původních vrstev. Jmenovitě se jedná o objekty 261, 339 a 1090. U této skupiny se proto v rámci možností pokusím o rekonstrukci vývoje zásypu.

Zpracování keramického materiálu a mazanice jsem rozdělil do tří úrovní – evidence 1. řádu, evidence 2. řádu a evidence 3. řádu. Každá z nich sleduje jiné parametry, nikoliv odlišné, spíše se postupuje od celku k větším a větším detailům.

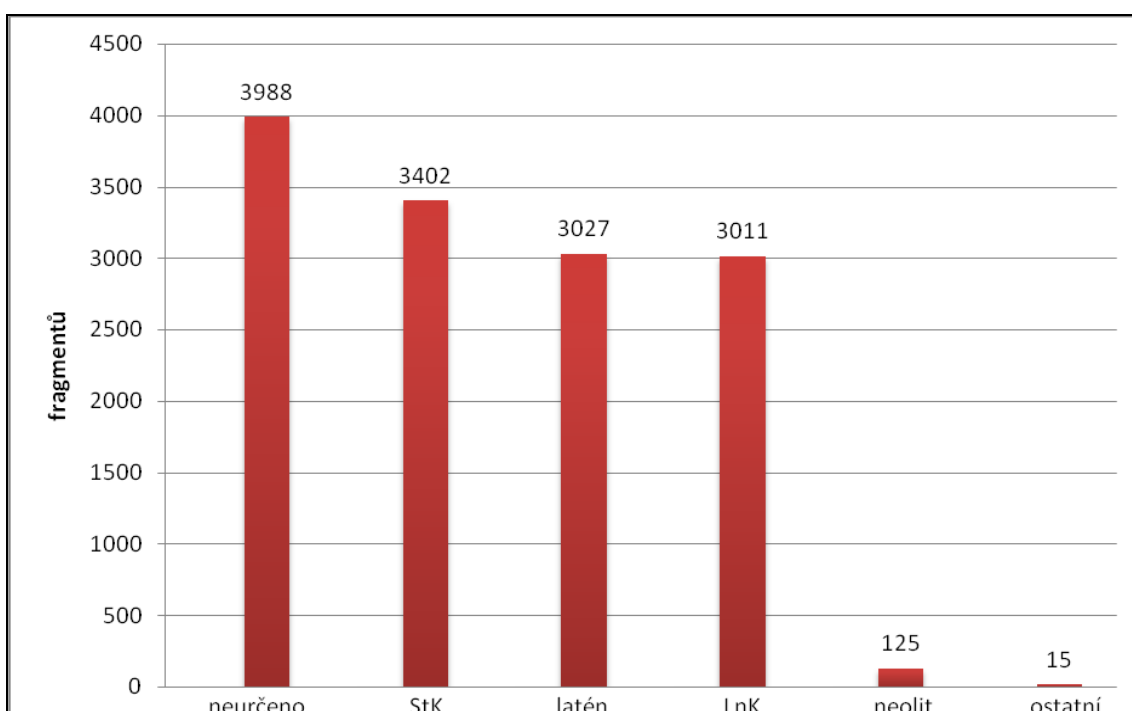
Pro publikaci a zpřístupnění keramického materiálu badatelské obci jsem zvolil metodu kresebné dokumentace, která má hlavně v případě špatně dochovaných fragmentů větší výpovědní hodnotu než fotografie či virtuální 3D modely (*Zápotocká 1978, 506*). Dále byl pro období neolitu vypracován B. Soudským podrobný systém kódování složení keramické hmoty a úpravy povrchu použitý i v této práci (příloha 3.13).

Závěrem úvodní části věnované keramickému materiálu je ještě nutné se zmínit, že v souboru byly shledány i fragmenty nesoucí stopy vyplňování ryté linie pastózní hmotou a také impregnace smolou (?). Ve druhém případě mohla tato úprava sloužit k nalepování organických materiálů, například březové kůry. V šáreckém stupni LnK je tato dekorace ostatně poměrně frekventovaná. Pro ilustraci jsem nejrepresentativnější kusy keramiky zařadil do fotografické přílohy (příloha 2.7).

3.2.1. Evidence 1. řádu

První fázi zpracování hrdloveckého keramického souboru tvoří v podstatě jednoduchá evidence jednotlivých sáčků s keramikou či mazanicí (příloha 3.1). Její vznik byl iniciován především nutností rychlé orientace v celém souboru. Evidence vytvořená v programu MS Excel je řazena podle čísel sáčků, ke kterým je doplněno číslo příslušné bedny, počet sáčků s daným číslem a inventární číslo. Následuje prostorové určení – objekt, vrstva a popřípadě jiná lokalizace. Dalším vytvořeným kritériem je datace. Jedná se o dataci předběžnou, neboť byla určována buď přímo během výzkumu, nebo krátce po něm při prvotním zpracování materiálu. Nelze proto vyloučit, že může být v budoucnu zpřesněna a především doplněna, protože u některých položek tato kategorie chybí. Zastoupení jednotlivých kultur a datačních period ukazuje následující graf:

Graf 1. Zastoupení jednotlivých kultur v keramickém materiálu ze sezón 1987 a 1988. Stanoveno na základě absolutního počtu fragmentů v jednotlivých sáčcích. Datace je v této fázi zpracování pouze předběžná a bude později zpřesněna, dále je třeba očekávat, že se sníží počet neurčených fragmentů.

Poslední evidovanou kategorií jsou počty fragmentů keramiky v jednotlivých sáčcích. Mazanice tímto způsobem evidována nebyla. Položka „JEDNOTLIVÉ“ obsahuje počty jednotlivých neslepovaných střepů. Další oddíl „SLEP.“ a „Z KS“ evidují keramiku

slepanou z více jednotlivých střepů. Protože se v jednom sáčku může vyskytovat více slepovaných kusů a to z různého počtu fragmentů jsou tyto kategorie znásobené (A až D). Položka „KE CELK.“ pak podává přehled o celkovém počtu fragmentů v sáčku. Poslední položkou evidence jsou „POZNÁMKY“. Zde jsou označeny především sáčky s nekeramickým materiálem.

3.2.2. Evidence 2. řádu

Pro evidenci druhého řádu (příloha 3.2), která je detailnější než předchozí, jsem zvolil keramický materiál z objektů prostorově souvisejících se stavbou III, který byl vybrán jako vzorový příklad zpracování celé lokality (viz výše). Podle předběžné datace svojí existencí spadá do šáreckého stupně a chronologicky tak stojí na pomezí kultur s lineární a vypíchanou keramikou. Jako kritérium pro výběr objektů určených k analýze byly záměrně zvoleny prostorové vztahy. Datace se ve chvíli, kdy zpracování započalo, nacházela ve fázi předběžných určení stanovovaných, jak již bylo výše zmíněno, přímo během výzkumu nebo krátce po něm. U některých objektů pak chyběla. Záměrně tedy bylo k analyzovanému materiálu přistupováno s minimálním ohledem na předchozí dataci, bez zatížení předběžnými závěry.

K výběru objektů posloužila metoda stanovení tzv. vnějšího užitkového prostoru domu, který je tvořen pětimetrovým perimetrem podél jeho stěn (*Pavlu 1977*). Je velmi pravděpodobné, že v tomto prostoru se odehrávala většina činností spojených s užíváním domu (mimo vlastní zastřešenou plochu). V zásadě platí pravidlo, že by se stěny sousedních domů neměly přiblížit na vzdálenost jednoho metru. Pokud tomu tak je, lze oba půdorysy považovat za nesoučasné. I když je třeba brát v úvahu, že i po skončení vlastní funkce stavby mohly být její pozůstatky v terénu patrné poměrně dlouhou dobu, například díky rumištním rostlinám, a domy jedné stavební fáze mohly respektovat půdorys již zaniklé stavby z fáze předchozí. Výše zmíněnou metodou byl tedy zvolen keramický materiál z objektů 261, 305, 339, 345, 430, 1090 a 1092 (příloha 1.21). Objekt 1093 se stavbou III také prostorově souvisí, ovšem obsahoval pouze chronologicky málo citlivou broušenou industrii. Objekt 262 pak neobsahoval artefakty vůbec. Celkem tedy analyzovaný soubor čítá 1319 jednotlivých fragmentů. Slepením některých kusů se počet snížil na 1276 položek v evidenci 2. řádu¹⁹.

¹⁹ Evidence 2. řádu počítá vícero fragmentů slepených v jeden kus právě jako jednu položku. Toto rozlišování počtu fragmentů před a po slepení se na první pohled může zdát zbytečně komplikované,

V této fázi zpracování dostal každý fragment tzv. imaginární číslo. Vzhledem k jejich velkému počtu totiž nebylo produktivní fyzicky označovat každý jednotlivý střep nalepovacím štítkem s číslem. K fyzickému označování docházelo až v evidenci třetího řádu u keramiky, která nesla výzdobné či jiné prvky vhodné pro dataci (viz níže). Ke každému číslu je v evidenci 2. řádu pro lepší orientaci přiřazeno jeho umístění – čísla sáčku, bedny a objektu. Následuje určení velikosti fragmentu, které byly zjednodušeny na kategorie od 1 do 6. První velikostní stupeň tvoří čtverec o straně 4 cm. S každým dalším stupněm roste délka strany o 2 cm. velikost poslední kategorie je tedy 14x14 cm. Přiložením střepu na takovýto předem stanovený vzorník lze určit jeho relativní velikost.

Tloušťka střepu již byla měřena v milimetrech v místech, kde byl fragment nejširší. Další stanovenou kategorií byl průhyb střepu. Tato vlastnost byla sledována pouze u fragmentů z objektů odebíraných po vrstvách, kde bylo možné podrobněji sledovat změny ve složení artefaktů. Měření průhybu střepu umožňuje stanovit, zda se daný kus vyskytoval delší dobu na nášlapové vrstvě, kde došlo k jeho fragmentarizaci na kusy s menším průhybem, tzn. dostal se do zahluobeného objektu až druhotně (Květina 2002). U střepů, které jsou slepeny s více kusů, byl průhyb stanovován vždy z těchto jednotlivých fragmentů, ne ze slepeného celku, protože by takový postup odporoval stanoveným cílům měření. Do evidence je pak zapsán největší naměřený údaj.

Tabulka 1. Druhy keramiky a kritéria pro třídění.

jemná	jemně plavená hmota, minimum příměsí, tenkostěnná, hladký povrch
středně hrubá	spíše plavená hmota s menším množstvím ostřiva či příměsí, mírně drsný povrch
hrubá	silná příměs ostřiva ve hmotě, silnostěnná, hrubý povrch

Poměrně problematické bylo rozčlenění na keramické druhy. Bylanský popisný systém rozlišuje neolitickou keramiku na jemnou a hrubou (Květina – Pavlů 2007). To

ovšem pro pochopení struktury a tvoření výplně objektu je důležité. Množství slepitelných fragmentů napoví, zda se nádoba do objektu dostala jako celek, byla roztržena jinde a její značná část proto chybí, nebo naopak objekt neobsahuje ani částečně slepitelné celky. Je však třeba brát v úvahu, že i během samotného archeologického výzkumu dochází často při vyjímání střepů k jejich fragmentaci. Postexkavační fáze zahrnující omytí, slepení a inventarizaci fragmentů probíhala v ÚAPPSZČ Most.

ale nepostihuje zcela její variabilitu, a proto je vyčleněn ještě mezistupeň – středně hrubá keramika. Kritéria pro rozdělení do výše zmíněných skupin jsou shrnuta v Tabulce 1. Za signifikantní znak byla považována především příměs ostřiva a úprava povrchu, protože tloušťka stěny se v různých partiích nádoby může lišit a stanovovat proto pevnou hranici v řádu milimetrů pro určování je neadekvátní. Přidání ostřiva a jeho množství ve hmotě bylo navíc určujícím faktorem pro druh nádoby a její použití i pro samotné tvůrce v neolitu. U nádob větších rozměrů se zásobní funkcí totiž bylo třeba vyššího procenta ostřiva ve hmotě, aby se zjednodušila tvorba nádoby a nedocházelo k praskání během výpalu²⁰.

Tabulka 2. Vybrané kategorie a kódová označení evidence 2. řádu.

VELIKOST	1	4x4 cm
	2	6x6 cm
	3	8x8 cm
	4	10x10 cm
	5	12x12 cm
	6	14x14 cm
TLOUŠŤKA	číselné pole	milimetry
PRŮHYB	číselné pole	milimetry
DRUH	J	jemná
	SH	středně hrubá
	H	hrubá
ČÁST	O	okraj
	T	tělo
	D	dno
	U	ucho
	P	pupek
	C	celá
SPOJENÝ	A/N	ano/ne
Z KS	číselné pole	počet slepených fragmentů
VÝZDOBA	A/N	ano/ne

Dalším sledovanou vlastností bylo umístění fragmentu v rámci nádoby. Odlišovány jsou okraje, dna, pupky, ucha a těla nádob²¹. Evidence pokračuje odlišením slepovaných kusů keramiky v kategoriích „SPOJENÝ“ a „Z KS“. Poslední kategorie rozlišuje střepy

²⁰ Detailně se problematikou technologie výroby neolitické keramiky, včetně experimentálního odzkoušení, zabývala J. Franklin (1998).

²¹ Vytvořen byl i kód pro celou nádobu, i když se takový exemplář v souboru nenachází. Zpracování celé lokality je však ještě v počátcích, a proto byl i tento kód zařazen pro případné budoucí použití.

s výzdobou a bez ní. Zdobené kusy jsou zpravidla předmětem evidence třetího řádu. Tabulka 2 shrnuje všechny výše zmíněné kategorie a vysvětluje kódová označení.

3.2.3. Evidence 3. řádu

Inspirací pro tuto evidenci mi byla databáze keramických nálezů z Bylan (*Květina – Pavlů 2007*), ze které jsem použil některé kategorie a především pak vzorníky výzdobných ornamentů a technik, které vycházejí z prací badatelů zabývajících se analýzou bylanských artefaktů (*Pavlů – Zápotocká 1978; Pavlů – Rulf – Zápotocká 1986; Zápotocká 1998*). Do třetího stupně evidence postoupily fragmenty keramiky, které nesly datačně signifikantní znaky, ať se jednalo o lineární, vypíchanou či plastickou výzdobu²². Zařazeny byly i technické části nádob jako ucha a pupky (příloha 3.3). Všechny výše zmíněné druhy jsou pro větší přehlednost označeny v evidenci druhého řádu červenou výplní buňky. Ostatní kategorie jako např. složení keramické hmoty pro mě nebyly v této fázi zpracování celé lokality určující. Označení beden, sáčků a objektu jsem do evidence 3. řádu také nezařadil, kvůli zahlcení údaji, které byly již uvedeny v obou evidencích předchozích. K orientaci slouží pouze číslo střepu. V tomto případě si již jedná o tzv. fyzické číslo, které bylo na nalepovacím štítku umístěováno přímo na keramický fragment.

Pokud je buňka vyplněna znakem "_", nebylo možné z daného kusu přesně vlastnost určit. Znak "x" naopak znamená, že se daná vlastnost na fragmentu nevyskytuje. První velkou skupinou znaků je lineární ornament - LO. Tato skupina byla rozčleněna na motiv (hlavní a doplňkový), odlišení přímek či křivek ve výzdobě, linku pod okrajem, techniku výzdoby a tloušťku linie. Následuje vypíchaný ornament členěný na motiv a techniku výzdoby. Jako samostatné kategorie jsou uvedeny plastická a technická výzdoba, pupky a ucha. Celou výše popsanou databázi přehledně popisuje Tabulka 3.

²² Ze znění této věty by se dalo očekávat, že každý fragment bylo možné zařadit do určité fáze vývoje neolitických kultur. Bohužel tomu tak není. Vzhledem k velké fragmentárnosti materiálu, se na některých kusech vyskytuje například jen prostá rytá linka. Takové kusy lze s jistotou datovat pouze do celého období LnK, což je datace velmi povrchní. *De facto* se ovšem o datační znak jedná a je třeba i takovéto střepy do evidence zařadit.

Tabulka 3. Vybrané kategorie a kódová označení evidence 3. řádu.

LO	lineární ornament	rozčleněno do podkategorií
MOTIV	motiv LO	rozčleněno do podkategorií
HLAV	hlavní motiv	příloha 3.4
DOPL	doplňkový motiv	příloha 3.5
REK_KUR	rek	rektilineární typ výzdoby
	kur	kurvilineární typ výzdoby
	kom	kombinace obou typů
LL	linky pod okrajem	příloha 3.6
TECH	technika LO	příloha 3.7
RYTI	čára	< 0,5 mm
	rýha	0,5 – 2 mm
	žlábek	> 2 mm
VO	vypíchaný ornament	rozčleněno do podkategorií
MOTIV	motiv VO	příloha 3.8
TECH	technika VO	příloha 3.9
PO	plastická výzdoba	příloha 3.10
TO	technická výzdoba	příloha 3.10
PUP	pupky	příloha 3.11
UCH	ucha	příloha 3.12
OBR	A/N	fragment byl/nebyl kresebně zdokumentován

4. Popis situací nalezených na hrdloveckém sídlišti

4.1. Dům I

První půdorys kultury s vypíchanou keramikou odkrytý v rámci hrdloveckého sídliště se nachází v nejjihnější části plochy SJ 1b (příloha 1.6). Bohužel nebyl odkryt v úplnosti, ale zhruba v polovině předpokládané celkové délky ho přetíná hranice sondy. V základu se jedná o typický půdorys domu kultury s vypíchanou keramikou, u kterého můžeme pozorovat mírnou trapézovitost. Celá stavba je orientována severozápadním směrem s odchylkou 40° od severu. Zaměříme se nyní za závěrový žlab. Ten má v místě největšího rozevření šířku 5,3 m²³. Šířka v jeho samotném závěru je sice jen o 20 cm menší, ale to je způsobeno kůlovou jamkou 156 v SZ rohu, která vybíhá z tělesa žlabu, a větším rozevřením stěn v rohu severním. Dále je možné pozorovat určitou nepravidelnost v umístění ramen žlabu, severozápadní úhel napojení je ostrý 88°

²³ Hodnoty byly stanovovány podle celkového plánu v měřítku 1:100 s přesností na desítky centimetrů v případě, že to zachovalost půdorysu dovolila. Měřeno bylo v případě žlabů od okraje k okraji, tzn. největší rozměr.

zatímco v severním rohu byl změřen tupý úhel 105°. Otázkou je, zda se tyto hodnoty naměřené na zahloubeném vkopu stejnou měrou odrazilo i na povrchu v umístění vlastních stěn domu.

Severní závěrový žlab domu I nám díky výbornému stavu zachování půdních vrstev podává cenné informace o konstrukci stěn. V celém půdorysu žlabu se projeví tři kůlové jamky. První z nich, označená jako 156, zřejmě tvořila základový vkop pro nosný rohový sloup (příloha 2.2). Další dvě již souvisí s konstrukcí stěny samotné severní části domu. O té vypovídají i profily zkoumané v západní stěně (příloha 1.7, 2.3). Jádrem výplně je ve všech z nich tvořeno černohnědou kompaktní vrstvou při vnitřní stěně vkopu. Zbytek žlabu pak vyplňuje hnědá zemina promíšená žlutým pískem. Na některých profilech lze pozorovat umístění černohnědé kompaktní vrstvy i u protilehlé stěny. Okolí vkopu pak tvoří žlutohnědá jílovitá vrstva posazená na tmavožlutém sprašovitém jílu. Jak lze celou tuto situaci interpretovat? Po vyhloubení základového vkopu do podloží byla k vnitřní straně žlabu usazena prkna²⁴ či tenčí půlkulatina. Následně byl zbytek vkopu zasypán zeminou. Černohnědé vrstvy na protilehlých stranách žlabu mohou být pozůstatky původního obrysu základového vkopu, čemuž nasvědčuje profil 173-12. Pokud tedy chceme získat přesnou představu o šířce závěrové části neolitických domů, je třeba brát v úvahu, že samotná stěna zabírala pouze vnitřní polovinu celkové šířky žlabu.

V čelní stěně závěrového žlabu byla konstrukce o něco bytelnější, o čemž svědčí dvojice zachovaných kůlových jamek na dně žlabu. Zdá se, že se jedná o klasickou trojici kůlových jamek nesoucí váhu střechy, se kterými se setkáváme v interiérech neolitických domů. Tato poslední trojice byla zřejmě zakomponována do čelní stěny ze statických důvodů.

Až na severní závěrový žlab je konstrukce stěn domu tvořena dvěma řadami kůlových jamek (č. 157-168), což je jedním z formálních rozlišujících znaků mezi kulturou s keramikou lineární a vypíchanou, i když se i nadále vyskytují domy s jednou řadou (srov. *Steklá 1961* či hrdlovecký dům VIII). Zdvojení stěn zřejmě nebylo čistě důsledkem úbytku příčných nosných řad v interiéru, kdy by bylo nutné ze statických důvodů zpevnovat stěny, na které nyní dosedala větší váha. Jak prokázala analýza A. Coudart rozmístění interiérových řad nebylo záležitostí čistě statickou, ale plnilo spíše

²⁴ Doklad použití štípaných kmenů, tzn. prken, v neolitu máme ze zachovaných konstrukcí studen především ze saské oblasti (*Stäuble – Campen 1999*).

potřeby dělení vnitřního prostoru. Obvodové stěny podle ní byly zdvojeňovány kvůli prodloužení a snížení střechy (v interiéru se tak zmenšuje vytápěný prostor a větší přesah střechy nabízí chráněný prostor podél stěn – pozn. autora). V praxi tedy vnější řada kůlů podírala střechu, zatímco vnitřní byla základem vyplétané stěny (*Coudart 1989, 211*).

V architektuře kultury s vypíchanou keramikou tedy nastupuje oproti předchozímu období trend snižování počtu kůlových jamek v interiéru. V případě hrdloveckého domu I tak pozorujeme pouze dvě příčné řady tvořené kůlovými jamkami č. 871, 457, 459, 170 a 171. Jamka 172 již pravděpodobně souvisí s konstrukcí stěny. Nejasná je také funkce struktur s čísly 455 a 456. Směrem k jihovýchodu zachovalost půdorysu klesá. Jedinými kůlovými jamkami, které souvisí s půdorysem domu, jsou 863 a 864. Vztah struktur 865 a 866 k celku není jasný, nicméně v celkovém plánu jsou označeny barevnou výplní.

Jediný větší zahloubený objekt v okolí stavby I nese číslo 850. Jeho šířka činí 590 cm, celková délka nemohla být stanovena, protože objekt nebyl odkryt v úplnosti. Nejedná se o typickou stavební jámu rozloženou podél stěn domu, ale spíše o hliník, ze kterého byl těžen materiál pro výrobu keramiky²⁵. Z výplně objektu pochází materiál předběžně datovaný do období kultury s vypíchanou keramikou.

Až na závěr této kapitoly jsem záměrně nechal popis dvou liniových struktur (č. 144-154, 163, 852-861) vybíhajících z jinak poměrně uniformního půdorysu domu (příloha 2.4). První je umístěna více na sever a kolmo vychází ze severního nároží závěrové partie. Mimo standardní řadu kůlových jamek, jejichž šíře se pohybuje v rozmezí od 20 do 40 cm, je linie na vnější (?) straně doplněna ještě o úzký žlábek. Ten je v části probíhající podél jamek 150 až 153 přerušen. Druhá řada je situována při středu jihozápadní stěny. Oproti předchozímu případu se zde již neseťkáváme se souběžným žlábkem, ale pouze jednoduchou linií kůlových jamek. Nelze vyloučit, že obě řady tvořily jedno celistvé ohrazení, které obíhalo celý dům z jižní strany, avšak v těchto místech nebyl odkryt uskutečněn.

²⁵ Podle některých náznaků však keramická výroba nemusela nutně probíhat přímo v areálu sídliště.

Například v Bylanech nebyly doposud zjištěny stopy po výpalu keramiky. J. A. Franklin proto soudí, že vlastní výroba probíhala spíše v blízkosti vodního toku, neboť voda byla při takové činnosti nezbytná (*Franklin 1998, 3*).

Liniové struktury v okolí hrdloveckého domu I nemají v českém prostředí mnoho analogií. Jako první je ale třeba uvést bylanský dům 912, při jehož stěně bylo odkryto obdélníkové ohrazení vybíhající přibližně 15 metrů východním směrem od severního závěrového žlabu²⁶. Stěny byly tvořeny jak jednoduchou, tak i dvojitou řadou kůlových jamek. Podobný případ představuje půdorys 41 z téže lokality. Ohrazení zde vybíhá ze západní stěny, obíhá západní i severní stěnu závěrového žlabu a nakonec končí při severovýchodním rohu domu. Konstrukce je tvořena špatně dochovaným žlábkem, ve kterém se místy objevují kůlové jamky. První z interpretací těchto situací pochází z pera B. Soudského, který v souladu se svou teorií o shromažďovacích domech viděl v této struktuře ohradu sloužící ke společnému ustájení dobytka (*Soudský 1966, 57-58*). Této představě poněkud odporuje masivní konstrukce ohrazení u domu I, která je ještě doplněna o podélný žlábek. Výskyt domů s ohrazením je navíc na neolitických sídlištích velmi vzácný. I. Pavlů upozorňuje na samotný význam ohrazeného prostoru jako takového. Je proto nasnadě, že stejně jako rondel v pozdějších fázích neolitu mohla ohrada vymezovat prostor určený pro zvláštní (snad i kultovní) účely²⁷ a dokládá tak významné postavení obyvatel domu (*Pavlů 2000, 297*).

Jiný pohled na nálezy nestandardních půdorysů nabízí sídliště kultury s vypíchanou keramikou Mšeno u Mělníka zkoumané M. Ličkou. K domům V a VII se zde v západní části přimykají obdélníkové půdorysy lehčí konstrukce. Autor výzkumu proto uvažuje o tzv. dvojdomech. Tato situace není zcela ojedinělá, stejně tak o tomto tématu hovoří v souvislosti s dalšími, především německými lokalitami, např. Inden (*Kuper – Lüning 1975, Abb. 3*) a Wetzleinsdorf (*Urban 1980, Tab. 1-4*). Ačkoliv by existence dvojdomeů na mšeneckém sídlišti vyžadovala širší a lepší pramennou základnu, M. Lička připouští tuto interpretaci alespoň u půdorysu VII-VIII (*Lička 1989, 230*). Celá problematika zdvojených půdorysů by ještě měla projít důkladnější diskuzí, a proto od tohoto interpretačního schématu bude raději upuštěno.

4.2. Dům II

Na rozdíl od předcházejícího případu byl již tento půdorys nacházející se východně od středu plochy SJ odkryt v celém svém rozsahu (příloha 1.8). Výběr artefaktů ze

²⁶ Tento půdorys sice datačně přináleží do období lineárního dekoru, nicméně architektura staršího stupně StK se od té lineární příliš neliší a bylanská analogie je proto adekvátní.

²⁷ K interpretaci funkce rondelu viz kapitola 2.3.

stavebního komplexu domu II, stejně jako vlastní půdorys, byl již částečně zveřejněn (Beneš 1991, 33-39) Možnost čitelnosti však značně komplikuje přítomnost komponent i dalších kultur. Dům je v půli přetát liniovým objektem laténského stáří. Dále na západní až severní straně sousedí s LnK stavbami IV a VII. Na severovýchodě byla okryta stavba III ze šáreckého stupně a konečně nelze zanedbat ani dům VI, jehož stavební jámy se také přibližují k domu II.

Půdorys je typicky trapézovitý, podélná osa měří 24,2 m, největší šíře 8,5 metru dosahuje dům zhruba v polovině své délky. Celé těleso je orientováno v ose severozápad-jihovýchod s odchylkou 25° od severu. Na první pohled je ovšem patrné, že se severní závěrový žlab stáčí více k severu, jeho odchylka je menší o 4 stupně. Tato skutečnost zřejmě svědčí o tom, že severní partie dlouhých domů mohla být řešena jako samostatná stavební úloha. H. Stäuble interpretuje tyto části neolitických domů jako přístřešek či skladiště členěný na několik menších částí (Pavlu 2000, 218). Velikost severní části domu by pak podle této interpretace byla odrazem zámožnosti obyvatel daného domu. Co se týče rozměrů závěrového žlabu domu II v Hrdlovce lze jeho šíři v nejsevernější části odhadnout na 5 m. Severní roh není zachován v úplnosti, zřejmě byla tato část méně zahloubena a podlehla erozi terénu. Zachovala se pouze hlubší kúlová jamka. Směrem k jihovýchodu se žlab rozevívá na šířku 6,4 metru. Délka činí 6,7 metru. Jak již bylo výše zmíněno, rozpoznatelnost nálezových situací komplikují četné superpozice jako například narušení žlabu zahloubeným objektem 330, jehož keramickou výplň jsem předběžně datoval do mladšího až pozdního stupně LnK²⁸. Ze sousedního objektu 293 nepochází žádný keramický materiál. Podobným případem je pravděpodobně i objekt 329, ale z jeho výplně pochází jen jeden střep datovatelný pouze obecně do neolitu.

Podívejme se nyní detailněji na strukturu žlabu (příloha 1.9). V severozápadním rohu, který byl vybírán až na dno, se zachovaly stopy po dvou kúlech, jejichž středy byly vzdáleny přibližně 70 cm od sebe. Východní rameno odkrývané soustavou příčných řezů má podobu mírně zahloubeného žlabu s homogenní černohnědou výplní. Mimo tři náznaky kúlových jamek na vnější straně se nezachovaly detaily konstrukce žlabu, což dokresluje poměrně špatný stav celé situace. Západní rameno porušuje objekt 330 a

²⁸ Pokud je objekt 330 starší, měl by ho mladší závěrový žlab domu II protínat. V plánech byla situace zachycena poněkud odlišně. Důvodem byla ne zcela jasná stratigrafie. Obě struktury byly vyplněny kompaktní černohnědou vrstvou, která nedovolovala odlišovat stratigrafické detaily.

severní část chybí téměř zcela. Interpretace konstrukčního typu je proto značně ztížena a ponechám ji raději otevřenou.

Vnitřní členění domu není příliš přehledné. Za příčné řady kůlu s nosnou funkcí lze prohlásit jamky 296, 297 a 300 uzavírající severní část. Další řady jsou tvořeny jamkami 217 až 221, 227, 228, 206 a 207. Zbylé, pokud se v půdorysu vyskytovaly, nejsou prokazatelné. Konstrukce stěn je tvořena jednou řadou kůlů pravděpodobně s proutěným výpletem, ovšem v půdorysu východní stěny se zachovaly náznaky konstrukce dvouřadé, která je pro období kultury s vypíchanou keramikou typičtější.

Z objektů, které souvisí s domem II, je třeba na prvním místě uvést strukturu pod číslem 250 nacházející se ve středu půdorysu. Má ploché dno zahloubené 25 cm do podlahy a šířku 120 cm. Vzhledem k umístění a rozměrům by mohl být předběžně interpretován jako silo na obilí. K jihozápadní části domu pak přiléhá StK objekt 202, dále objekty 234 a 236. Oba posledně jmenované ovšem neobsahují datovatelný materiál a nelze proto určit jejich vztah k půdorysu.

Složitější situace nastává u severovýchodní části domu II, kde sousedí se stavbou III. V přibližně šestimetrovém koridoru mezi oběma půdorysy byly zahloubeny objekty 305, 261 a 262. Ty byly podrobeny, vzhledem k možné souvislosti se stavbou III, detailnějšímu rozboru keramického materiálu z jejich výplně. Výsledky jsou podrobně rozvedeny v kapitole 5.2.

Závěrem je třeba upozornit na linii kůlových jamek vybíhající kolmo ze západní stěny domu. S jistotou lze takto označit čísla 271 až 276, zbylé tzn. 705-707, 710 a 711 již mohou být pozůstatkem domu VII. Na hrdloveckému sídlišti byly tyto struktury pozorovány u více půdorysů neolitických dlouhých domů, a proto jejich celkové interpretaci bude věnována společná část v diskusi.

4.3. Dům III

Jak již bylo řečeno v úvodu, byl dům III vybrán pro detailnější analýzu, během níž budou ověřeny metodologické přístupy a možnosti, které hrdlovecký soubor nabízí. Proto mu bude věnována větší pozornost než jiným. Důvodem pro zvolení právě této stavby byl především její dobrý stav. Dům se zachoval v úplnosti, není překrýván jinými strukturami a zahloubené objekty podél jeho stěn poskytují dostatečný materiál pro dataci (příloha 1.10). Ojedinelý je ovšem i celkově v rámci archeologie neolitu. Se

svou délkou 48,7 metrů se jedná o jeden z největších odkrytých půdorysů dlouhých domů ve střední Evropě (Beneš 1991, 33).

Stavba byla odkryta ve středu plochy SJ 1a, ale jihovýchodní partie domu zasáhla i do plochy SJ 1h. Půdorys je mírně trapézovitý, severovýchodní stěna je široká 8,3 zatímco jihovýchodní 9,8 metrů. Celá stavba je pak odchýlena 21° na severozápad.

Zaměříme se nejprve na severní závěrový žlab domu III (příloha 1.11). Jeho půdorys je v zásadě pravoúhlý a orientace identická s ostatními částmi domu. Celková délka žlabu činí přibližně 33 metrů, což rozhodně není obvyklé i přesto, že celá stavba je svými rozměry značně nadprůměrná. Srovnáme-li délky všech tří partií, dojdeme k poměru 0,63 : 1 : 0,47²⁹. Do jaké míry je tento poměr obvyklý u neolitických staveb dokládá Tabulka 1, která srovnává LnK a klasické StK domy. Třetí hrdlovecký dům patří tedy co do velikosti své severní části ke skupině větších, i když Tabulka 4 je pouze orientační a neobsahuje dostatečné množství pro dostačující analýzu.

Žlab severní části na západě mírně přesahuje i do partie středové. Na základě tohoto znaku je možné dům III zařadit do pozdně lineární skupiny 1b podle Moddermannovy typologie (Moddermann 1970).

Tabulka 4. Srovnání rozměrů vybraných LnK a StK domů. Nulová hodnota v poměru značí, že danou část půdorys neměl.

půdorys	celk. délka (m)	poměr (sev:stř:jih)
Hrdlovka, dům III	48,7	0,63:1:0,47
Hrdlovka, dům VIII	30	0,16:1:0,27
Mšeno, dům II	31,4	0,33:1:0,25
Libenice	17,6	0,19:1:0
Bylany, dům 306	36	0,72:1:0,54
Zwenkau	36,6	0,2:1:0

Na rozdíl od předchozích dvou půdorysů byla výplň severního závěrového žlabu domu III odebírána nikoliv v příčných, ale podélných řezech. Naskýtá se tak příležitost zkoumat konstrukční prvky v odlišné rovině. Výsledný podélný profil však nemá srovnatelnou výpovědní hodnotu jako příčné řezy. Jasně lze identifikovat kulové jamky zasazené do tělesa žlabu (např. 397, 400, 435) a to jak v profilu, tak při pouhém začištění povrchu výplně. Sloupy s větším průměrem byly rozmístěny především

²⁹ Za základní byl zvolen rozměr středové části a zbylé dva jsou od něj odvozeny.

v koncových partiích, menší pak mezi nimi v pravidelných rozestupech (alespoň tak lze usuzovat ze situace v jižním křídle žlabu). Samotný vkop byl zasazen do podloží tvořeného povětšinou žlutým jílem. Povaha výplně je ovšem proměnlivá. Západní křídlo je zpočátku z většiny vyplněno obvyklou černohnědou vrstvou, ovšem dále již začíná převažovat hnědá hlína promíšená se žlutým jílem. V celé délce se pak v různé intenzitě projevují čočky a tenké vrstvy tvořené různými typy zeminy, ale jejich umístění a struktura je nedovolují považovat za pozůstatky konstrukčních prvků. Některé z těchto vrstev obsahují příměs uhlíků a mazanice, které nejspíše souvisí se zánikem celé stavby. Ucelený zánikový horizont však nebyl zjištěn.

Jednotícím znakem půdorysu žlabu je však poměrně rovné dno. Anomálie byla zaznamenána pouze v případě hlubších vkopů pro nosné sloupy především v rohových a koncových částech. Na řadu přichází nelehký úkol – identifikace stavební techniky žlabu. Vzhledem k tomu, že dno je poměrně rovné a kúlové jamky se projevují jen v místech nosných sloupů, lze vyloučit možnost hustě řazených vertikálně usazených kúlů i proutěný výplet (*Beneš 1991*, 34). Nejpravděpodobnější se jeví konstrukce tvořená prkny, či štípanou půlkulatinou vertikálně usazenou do základového žlabu (příloha 1.12). Ty jsou ale samy o sobě poměrně nestabilní, a proto bylo nutné je doplnit o nosné sloupy. Jako další alternativu lze přijmout typ s vodorovně loženými trámy opět zajištěnými nosnými sloupy, čili v podstatě konstrukci na drážku.

Stěna středové partie domu je tvořena jamkami řazenými dvojité po celé délce. Nezachovala se pouze zhruba desetimetrová část při konci závěrového žlabu. Skrývka zde byla zřejmě o něco hlubší a zredukovala tak počet zachovaných kúlových jamek. Vzhledem k délce závěrového žlabu na protější straně však nelze vyloučit, že žlab byl značně prodloužen i zde a kúlová konstrukce tak začínala až dvojicí jamek 1185 a 1186. O možné podobě stěn, jejichž základ tvoří dvě souběžné řady kúlových jamek, bylo pojednáno již v kapitole 4.1.

Vnitřní uspořádání domu je poměrně pravidelné. V severní části byly identifikovány tři příčné řady – 420, 421, 422 a 419, 418, 417 a 412, 415 (příloha 1.13). Funkce zbývajících jamek 423 a 424 není zcela jasná. Vzhledem k tomu, že se nachází až příliš blízko závěrového žlabu, nepředpokládám, že by se jednalo o konstrukci příčky. Buď měly tyto dvě kúlové jamky dnes již těžko dešifrovatelný účel, nebo nejsou současné s půdorysem domu. Příčné řady se vyskytují i v interiéru středové partie. První dvě (směrem od severu) byly identifikovány jako tzv. koridor, dělicí prvek mezi střední a

severní částí domu. Je tvořen křulovými jamkami 403, 410, 309 a 402, 404, 405, 406, 407. Jeden z velkých sloupů byl v jihovýchodní části koridoru zřejmě nahrazen trojicí menších. Spolu s křulovou jamkou 408 tak tyto tři sloupky mají tvar pravoúhlé struktury. Mimo koridoru indikuje přechod mezi jednotlivými partiemi domu konstrukce obvodových stěn. Zatímco severní část ohraničuje již výše zmiňovaný žlab, středová část je tvořena dvojitou řadou křulových jamek. Jižní část celého půdorysu je oproti tomu vymezena již jen jednoduchou řadou křulových jamek³⁰. To dovoluje rozvinout myšlenku o odlehčené konstrukci této části ve smyslu Stäubleho koncepce domu (*Pavlů 2000*, 218). V tomto ohledu je ale na místě opatrnost. Zdvojení základů obvodových stěn vypovídá spíše o stavbě a přesahu střechy (kap. 4.1). V rámci jednoho půdorysu se tedy musely vyskytovat dva různé konstrukční typy.

Vraťme se ale zpět k náznamu interiérových příček, které se ve středové části zachovaly v různé míře. Nejzajímavější z nich – 382, 385 a 386 – je mimo tři standardní křulové jamky doplněna ještě o protáhlou zahloubeninu označenou 383-384. Vzhledem k tomu, že podobné struktury nemají v neolitické architektuře analogii a tento hrdlovecký neobsahoval žádné artefakty, vyvstává otázka, zda se nejedná o mladší zásah či pseudoobjekt vzniklý během exkavačních prací. Ve středové části domu byly celkem zjištěny 3 příčné řady sloupů a jeden soliterní (361).

Koridor vymežující jižní část není příliš dobře rozpoznatelný. Zachován byl pouze ve spíše samostatně stojících křulových jamkách 1211, 1212 a 1214 (plus jedna bez označení). Vlastní prostor jižní části pak vyplňují další dvě řady, z nichž se pouze jedna zachovala v úplnosti. V konstrukci obvodové zdi je pak patrný výše zmíněný přechod mezi dvojitým a jednoduchým řazením křulů. Za povšimnutí bezpochyby stojí samotné jižní průčelí domu, kde se nacházejí zdvojené křulové jamky 1231, 1232 a 1233. Vzhledem k tomu, že tento jev je v neolitické architektuře typický pro jižní části domů a objevuje se právě a jenom zde, těžko ho považovat za doklad reparačních zásahů. To se ovšem týká spíše staveb klasické fáze LnK, které mají zdvojené či hustě řazené křulové jamky po celé délce jižní části, nikoli pouze v jejím průčelí jako hrdlovecký dům III (srov. *Pavlů – Zápotocká – Soudský 1985*, 17). Proto se přikláním k názoru, že zdvojení zde slouží pouze ke statickému zpevnění průčelí. Celá čelní stěna totiž zřejmě spočívala jen na pěti až šesti sloupech a uvážíme-li váhu mazaniny, byla nutná dostatečná opora.

³⁰ Není pravděpodobné, že by tento přechod byl způsoben odlišným stavem zachování.

V těchto místech hrdloveckého sídliště je navíc podloží prostoupeno pískem, který pro usazení základových sloupů méně vhodný než sprašovitě jíly.

Závěrem této kapitoly bude následující popis zahlučených objektů v okolí či vně domu III, jejichž výplň nebyla z různých důvodů podrobena detailní analýze (kap. 3.2.2). Prvním z nich je objekt 262 při západní stěně domu (příloha 1.14). Jeho tvar je nepravidelný s osami o rozměrech 232 x 260 cm. Dno je poměrně ploché s výjimkou dvou menších prohlubní, které připomínají kúlové jamky. Objekt zasazený do tmavožlutého sprašovitého jílu vyplňuje černohnědá kompaktní vrstva. Ta ovšem neposkytla vůbec žádné nálezy. Takový objekt se tak stává nedatovatelným, a proto nebyl vybrán k detailní analýze. Vzhledem k možnému prostorovému vztahu jak k domu II, tak k domu III nelze bez datace výplně rozhodnout, ke kterému půdorysu se objekt váže. Absence artefaktů také naznačuje, že jeho funkce byla odlišná od většiny sousedních objektů – stavebních jam později využitých pro ukládání odpadu. V úvahu přichází funkce zásobní, ale i pro tuto možnost chybí důkazy v podobě ekofaktů.

Podobným případem je objekt 1093, který obsahoval pouze štípanou industrii. Ta nepředstavuje příliš chronologicky citlivý materiál, tudíž bylo od analyzování tohoto objektu také upuštěno³¹. Dalším problémem objektu 1093 je chybějící detailní terénní dokumentace. Nezbyvá než se spokojit se zakreslenou polohou v měřítku 1:100. Z ní vyplývá, že objekt má přibližně oválný tvar s lalokem vybíhajícím k severu. Zmínit je nutné především jeho polohu ve vztahu k domu III. Umístěn byl v interiéru středové části blíže východní stěně. Jámy prokazatelně vyhloubené v interiérech neolitických domů nejsou ničím zcela výjimečným (srov. kap. 4.2). Objekt 1093 však není možné přesně datovat a tedy prohlásit za současný/nesoučasný s dobou užívání domu III, a proto se zdržíme také interpretace, která by nemohla být opřena o širší informační základnu.

4.4. Dům V

Pátý půdorys patří v rámci zkoumaného sídliště k těm nejhůře dochovaným. Velmi zjednodušeně se jeho stopy v terénu dají popsat jako shluk kúlových jamek orientovaný ve směru severozápad-jihovýchod umístěné v prostoru mezi domy III a VIII. Vzhledem ke stavu celého půdorysu je tedy obtížné určit přesnější metrické hodnoty. Předpokládané rozměr jsou 29 metrů na délku a 7 metrů na šířku. Osa domu se stáčí o

³¹ Rozbor kamenné industrie bude součástí budoucího celkového zpracování sídelního areálu Hrdlovka.

42 stupňů na severozápad. V půdorysu se nezachovaly signifikantní znaky architektury kultury s vypíchanou keramikou jako například rozložení interiérových sloupů nebo trapézovitá severní část. Ta ovšem může v půdorysu chybět. Z mnoha neolitických sídlišť jsou známy případy domů, které neobsahují všechny tři části. Podle Moddermanovy typologie se jedná o typ 2 (severní a středová část) a typ 3 (pouze středová část) (*Modderman 1970*). Jejich výskyt byl zaznamenán především ve starších fázích neolitického vývoje ovšem v poměrně malé míře – 4,5% typ 2 a 2% typ 3 (*Coudart 1989, 203*). Absence závěrového žlabu a jižní části v půdorysu V tedy nemusí být důsledkem nízkého stupně čitelnosti celé situace, ale užitím jednodušší konstrukční varianty, uvážíme-li navíc, že závěrový žlab jako v podstatě zahloubený objekt má vyšší pravděpodobnost zachování a čitelnosti v podloží než jednotlivé kúlové jamky. Neúplné zachování celé situace ovšem nedovoluje učinit směrodatný závěr.

V rámci půdorysu byl identifikován zahloubený objekt 430. Jeho výplň bude analyzována níže, protože svým umístěním spadá do užitkového prostoru domu III (kap. 5.2.5). Další objekt číslo 447 nacházející se u severozápadní stěny poskytl 19 kusů keramiky. Dva byly zdobeny linií, dále se vyskytlo nehtování, plastická páska a jeden fragment s pupkem. Datace stavby V proto není zcela jasná a bude ji proto třeba do budoucna přehodnotit.

4.5. Dům VIII

Na rozdíl od předchozího případu poskytuje půdorys osmému domu kvalitní pramennou základnu. Leží v severovýchodní části plochy SJ, tzn. stranou od koncentrace dlouhých domů v centru a jeho půdorys je proto dobře čitelný (příloha 1.15). V bezprostředním okolí (nikoliv však v superpozici) se nacházejí pouze laténské chaty (917, 918), liniový objekt pravděpodobně také laténský (844) a hrob kultury se šňůrovou keramikou (919) (*Beneš - Dobeš 1992*). Díky tomu je možné prohlásit dům VIII za nejlépe čitelný StK půdorys na lokalitě.

Celý dům měří na délku 30 metrů. Je mírně trapézovitý, šířka severní části činí 6,6 metru, opačný konec se rozevívá na šířku 8,2 metru. Osa celé stavby je odchýlena 55° na severozápad, ovšem severní závěrový žlab je orientován odlišně, a sice o 7° více na sever než zbytek stavby. Konstrukce stěn je tvořena jednou řadou kúlových jamek v pravidelných rozestupech, lze tak předpokládat stěnu tvořenou výpletem.

Velmi zajímavá situace byla odkryta v objektu 838 (příloha 1.16, 2.5 a 2.6). Jedná se o oválný objekt s lalokem vybíhajícím ve směru předpokládané stěny. Unikátní na celé situaci je výplň objektu. Vedle nálezů keramiky zdobené jak klasickými dvojvpichy, tak i trojvpichy, tremolovou technikou a trojnásobnými vpichy usazenými na linii (*Beneš 1991*, Obr. 8) ji tvořil především depot 35 torz kamenných mlýnků. Ty byly poskládány tak, že ve středu vytvářely volný prostor, vysoce pravděpodobně po kúlové jamce, která byla součástí východní stěny domu. Pokus o interpretaci³² tohoto nálezu se může v podstatě vyvíjet dvěma směry a to (a) po linii stavebních úprav a reparaace domu či (b) po linii kultovních aktivit.

I přesto, že kultovně-rituální interpretace jsou pro archeology často lákavé, pokusíme se nejprve o poněkud prozaičtější vysvětlení. Celý depot byl umístěn v zahloubeném objektu, jehož střed tvořila kúlová jamka. Nabízí se proto hypotéza o kamenném obložení a zpevnění zde umístěného sloupu. K tomu mohlo dojít i po vlastní stavbě celého domu například při výměně vadné části (dřevěná konstrukce podléhala ve vlhčím klimatu atlantika degradaci zřejmě ještě rychleji než dnes). Náznaky takovýchto reparačních vkopů byly zachyceny i u stavby III (viz níže). Nastíněnou teorii poněkud nabourává povaha a množství kamenných artefaktů, které tvořily obložení sloupu. Při stavebních úpravách domu by použití běžných kamenů bylo bezpochyby jednodušší, protože shromáždění 35 celých či poškozených mlýnků jistě nemohlo být krátkodobou záležitostí. Přítomnost torz v nálezovém souboru totiž naznačuje, že mlýnky prošly běžným užíváním v živé kultuře, kde také došlo k jejich fragmentaci. Nebyly tedy vyrobeny speciálně pro deponaci, jak je tomu u některých kamenných nástrojů přidávaných jako hrobové milodary (*Pavluš – Zápotocká 2007*, 34). Dalším vodítkem v řešení celé otázky je výskyt poměrně velkých fragmentů keramiky ve výplni objektu. V případě malých fragmentů lze ještě jejich přítomnost vysvětlit jako neintencionální, tzn. dostaly se do objektu nezáměrně během zasypávání spolu se zeminou. Větší tvary ale signalizují odpadní charakter daného kontextu, který potvrzuje i vesměs fragmentární stav kamenných mlýnků. Na základě výše uvedených zjištění je možné vyslovit tuto hypotézu: soubor poškozených či dále nepoužitelných kamenných mlýnků vznikl jako odpadní v průběhu delšího časového horizontu a původně byl deponován na jiném místě (uložení v objektu 838 je tedy druhotné), při opravě stěny domu byla tato

³² Zatím nebyla provedena detailní analýza vlastních kamenných artefaktů. Informační potenciál nálezu tedy nebyl zcela využit, a proto je třeba považovat mnou předkládanou interpretaci za předběžnou.

kamenná industrie použita ke zpevnění nově usazeného nosného sloupu. Původ keramických fragmentů může být dvojitý. Buď byly přineseny spolu s mlýnky ze stejné původní polohy odpadního charakteru, nebo byly vhozeny teprve až do objektu 838, který tak mimo primárně stavební funkce utilitaristicky plnil i sekundární funkci odpadní.

Druhou možností je považovat nalezenou situaci za doklad činnosti spojené s kultovními praktikami, symbolickým jednáním a náboženskými představami obyvatel sídliště³³. Jistý druh analogie by mohly představovat pohřby zvířat, často psů, v podlahách chat doby římské či raného středověku. Tyto praktiky jsou interpretovány jako stavební obětiny mající za úkol chránit stavbu a její obyvatele (*Fröhlich 1997, Sommer 2000*). Zda můžeme podobný zvyk předpokládat i v neolitu je otázkou. V tomto období nejsou výjimkou pietní i méně pietní pohřby přímo v domech či na sídlišťích obecně. V prvním případě se uvažuje o spojitosti se symbolickým uzavřením domu a jeho opuštěním (*Pavluš 2000, 295; Whittle 1996, 165*). Jaké ovšem existují analogie pro samotné depoty artefaktů? Je třeba říci, že u většiny nalezených depotů chybí bližší informace o kontextu celého nálezů. Proto depot, který prostorově přímo souvisí s dlouhým domem, je v českém prostředí pouze jeden a to ze sídliště Mšeno u Mělníka. Stejně jako v případě Hrdlovky byl depot umístěn v okolí kúlové jamky jednoho z domů, konkrétně v jeho jižní části. Jeho obsah tvořily 4 nástroje – dva kopytovité sekeromlaty, kopytovitý klín, a plochá kopytovitá sekera – tedy soubor, který bychom mohli označit za osobní pracovní nástroje jednoho muže. O tom, že byly skutečně použity, svědčí i pracovní stopy na jejich povrchu. M. Lička tento depot primárně interpretuje jako profánní (alespoň jeho obsah takové znaky vykazuje), nicméně nevyklučuje, že měl kultovní, lépe řečeno symbolický význam (*Lička 1981*,

³³ Osobně dávám přednost formulaci „symbolické jednání“ před „kultovní praktiky“, protože lépe vystihuje daný jev. To co se dnes nazývá kultovními praktikami, nemuselo být v neolitu zamýšleno jako vysloveně akt víry. I v dnešní moderní populaci existuje řada jevů, které jsou činěny spíše ze zvyku (tzn. předchozí generace považovaly za důležité je předat dál) než aby vycházely z čistě logického úsudku nebo nutné potřeby. Neolitici zřejmě ukládali depoty broušené industrie proto, „protože se to tak dělá“, stejně tak jako autor této práce interpretuje a usuzuje v mezích současného archeologického paradigmatu. Samozřejmě v pozadí těchto jevů existovala vlastní podstata – náboženské či lépe kosmologické představy ale uvědomovali si je aktéři plnou měrou? Uvědomuje dnešní muž při pletení velikonoční pomlázky, že ta představuje plodivou sílu, která má být předána ženám?

616). Uložení předmětů patřících jedné osobě bychom mohli chápat jako substituci vlastního pohřbu pod podlahou domu. Těžko můžeme považovat hrdlovecký depot za majetek jediné osoby, majitelem takového souboru musela být celá komunita, ovšem v tomto případě se vytrácí ona symbolika pohřbení jedince. Kultovní účely uložení depotu se proto zatím nezdají příliš průkazné.

Co se týče vnitřního uspořádání stavby VIII, jsou jasně patrné minimálně 4 trojice podpěrných sloupů v interiéru. První řada (927, 929, 930) uzavírá severní část domu. Následující dvě příčné řady náleží již ke střední partii stavby. Jedná se o čísla 824, 825, 826, 817, 827 a 829. Postupujeme-li interiérem dále k jihovýchodu, narazíme na dvojice kůlových jamek 816, 830 a 1510, 1509. Jejich umístění nápadně připomíná nosné trojice sloupů. Je možné, že v tomto případě, byly z prostorových důvodů třetí kůly vynechány. V jižní části domu pozorujeme hustší zástavbu kůlovými jamkami. Jako příčnou řadu lze bez problémů identifikovat čísla 1485, 1496 a 1497. Funkce ostatních kůlových jamek je poněkud nejistá.

Severní závěrová část domu je v porovnání s ostatními partiemi výrazně menší. Na hrdloveckém sídlišti se jedná o poměrně vzácný případ. Délka ramen závěrového žlabu je pouhých 2,8 metru. Čitelnost půdorysu i profilů žlabu je velmi dobrá, díky čemuž je možné nalézt řadu shodných rysů se závěrovým žlabem domu I. Zaprvé je v půdorysu žlabu viditelná trojice kůlových jamek, která uzavírá sled interiérových podpěrných řad, vybíhající směrem do interiéru domu. I v profilech byla zachycena podobná situace: na vnitřní straně žlabu zbyla po fošnové konstrukci vrstva černohnědé kompaktní zeminy, zatímco zbytek vkopu je vyplněn hnědou vrstvou někdy s příměsí žlutého písku (příloha 1.17). Podoba stěn se tedy velmi blížila již výše zmíněnému závěrovému žlabu domu I a III.

Chronologicky se stavbou VIII souvisí nejspíše objekt 907³⁴, i když se nachází poměrně daleko od samotného domu. Z jeho výplně pochází keramický materiál zdobený vpichy. Na závěr jsem zařadil i popis řad kůlových jamek, které vybíhají z jinak uniformního půdorysu neolitického dlouhého domu. Na severní stěně to jsou kůlové jamky 834, 835, 839, 840, 841 a 1511, 1512, 1513, 1514, 1515, 1516. Jedná se v podstatě o liniové struktury, první je stočená k severozápadu o délce 6 metru, druhá vybíhá kolmo od stěny domu v délce 4 metry. Na jižní straně domu je situace méně přehledná. V blízkosti závěrového žlabu je možné identifikovat řadu tří kůlových jamek

³⁴ Původně byl objekt označen jako 786, později došlo k přečíslování.

(924, 923, 922), ovšem nelze také vyloučit jejich spojitost s laténskou chatou 918. Jak postupujeme podél stěny dál k jihovýchodu, stoupá počet kúlových jamek. Situace se stává nepřehlednou nelze s jistotou určit, zda všechny kúlové jamky patří k půdorysu VIII. Zvolil jsem proto, podobně jako u domu III, metodu užitkového prostoru, tj. vytyčení pětmetrového perimetru okolo předpokládaných stěn domu (*Pavlu 1977*). Struktury nacházející se v této zóně jsem tak označil jakou související s půdorysem domu. Stejně jako v případě hrdloveckého domu II, bude interpretaci linií věnována část v diskuzi.

4.6. Dům X

Přibližně 18 m západně od osmého hrdloveckého neolitického domu se nachází další stavba datovaná do období kultury s vypíchanou keramikou. Tento dům označený během terénních prací jako stavba X, se pravděpodobně nezachoval v úplnosti (příloha 1.18). Záměrně v tomto případě užívám slova „pravděpodobně“. V zásadě totiž existují dvě varianty interpretace nálezové situace:

- 1) Severní závěrový žlab byl překryt a zničen velkým laténským hliníkem 1088. Stejně tak jižní část domu podlehla erozi nebo zanikla během postneolitických aktivit na sídlišti. Právě v severních polovinách ploch SJ 1 a SJ 2 jsou totiž nejvíce koncentrovány laténské chaty.
- 2) Podobně jako dům V patří i dům X do skupiny jednodílných půdorysů (typ 3). Dochovaná situace tedy představuje pouze středovou partii neolitického obydlí.

Rozhodujícím prvkem je v tomto případě přítomnost dělicího koridoru mezi závěrovou a střední částí domu, kterou představují příčné řady kúlových jamek 976, 975, 972 a 983, 982, 974. Podle A. Coudart dělicí koridor jasně poukazuje na multipartitu domu a lze ho tedy použít jako důkaz, i když podmínky dochování nebyly příliš příznivé (*Coudart 1989, 203*).

Ze zachovaných reliktnů je možné rekonstruovat pouze šířku 8,5 metrů (nejširší zjištěné místo) a odchylku osy domu od severu, která činí 43° směrem na západ. Dále lze poměrně jednoznačně určit trojice kúlových jamek v interiéru. První dvě, zmíněné již výše, jsou úplné, zatímco u následující řady (1543, 1544) chybí třetí sloup. Tato

situace se objevila už ve stavbě VIII a zřejmě souvisí s odlišným využíváním prostoru v této partii. Směrem k jihovýchodu byla odkryta ještě jedna úplná trojice. Dále je již půdorys málo čitelný a je otázkou, zda jihovýchodní část zmizela důsledkem pedoturbací a eroze, či nebyla nikdy postavena. Jistý náznak dělicího koridoru lze spatřovat v posledních dvou příčných řadách, ovšem průkaznost není vysoká.

Stěny domu jsou tvořeny jednořadou linií kůlových jamek, kterou na jižní straně narušuje laténská polozemnice 936. Právě kvůli možné superpozici s mladšími objekty bylo určení kůlových jamek mimo vlastní půdorys domu značně problematické. Obecně jsem vycházel z předpokladu, že laténské chaty byly poměrně jasně prostorově ohraničené bez kůlových jamek v okolí vlastního půdorysu. To byl důvod přiřazení například čísel 984 a 985 k půdorysu neolitickému. Nevylučuji, že tento závěr bude během pokračující analýzy sídliště pozměněn. V závěru je nutno upozornit na podobnost linie 978, 979, 980 u domu X s linií 922, 923, 924, 925 domu VIII.

Objekty související se stavbou X jsou minimálně tři – 937, 1500, 1562. Jejich výplň obsahovala keramický materiál zdobený vpichy. Otázkou zůstává, kam zařadit objekt 1358, který může prostorově spadat jako pod půdorys X, tak i XLI.

4.7. Dům XV

Patnáctý dům hrdloveckého sídliště odkrytý v jižní části plochy SJ 2 je paradoxně, v porovnání s předchozím, zachován pouze ve formě severního závěrového žlabu a několika málo kůlových jamek z interiéru. I když jeho odhadovanou celkovou délku protíná hranice odkryvu, nelze předpokládat, že by se půdorys významnější měrou v podloží projevil. Vzhledem k výše nastíněným okolnostem bude detailně popsán jen závěrový žlab.

Ten je zachován v celé své délce 18 metrů a jeho odchylka od osy sever-jih činí 41° směrem na západ. Napojení bočních stěn na závěrovou se zdá být na první pohled kolmé, nicméně měřením byla zjištěna mírná trapézovitost. Úhly svírající stěny závěrového žlabu jsou totiž tupé – 98° a 94° . Zaměřme se nyní na konstrukční prvky, které se v případě domu XV zachovaly. V samotném půdorysu žlabu se jedná o několik nečíslovaných kůlových jamek. První z nich je umístěna v západním rohu, kde se napojují stěny. Z hlediska poznatků o konstrukci těchto stěn jsou však zajímavější kůlové jamky zachované na jihovýchodních koncích obou bočních stěn, především pak

té západní. Dvě kúlové jamky spíše menší velikosti jsou umístěny přibližně ve středu šířky žlabu.

Celý závěrový žlab domu XV byl zkoumán v příčných řezech rozmístěných přibližně v metrových odstupech (příloha 1.19). Řezy „a“ až „e“ dokládají stejný způsob stavby jako v případě domů I a VIII: úzká černohnědá vrstva doplněná většinou hnědou hlínou s příměsí žlutého jílu. V dalších řezech již situace není tak jasná a často je identifikovatelný jen základový vkop. Zdá se, že stěny severní části byly opět stavěny z vertikálně usazených prken či půlkulatiny. Kúlové jamky ve žlabu pak jsou pozůstatkem podpůrných sloupů. Z povahy výplně žlabu navíc vyplývá, že vlastní stěna byla umístěna blíže středu stavby, zatímco vnější polovinu žlabu tvoří podpůrné sloupy a ucpávkový materiál.

Mimo severního závěrového žlabu se dochovalo ještě 7 kúlových jamek v interiéru, či v místě předpokládaného interiéru domu XV. I přes špatný stav dochování, předpokládáme, že dvojice jamek 1141, 1142 a 1143, 1144 jsou pozůstatkem příčných interiérových řad. Nejasná zůstává datace řady vybíhající z východní části závěrového žlabu (1146, 1145, 1079, 1078 a 1079).

Dataci půdorysu XV umožnily především zahloubené objekty v okolí. Stejně jako u všech podobných případů jsme si vědomi všech úskalí, které tento přístup přináší, nicméně v této fázi se zatím jedná pouze o rámcové datování, a proto lze výplň objektů přijímat méně kriticky. První dva objekty – 1080 A a 1080 B se nacházejí při severním rohu půdorysu. Dále na jihovýchod je pak umístěný objekt 1101, který by podle tvaru mohl být klasickou stavební jamou využívanou k exploataci stavebního materiálu. Podélná osa o délce 3,3 metrů je přibližně rovnoběžná s osou domu XV (přesněji řečeno jeho závěrové části). Na dně pak nebyly zaznamenány nepravidelnosti, jeho povrch je víceméně plochý. Výplň poskytla 40 fragmentů keramiky rámcově datované do období kultury s vypíchanou keramikou.

Objekt 1096 záměrně uvádím jako poslední, protože představuje dle mého soudu nejzajímavější strukturu v okolí domu XV. Již samotné rozměry 14,2 x 7,7 metrů ho řadí k největším na sídlišti. Proto byl objekt zkoumán pomocí jeden metr širokého podélného průkopu. Ten odhalil složitý povrch dna tvořený mimo jiné dvěma liniovými vkopy a kúlovými jamkami. Ačkoliv se severněji na skryté ploše objevuje laténský příkop ohrazující tehdejší sídliště, můžeme liniové útvary na dně považovat za původně neolitické. Keramický materiál není prozatím podrobně analyzován, nicméně již během

exkavace byl zaznamenán výskyt jak střepů zdobených liniemi, tak vpichy, přičemž koncentrace vypíchaného dekoru byla vyšší v severní části a směrem na jih klesala. Je proto možné, že se jedná o dva (LnK a StK) spojené objekty. Tím se vysvětluje i přesah objektu 1096 za předpokládaný průběh stěn StK domu XV.

4.8. Dům XLI

Posledním StK domem odkrytým na ploše SJ hrdloveckého sídliště je stavba s číslem XLI. Bohužel podobně jako v případě stavby X není stav zachování půdorysu ideální (příloha 1.20). Na podloží se projevila pouze část domu o délce přibližně 13 a šířce 7,9 metrů³⁵. Jedná se zřejmě o středovou část neolitického domu, zbylé části se nedochovaly. I když i zde vyvstává otázka, zda se nejedná o dům typu 3 bez severní a jižní partie. Příčné řady se dochovaly s jistotou pouze dvě (1367, 1369, 1371, 1372, 1380, 1383), nejistá je řada 1390, 1393, 1394. Na základě těchto fragmentů nelze přesně identifikovat dělicí koridor, a tedy ani rozhodnout, zda stavba XLI měla i další části. Zachované stěny domu dovolují předpokládat konstrukci o dvou řadách kúlů stejně jako v případě domů I a III. Pro dataci posloužil především objekt 1400 obsahující StK materiál. Jedná se o klasický objekt typu stavební jáma, který je svou delší osou umístěn podél stěny domu. Severně od domu se nachází i objekt StK 1358, ovšem nelze jasně učít, zda přináleží ke stavbě X nebo XLI.

4.9. Další odkryté StK struktury

I když je tato bakalářská práce primárně zaměřena na půdorysy dlouhých domů kultury s vypíchanou keramikou, nelze vynechat i další struktury datované do daného období. Jedná se sice o zahloubené objekty, které nejsou domy přímo prostorově spjaty, nicméně bez jejich popisu by obraz neolitického sídliště nebyl úplný. S detailní analýzou nálezových souborů z těchto struktur je počítáno pro další etapy zpracování nálezového fondu z Hrdlovky. V této fázi tedy budu vycházet z předběžných závěrů a datací J. Beneše.

³⁵ Délka půdorysu byla stanovena pouze přibližně, protože není možné přesně zjistit, která z kúlových jamek ještě patří k půdorysu, či která s ním již nesouvisí.

Nejprve se zaměříme na dvojici objektů označených čísly 2 a 3, které byly odkryty ve východní části plochy SJ 1b v blízkosti půdorysu XXXIII³⁶. Výplň objektu 2 nebyla na artefakty příliš bohatá, poskytla 39 fragmentů keramiky plus další nekeramické nálezy. Oproti tomu objekt 3 obsahoval 701 kusů keramiky. Rozdíl je způsoben odlišnou rozlohou obou struktur. Naopak stejné je jejich umístění v prostoru, rovnoběžnost podélných os a podobné vlastnosti výplní naznačující, že se původně mohlo jednat o jeden velký objekt, ovšem erozí nebo skrývkou ornice byly mělčí části odstraněny. Takový objekt by pak byl dosti rozměrný, i když i takové případy se na hrdloveckém sídlišti vyskytly (srov. obj. 5 a 945). Dalším společným znakem je také poněkud odlišné umístění ve vztahu k půdorysům dlouhých domů. Nejsou situovány podél stěn jako je tomu u běžných stavebních jam, ale spíše stranou, takže mezi sebou postrádají přímou v terénu pozorovatelnou prostorovou vazbu. Příčinu je třeba hledat pravděpodobně v odlišných funkcích. Zatímco stavební jámy byly využívány k exploataci hlíny k omazání stěn domu, objekty velkých rozměrů umístěné mimo tzv. vnější užitkový prostor domů sloužily spíše k těžbě suroviny pro výrobu keramiky. Množství keramiky nalezené v objektu 3 však dokazuje, že po skončení těžby byly tyto jámy použity pro ukládání odpadu stejně jako podélné stavební jámy u domů.

Výše uvedená charakteristika do značné míry vystihuje i objekt 945 situovaný na ploše SJ 2. Svými rozměry 17,8 metrů šířky a 18,4 metry délky představuje největší neolitický objekt odkrytý na mnou analyzované ploše SJ. Zvlněné a nepravidelné okraje napovídají, že jeho vznik nebyl jednorázovou záležitostí, ale pravděpodobně byl neustále avšak nepravidelně rozšiřován menšími vkopy, které byly iniciovány potřebou těžít surovinu. Analogii objektu 945 tak můžeme nacházet v novověkých až subrecentních kamenných lomech nebo jámách na hlínu nacházejících se v extravilánech vsí, kde byl získáván stavební materiál. Využívány byly celou komunitou, ovšem těžba nebyla pravidelná a vycházela z momentální potřeby. V periodách, kdy jáma či lom nebyl používán, zarůstal ruderalními druhy vegetace a navázat proto přímo na místě předchozí těžby nebylo vždy snadné. Vzniká tak nepravidelný půdorys tvořený lalokovitými výběžky. Na závěr této úvahy patří ještě poznámka o častém využití těchto

³⁶ Není zcela jasné, zda se v případě této koncentrace křulových jamek skutečně jedná o dům. V porovnání s ostatními hrdloveckými půdorysy zde zřetelně chybějí alespoň náznaky pravidelného uspořádání. Prozatím považuji dům XXXIII spíše za pracovní označení koncentrace křulových jamek s nejasnou interpretací.

lomů jako černých skládek. Jak moc se tedy odlišuje nakládání s odpadem na neolitickém sídlišti a vesnici první poloviny 20. století?

Čtvrtým objektem, který nemá zjevnou prostorovou spojitost s žádným půdorysem domu, je číslo 720 B. Jedná se o nevelkou okrouhlou zahloubeninu vybíhající ze SZ okraje objektu 720 – klasické stavební jámy s výplní LnK keramiky přináležející k půdorysu domu VII. 38 kusů keramických fragmentů vyzvednutých z části 720 B však vykazuje znaky vypíchané techniky, pouze v místě dotyku s objektem 720 se nacházela také keramika lineární. Zjevně se tedy jedná o superpozici mladší struktury zahloubené do staršího LnK objektu. Vzhledem k tomu, že průměr kruhovitého objektu 720 B činí pouze 1,3 metru, nabízí se otázka, zdali mohl sloužit k exploataci hlíny jako tři předchozí případy. Dokumentace zvrstvení se bohužel nedochovala. Podle analogií se u menších kruhových objektů jako vhodnější interpretace jeví zásobní jáma na obilí (*Pavlu – Zápotocká 2007, 58-59*), která sekundárně posloužila jako odpadní. Přímo na hrdloveckém sídlišti byla s jistotou rozpoznána jen jedna taková a to v objektu 765, kde se zachovala vrstva zuhelnatělých obilek. Přímý důkaz tohoto typu v případě jámy 720 B chybí.

Objekt 1095 odkrytý v jižní části plochy SJ 2 se již nachází mimo vnější užitkový prostor domu XV, a proto byl jako poslední zařazen do výčtu struktur prostorově nesouvisejících s dlouhými domy. Stejně jako ve výše popsaném případě, patří do kategorie okrouhlých objektů menších rozměrů. Šířka i délka nepřesahují hodnotu 2,5 metru. I tak ale poskytl poměrně velké množství artefaktů zahrnující 106 fragmentů keramiky, mazanici, štípanou, broušenou a kostěnou industrii. Charakter výplně a zvrstvení se bohužel v terénní dokumentaci nezachovalo, ale vzhledem k tomu, že byl objekt vybírán jako celek, obsahoval patrně pouze jeden kontext. Z charakteru výplně lze usuzovat, že objekt byl sekundárně využíván jako odpadní, primární účel je dnes již nejasný.

5. Dům III, analýza keramického materiálu

5.1. Mazanice

Mimo vlastní keramiky byly do analýzy výplně objektů zařazeny i nálezy mazanice. Hlavní důvody tohoto kroku jsou dva. Zaprvé je mazanice nedílnou součástí tělesa neolitických dlouhých domů. V ideálních případech se na její rubové straně zachovávají

otisky konstrukčních prvků. Nálezy mazanice z neolitického sídliště v Libenicích u Kolína navíc dovolují předpokládat barevnou výzdobu stěn domů (*Steklá 1961, 86*). Několik případů zachování konstrukčních prvků bylo zaznamenáno i v hrdloveckém souboru (příloha 2.8). Druhým důvodem je snaha porozumět povaze a mechanice zaplňování zahluobených objektů přiléhajících k domům. Lze přijmout jako výchozí hypotézu, že mazanicové vrstvy ve výplních jsou v podstatě dokladem planýrování v okolí a vypovídají tak o zániku stavby s mazanicovou stěnou (srov. *Květina 2002, 24*). Samozřejmě, že menší množství mazanice se mohlo dostat do objektu náhodně a je třeba také brát v úvahu, že zřejmě postupně opadávala ze stěn i během užívání domu³⁷.

Tím se dostáváme k problému určování množství nálezů. Počítat jednotlivé kusy mazanice by bylo značné nepřesné vzhledem k tomu, že mezi fragmenty jsou nemalé velikostní rozdíly. Zvolil jsem proto metodu vážení obsahu mazanice v jednotlivých kontextech s přesností na gramy (Tabulka 5).

Tabulka 5. Hmotnost mazanice v jednotlivých kontextech výplně objektů.

objekt	vrstva	další lokalizace	hmotnost (g)	popis
261	0-dno	Z polovina	295	–
261	20-dno	Z polovina	2200	–
261	0-dno	SV část	785	–
305	0-dno	Z polovina	465	–
339	0-20	Z polovina	2307	velké kusy
339	0-dno	V část	4034	velké kusy
345	0-dno	V polovina	1696	malé kusy
345	0-dno	JZ část	213	jeden velký kus
345	0-dno	SZ část	678	střední a malé kusy
1090	0-15	Z polovina	3636	celé spektrum velikostí
1090	15-dno	Z polovina	542	střední a malé kusy
1090	0-dno	V polovina	36	malé kusy
1090 B	0-dno	V polovina	953	střední kusy
1090 B	0-dno	V část, okraj na V	579	střední a malé kusy
1092	0-dno	Z polovina	134	malé kusy
1092	0-dno	V polovina	245	malé kusy

5.2. Výsledky analýzy

V následující kapitole budou prezentovány výsledky analýzy keramického materiálu. Jak se záhy po započetí vlastní práce ukázalo, není možné kvůli malé velikosti a stavu zachování u většiny střepů určit motiv výzdoby. Naproti tomu technika výzdoby již byla

³⁷ Pro příklad není třeba chodit daleko, stačí se podívat na omítky některých současných domů.

vesměs dobře určitelná, a proto se v analýze budu opírat především o ni. I nekeramické artefakty byly také brány v úvahu, neboť bez nich by nebyl obraz výplně objektů úplný. Cílem této analýzy je totiž pokusit se objasnit procesy vedoucí k zaplnění a uzavření zahloubených objektů. Pouze tak je možné považovat dataci plynoucí z keramiky obsažené ve výplni za spolehlivou. Je totiž potřeba rozlišovat dlouhodobě a krátkodobě fungující struktury. Detailní analýza byla prováděna především u objektů, jejichž způsob odkryvu to dovoľoval (viz výše).

5.2.1. Objekt 261

Prvním analyzovaným je objekt 261 odkrytý při západní stěně domu III³⁸. Stejná vzdálenost ho ovšem dělí i od sousedního domu II. Spolu s objekty 305 a 262 tak tvoří linii oddělující obě výše zmíněné stavby. Není však pravděpodobné, a výsledky rozboru výplní to potvrzují, že by byly všechny tyto struktury současné.

Delší osa objektu 261 o délce 7,2 metrů je rovnoběžná s oběma domy, tzn. orientovaná ve směru SZ – JV. V místě největšího rozšíření objekt dosahuje šíře 3,5 m a hloubky 40 cm. Dno má nepravidelný zvlněný povrch, v severní části je pak narušeno liniovým vkopem pravděpodobně laténského stáří³⁹. Zbylá výplň, u které lze předpokládat neolitické stáří, má následující charakter: svrchní vrstvu, která ovšem v jižní části dosedá přímo na dno, tvoří černohnědá hlína s příměsí mazanice. Podíl mazanice směrem dolů stoupá, až se nakonec v hloubce kolem dvaceti centimetrů objevuje tenká vrstva tvořená pouze hrudkami mazanice. Spodní část objektu pak tvoří černohnědá hlína s uhlíky a částečně také hlína hnědé barvy s příměsí žlutého jílu (příloha 1.22). Mimo keramiku se ve výplni vyskytovalo celé spektrum klasických neolitických artefaktů. Z kamenné industrie to byly například dvě malé sekerky a zlomek větší mazanice o celkové váze 3,3 kg, výčet uzavírá kostěný materiál.

Jak již bylo řečeno výše, patří objekt mezi skupinu struktur, které budou detailněji analyzovány, neboť při exkavaci a odebírání výplně byly (alespoň částečně) rozlišeny jednotlivé kontexty. Navíc poskytl v porovnání s ostatními výjimečné množství keramického materiálu a to 752 fragmentů o váze 11,4 kg (příloha 3.14). V rámci objektů analyzovaných v této práci se jedná o zcela výjimečný případ. Po spojení

³⁸ Část nálezového fondu byla již publikována (*Beneš 1991*, Obr. 4, Obr. 6, Obr. 7).

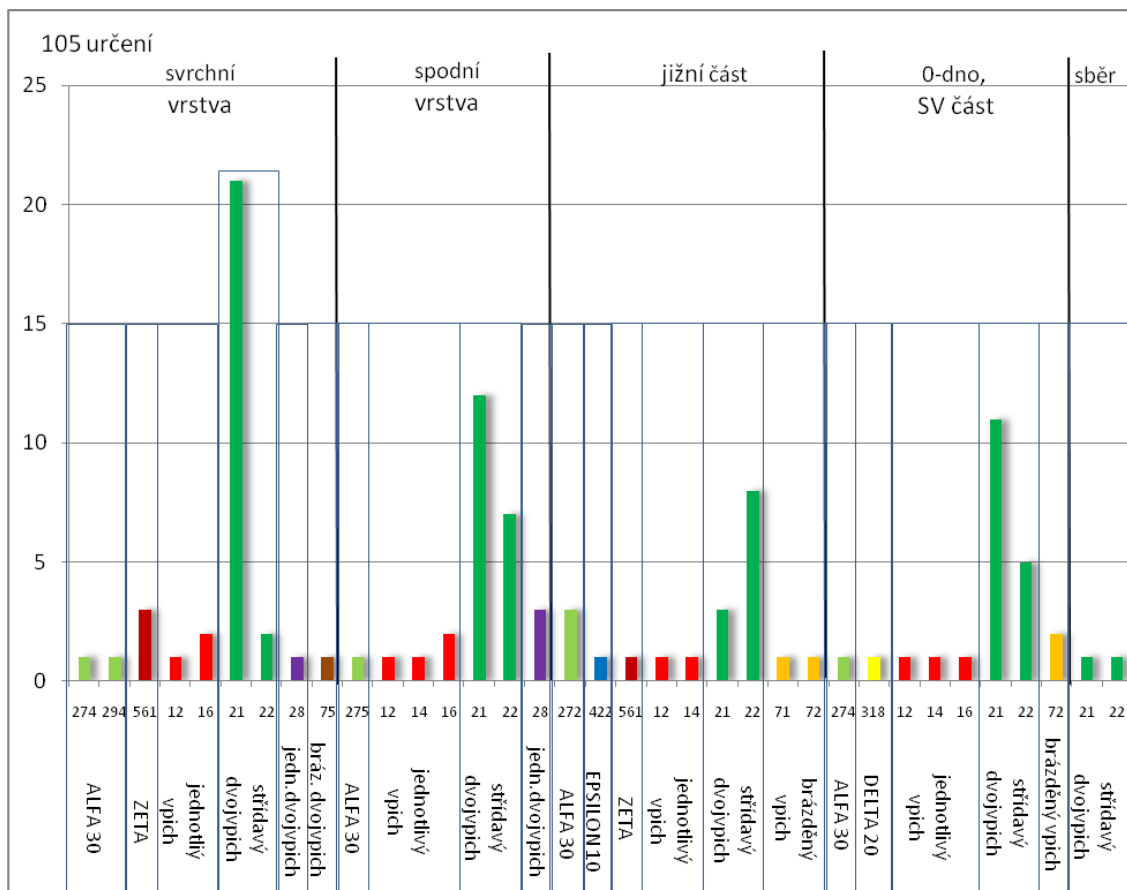
³⁹ Podle interpretace J. Beneše (nálezový deník) se jedná o základový vkop palisádového opevnění laténského sídliště. Části tohoto vkopu byly zachyceny i na plochách SJ 2 a SJ 2h.

slepitelných kusů se soubor zmenšil na 728 položek (slepitelných je tedy 4,5%). Během zpracování sáčků s keramikou jsem narazil na několik rozporuplných údajů, např. soubor ze západní poloviny objektu byl rozdělen v sáčcích „0-dno“, „10-30“ a „20-dno“. Následující popis bude tedy mimo jiné pokusem o přiřazení sáčků k vlastním vrstvám v objektu:

- 1) Sáček s označením „západní polovina, 0-dno“ dle mého soudu odpovídá jihozápadní části objektu. Černohnědá vrstva s příměsí mazanice zde totiž skutečně vyplňuje celý profil od linie skrývky až po dno. Nalezeno zde bylo 10 střepů, ovšem ani jeden nenesl stopy výzdoby, a proto je nelze blíže datovat. Mazanice obsažená v této vrstvě váží 295 g.
- 2) Další sáček nese označení „západní polovina, 10-30“ a lze ho ztotožnit se svrchní vrstvou v severozápadní části objektu 261 (jedná se o stejnou vrstvu jako v jihozápadní části, zde ovšem nesahá až ke dnu). Z výzdobných technik se vyskytla úzká vyplňovaná páska ALFA 30 mladšího až pozdního stupně LnK. Přítomny byly i StK techniky: jednotlivé vpichy i dvojpichy a brázděný dvojpich, největší počet determinací však zabírá střídavý dvojpich drobných a malých rozměrů. Všechny zmíněné druhy datačně spadají do počátků vypíchaného dekoru.
- 3) Zbytek výplně v této části byl odebírán do sáčků s označením „západní polovina, 20-dno“. Zahrnuje tedy mimo spodní uhlíkaté i střední mazanice vrstvu, ze které bylo vyzvednuto 2,2 kg materiálu. Jelikož byla mazanice z většiny koncentrována do jedolité vrstvy, lze usuzovat, že její uložení bylo jednorázovou událostí. Zastoupení zdobených fragmentů je opět velmi podobné: ALFA 30, jednotlivé jednoduché vpichy i dvojpichy a nejfrekventovanější střídavé dvojpichy. U střepu č. 1258 bylo navíc možné determinovat i výzdobný motiv (kód 111) odkazující k počáteční fázi StK.
- 4) Severovýchodní část objektu 261 již byla odebírána systémem 0-dno (částečně ale byla ještě vyčleněna vrstva 0-30, viz následující kontext). Opět byla přítomna lineární technika z okruhu ALFA 30, dále pak nevyplněná páska DELTA 20. Podle chronologie vytvořené na základě bylanského materiálu by se tato technika neměla objevovat v šáreckém stupni (*Pavlu – Zápotocká 2007*). Dovolím si s tímto názorem nesouhlasit. Zdá se, že v severozápadních Čechách

se nevyplněná páska udržela déle (detailněji bude rozvedeno v kap. 6.2). Vpichy se vyskytují ve variantě jednotlivých i jednotlivých brázděných, nejvíce ovšem jako tradičně v podobě střídavých dvojpichů, čili ve spektru typickém pro počátek kultury s vypíchanou keramikou. Vyzvednutá mazanice váží 785 g.

Graf 2. Objekt 261 - zastoupení výzdobných technik. Obdélníky značí chronologické celky.

- 5) Alespoň částečně byla v severovýchodní části odlišena horní černohnědá vrstva. Na první pohled nejsou determinace výzdobných technik příliš přesvědčivé. Rozpoznán byl jen tzv. žebříček spadající do okruhu ALFA 30 a přesekávaná linie ZETA (stupeň IV LnK). Je však třeba brát v úvahu, že se oba vyskytly na částech nádob velkých rozměrů (ZETA) nebo slepených z velkého množství jednotlivých stěpů (ALFA 30), kde bylo dokonce možné rozlišit motiv výzdoby (kód 750). Slepitelnost fragmentů v kontextu byla určena na 47,5%. Tato skutečnost se odrazí v závěrečné interpretaci vzniku výplně objektu 261.
- 6) Jihovýchodní část objektu byla, stejně jako její jihozápadní protějšek, odebírána systémem „0-dno“. Zřejmě se i zde vyskytovala pouze jedna vrstva od povrchu

až po dno. Soubor výzdobných technik je proto velmi podobný. Navíc se objevila jen notová linie EPSILON 10 a přesekávaná linie ZETA. Stejně jako nevyplněná páska v kontextu 4, měla by notová linie EPSILON 10 a její použití projít diskuzí (kap 4.2). Její užívání je v severozápadních Čechách doložitelné i pro šárecký stupeň. V souboru StK fragmentů opět převažuje střídavý dvojpich.

- 7) Poslední sáček obsahoval sběr prováděný během exkavace z vlastního objektu i profilu. Vzhledem k tomu, že u těchto střepů nelze přesně určit kontext, má jejich informační hodnota pouze doplňkový charakter. Určen byl jen (v objektu 261 převažující) střídavý dvojpich.

Ještě než přistoupíme k vlastní dataci objektu, je na místě zamyslet se nad původem vzniku jednotlivých vrstev či výplně jako takové (viz kap. 3.2). Vzhledem k velkému množství artefaktů a struktuře vlastních vrstev nemůže být pochyb, že za vznikem stojí vršení odpadu (ať již byl objekt 261 pro tyto účely vykopán, či tak sloužil až druhotně). Analýza metrických vlastností (Graf 3) ukázala, že v každém ze tří kontextů – svrchní vrstva, spodní vrstva, jižní část⁴⁰ - se mimo menších kusů nacházeli i rozměrné fragmenty s velkým průhybem, u kterých je možné předpokládat, že objekt 261 je jejich primárním úložiště. Připomenout je třeba i několik dobře slepitelné kusy ve svrchní vrstvě. Zde slepitelnost souboru dosahuje hodnoty 10,3%, zatímco v ostatních kontextech se pohybuje v rozmezí 3 až 4%. Samozřejmě se ale mohou vyskytovat i sekundárně přemístěné střepy. I přesto považuji artefaktuální náplň objektu 261 za časově homogenní (vnímáno optikou archeologie) a datačně relevantní.

Výplň objektu 261 je skutečně z pohledu datace poměrně homogenní a to jak v rámci jednotlivých vrstev, tak i v celkovém pojetí. Všechny techniky i ojediněle se vyskytující určitelný motiv odkazují na přechodovou fázi mezi užíváním linií a vpichů a vznik výplně se tedy jeví jako krátkodobá událost⁴¹. Je třeba však upozornit, že je to závěr učiněný na základě chronologie keramické výzdoby, která ač poměrně citlivá, nedokáže rozlišovat horizonty desetiletí. To, že výplň byla vršena spíše postupně, dokládá

⁴⁰ Nálezový fond byl sjednocen následovně:

jižní část (0-dno) – kontext 1 a 6

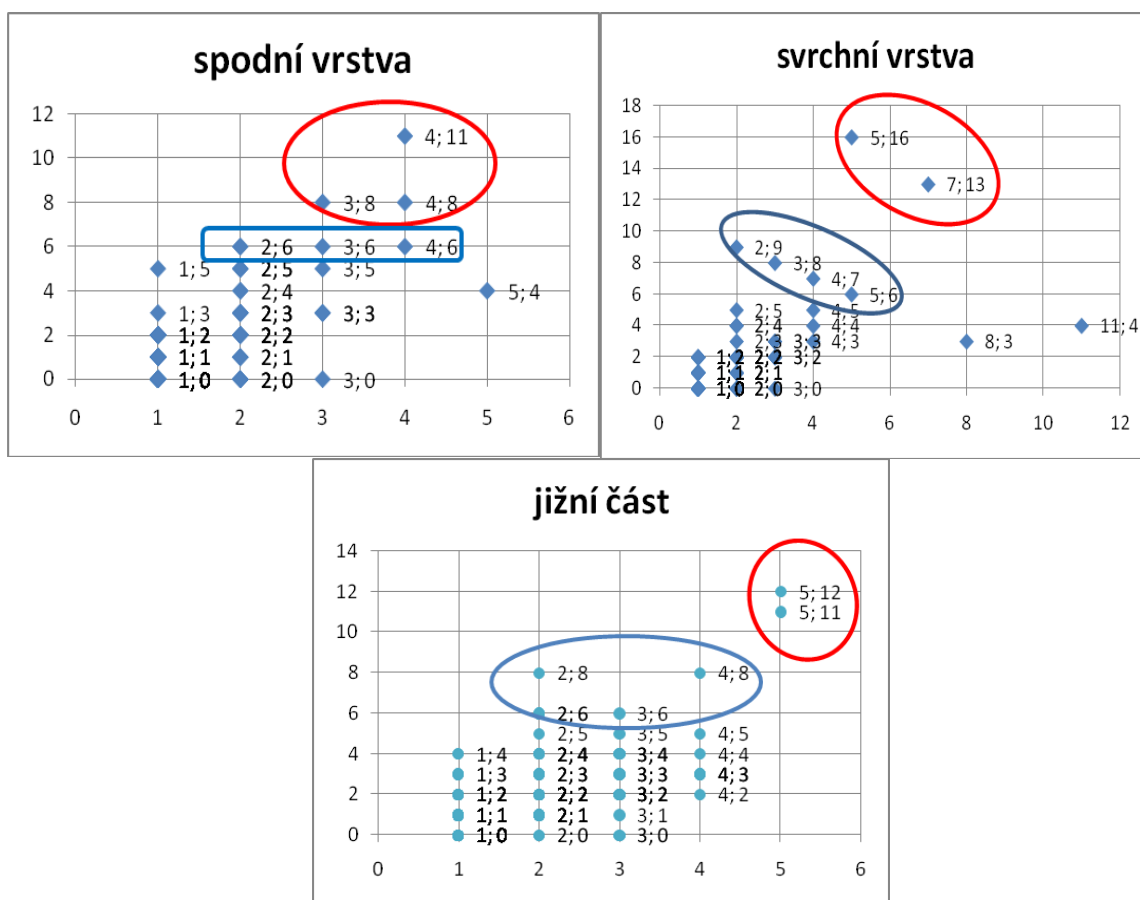
svrchní vrstva – kontext 2 a 5

spodní vrstva – kontext 3

⁴¹ V souboru se podařilo určit i doplňkové ornamenty, které ovšem nejsou příliš chronologicky citlivé.

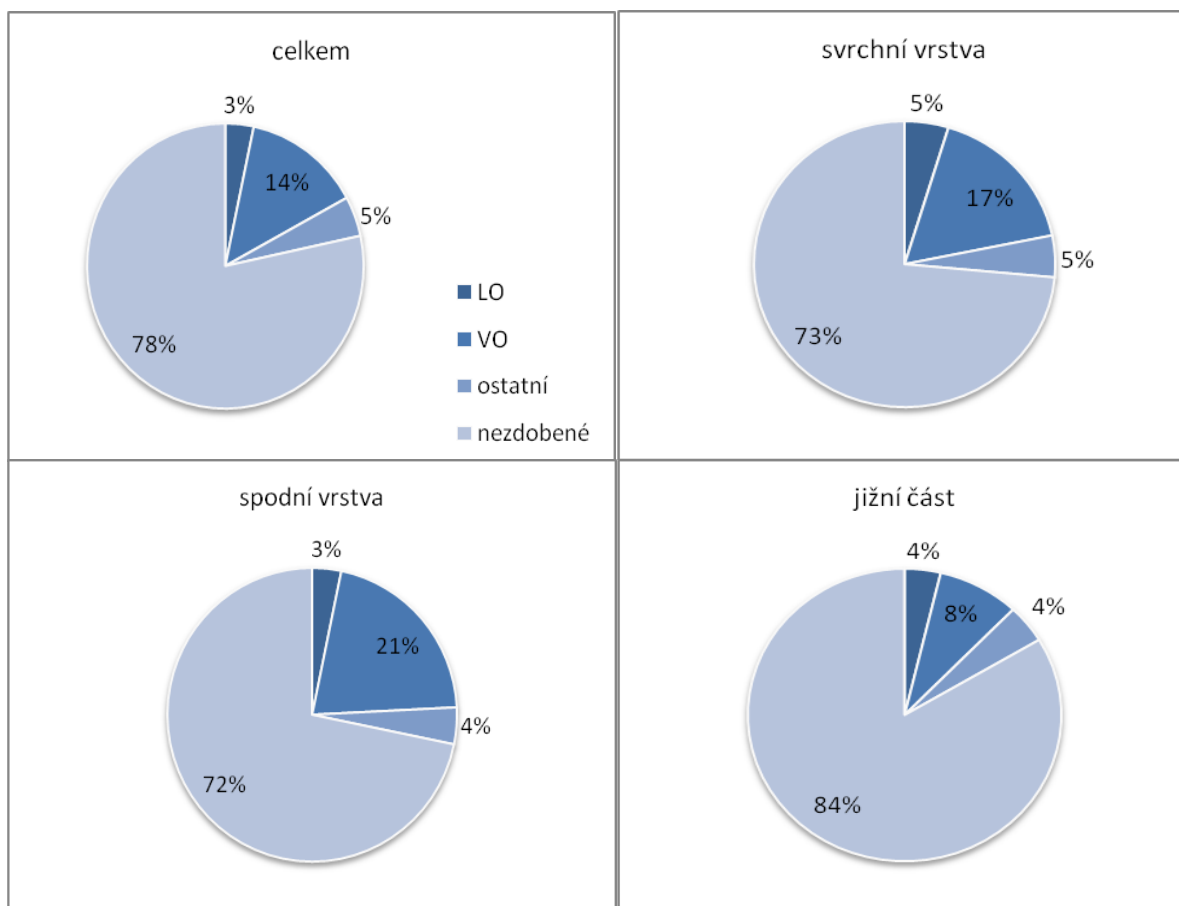
přítomnost mazanice vrstvy, která odděluje spodní a horní kontext v severní části. Za jejím vznikem může stát zánik některého z domů na sídlišti, avšak hmotnost není příliš velká. Pravděpodobněji se jedná o planýrování, či sanační vrstva převrstvující organický odpad ve spodní vrstvě. Vznik jednotlivých vrstev v objektu 261 tedy mohlo dělit několik let.

Graf 3. Objekt 261 – velikost (osa x) a průhyb (osa y) fragmentů. Červeně je označena skupina s vysokými hodnotami, modře pak skupina středních rozměrů. Tučně jsou označeny velikostní kategorie zastoupené více jedinci.

Ve snaze zpřesnit celkovou dataci objektu, jsem porovnal kvantitativní zastoupení lineárního a vypíchaného dekoru. Z výsledků, které zobrazuje Graf 4, vyplývá, že převažuje vypíchaný styl (14% v celkovém souboru), zatímco přítomnost lineárních motivů není nikdy vyšší než 5%. Z toho důvodu bude vhodnější výslednou dataci posunout spíše do první fáze kultury s vypíchanou keramikou.

Graf 4. Objekt 261 - Zastoupení jednotlivých výzdobných typů v keramickém souboru.

5.2.2. Objekt 305

Objekt označený pořadovým číslem 305 byl odryt při západní stěně stavby III a spolu s objekty 261 a 262 tvoří pomyslnou řadu. Vzhledem k tomu, že sousední stavba II se také nachází v jeho blízkosti, není jasné, ke kterému z půdorysů přináleží. Světlo do tohoto problému se alespoň částečně snaží vnést tato analýza.

Na rozdíl od většiny ostatních analyzovaných objektů disponuje číslo 305 poněkud atypickým tvarem (příloha 1.23). Nejedná se o podélnou zahloubeninu, jejíž delší osa je souběžná s přilehlým domem. Objekt 305 je spíše nepravidelného tvaru, přičemž jeho šířka a délka dosahují podobných hodnot (3x3,68 m). Po preparaci západní poloviny byly odhaleny tři podlouhlé zahloubeniny, které vytvářejí nepravidelné dno. I v tomto ohledu vybočuje objekt 305 z řady. Největší zjištěná hloubka dosahuje hodnoty 35 cm. Objekt byl zahlouben do tmavožlutého sprašovitého jílu, pouze v místech největšího snížení zasahuje i do spodní vrstvy šedohnědého písku. Výplň pak tvoří černohnědá kompaktní hlína odebíraná během exkavace jako jednolitý celek.

Zaměříme se nyní na artefaktuální náplň. Západní část objektu vydala mimo keramiky téměř 0,5 kg mazanice a štípanou industrii. Spektrum nálezů doplňuje východní polovina o industrii kostěnou. Keramický soubor je reprezentován pouze šestnácti fragmenty keramiky, jejichž výsledný počet se po slepení ustálil na třinácti kusech (příloha 3.15). Výzdobná technika byla určitelná pouze na fragmentu č. 398 – užší páska částečně a přerušovaně vyplňovaná taženými vpichy – spadající do datačního okruhu ALFA 20 mladšího stupně kultury s lineární keramikou. Na základě jednoho fragmentu nelze samozřejmě činit jasnější závěry, ovšem fragment č. 398 je součástí skupiny celkem devíti střepů patřících původně k jedné nádobě. Usuzuji tak ze shodného složení keramické hmoty, habitu a výzdoby (ale pouze na č. 398 byla výzdobná technika dochována v prokazatelném stavu).

Jaké závěry je možné vyvodit z výše uvedených skutečností? Zaprvé povaha výplně nasvědčuje, že objekt 305 sloužil jako odpadní, a to buď primárně, či sekundárně. Teoreticky je proto možné předpokládat, že k uzavření objektu došlo z pohledu archeologie v kratším časovém horizontu. Samotná datace již ale není zcela jasná, protože byl určen pouze jeden fragment, byť je součástí skupiny původně z jedné nádoby. Možnost intruze v tomto případě sice vylučuji, je nepravděpodobné, že se pomocí postdepozičních procesů do výplně dostalo všech devět střepů. Zakládat ale dataci objektu pouze na části jedné nádoby (striktně vzato pouze na jednom fragmentu) je však značně pochybné, a proto ponechávám možnost vzniku objektu ve třetím stupni LnK s otazníkem.

5.2.3. Objekt 339

Objekt označený číslem 339 je druhým ze skupiny analyzovaných objektů, jejichž způsob odkryvu dovoluje odlišit jednotlivé kontexty a jejich artefaktuální náplň. Proto bude následující analýza obsáhlejší než v předchozích případech.

Umístění ve vztahu k domu III je poněkud nezvyklé. Na rozdíl od většiny takovýchto struktur se nachází v interiéru půdorysu. Objekt navíc leží v superpozici s kůlovou jamkou 457 a zdá se tedy, že narušuje průběh západní stěny domu III. Tato skutečnost bude důležitou hrát roli především při určení jeho stáří. Půdorys je oválný s delší osou o rozměru 3,6 m orientovanou ve směru severozápad-jihovýchod. Poměrně ploché dno s mírným úklonem v severozápadní části se zahlubuje do podloží s maximální hloubkou

50 cm (příloha 1.24) Zatímco v západní části byly jednotlivé kontexty během exkavace odlišeny, východní polovina již byla odebírána systémem „0-dno“.

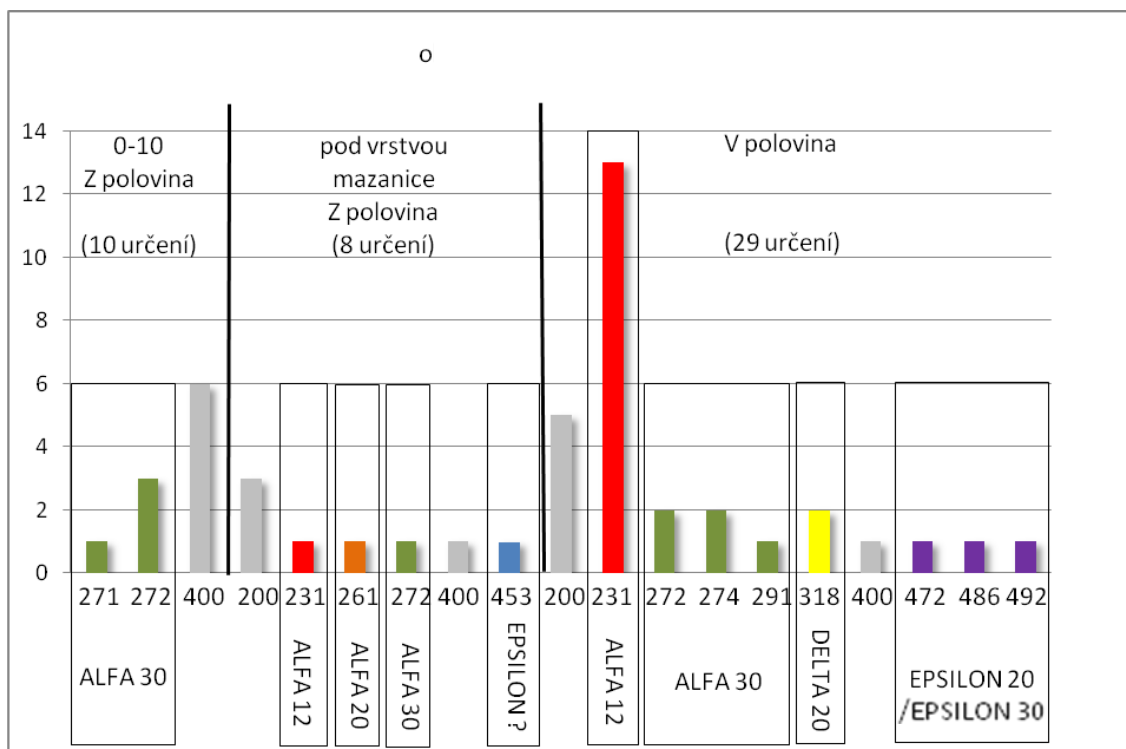
Celkem objekt 339 obsahoval 117 kusů keramiky, jejichž počet se po slepení snížil na 103 kusů. Výzdobnou techniku bylo pak možné určit u 47 fragmentů (příloha 3.16). Následující odstavce představují rozbor jednotlivých kontextů v objektu 339, jehož závěry zobrazuje Graf 5:

- 1) Svrchní vrstva⁴² obsahovala celkem 23 jednotlivých keramických fragmentů o celkové hmotnosti 269 g, z nichž slepitelné fragmenty tvoří 8,7%. Pouze 10 střepů nese znaky umožňující dataci. Z nekeramických artefaktů se pak objevila broušená industrie a v malé míře uhlíky. Vlastní vrstvu tvoří černohnědá kompaktní zemina poukazující na vyšší obsah organického materiálu. Analýza keramiky prokázal zastoupení techniky ALFA 30 u čtyř fragmentů, zbylých 6 bylo určitelných pouze obecně do kategorie notové výzdoby.
- 2) Dělicím prvkem mezi horním a spodním kontextem je vrstva mazanice o mocnosti až 10 cm. Jednotlivé kusy dosahují poměrně velkých rozměrů. Ze západní poloviny bylo vyzvednuto 2,3 kg, z východní pak 4 kg (viz Tabulka 5). Takové množství již není zanedbatelnou položkou, což se odrazí v následné interpretaci.
- 3) Ve spodní vrstvě překryté mazanicí bylo nalezeno 27 jednotlivých střepů o hmotnosti 475 g. Slepiti lze 22,2% souboru. Artefakty jiného druhu zjištěny nebyly. Samotná vrstva pak sestává z tmavožlutého sprašovitého jílu promíšeného s pískem. Pouze 8 fragmentů, které bylo možné blíže určit. Vždy po jednom kuse jsou zastoupeny techniky ALFA 12, ALFA 20 a ALFA 30 a EPSILON ?. Zbylé fragmenty představují vyplňované pásy a notovou výzdobu bez bližšího určení. Za zmínku ještě stojí fragment č. 320, který mimo notové výzdoby poskytl i další datační prvek, a sice svůj tvar. Jedná se o zlomek okraje vykazující znaky hruškovitého tvaru nádoby, jež se objevují a jsou typické pro pozdní stupeň LnK a následný vývoj kultury s vypíchanou keramikou
- 4) Nejvíce střepů (71) bylo vyzvednuto z východní části, avšak určitelných bylo pouze 29. Bohužel zde nedošlo k oddělení vrstev, které se projeví v části

⁴² V dokumentaci bývá označována jako „0-10 cm“ nicméně z kresby profilu vyplývá, že její mocnost se pohybuje spíše kolem 20 cm.

západní. Největší zastoupení v keramickém materiálu má ALFA 12, následovaná skupinou ALFA 30 a EPSILON 20/EPSILON 30⁴³. Dva fragmenty náležejí do skupiny DELTA 20 a zbytek nebyl dostatečně signifikantní.

Graf 5. Výzdobné techniky a jejich početní zastoupení v objektu 339. Obdélníky značí chronologické celky.

Pokud bychom analyzovali objekt jako jeden celek, potýkali bychom se s problémem značného rozptylu datace výzdobných technik. Nejstarší představuje ALFA 12. Tato páska hustě vyplňovaná vpichy sahá svými počátky až do staršího stupně, který ale na hrdloveckém sídlišti prokázán nebyl. Přesnější je tedy datovat tuto techniku do středního až samotného počátku mladšího stupně, kdy je nahrazena jednodušejí dekorovanou páskou ALFA 30 končící svou existencí spolu s lineárním dekorem jako takovým. Jistý mezistupeň pak představuje široká páska s hustě řazenými vpichy ALFA 20 mladšího stupně LnK. Další skupinu tvoří notová linie, která se zde objevuje ve variantách typických spíše pro mladší stupeň. Poslední jasně určitelnou technikou je prostá rytá linie DELTA. Nalezené exempláře však odkazují spíše k variantě

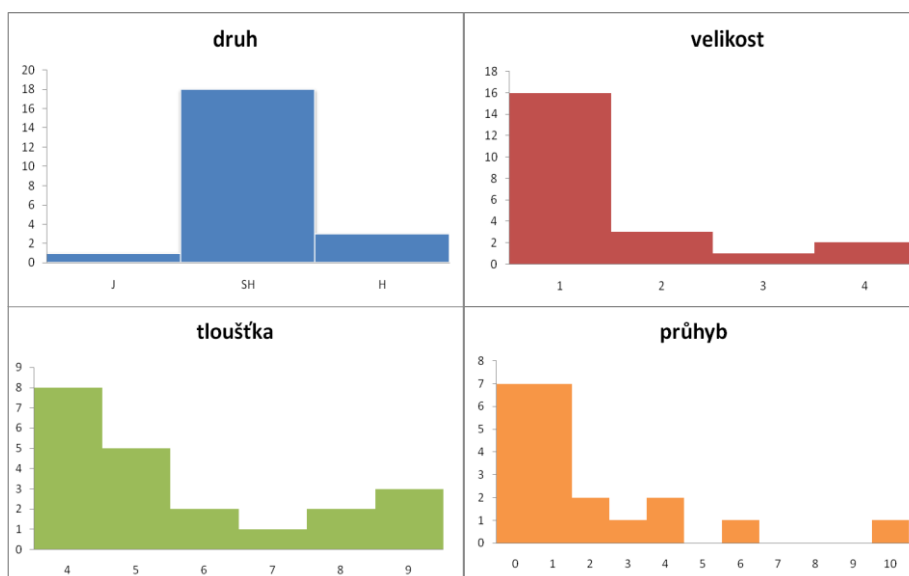
⁴³ Některé techniky identifikované v této vrstvě jsou společné oběma těmito datačním okruhům, a proto jsou uváděny společně.

nevyplněné pásky DELTA 20, jejíž výskyt zabírá značnou část staršího neolitu. Objekt 339 tedy nabízí spektrum výzdobných technik stupně II až po nástup vypíchaného dekoru.

Je nasnadě, že tato situace není standardní a vznikla buď již během vytváření výplně objektu, nebo postdepozičními procesy čili některé fragmenty jsou intruzivní. Důležité proto bude pokusit se porozumět procesům vedoucím ke vzniku a složení výplně.

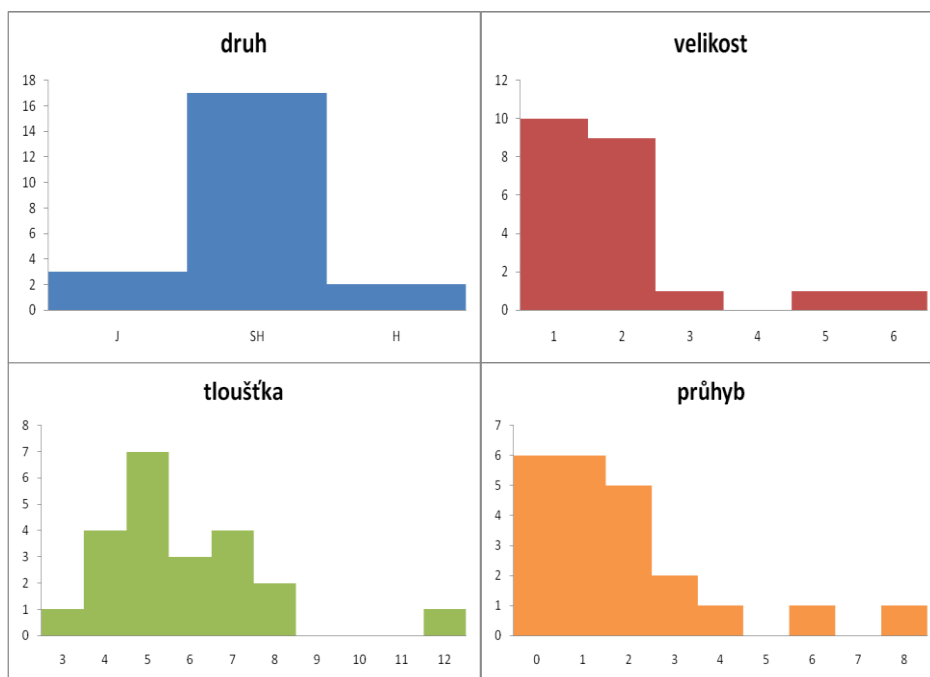
Ze čtyř kontextů obsažených v objektu 339 bylo nutné vynechat z této analýzy východní polovinu a její artefaktuální výplň, neboť zde nebyly rozlišeny jednotlivé vrstvy. Zbývají tři vrstvy západní poloviny objektu, z nichž dvě obsahují keramický materiál. Grafy 6 a 7 zobrazují analýzu metrických vlastností jednotlivých fragmentů obsažených v těchto vrstvách⁴⁴. V tomto ohledu je rozhodující především velikost a průhyb. Bohužel obě vrstvy vykazují velmi podobné hodnoty: velikost v horní vrstvě se pohybuje v rozmezí od 1 do 4, poslední kategorie je však zastoupena jen uchem nádoby a slepeným fragmentem, spodní vrstva se *de facto* pohybuje v rozmezí 1 až 3, protože střepy s velikostí 5 a 6 jsou slepované z více kusů. Podobně průhyb střepů je u obou vrstev zastoupen nejvíce v rozmezí 0 až 4 cm. Hraniční hodnoty jednoho centimetru bylo dosaženo pouze v horní vrstvě. Výsledky tedy dokazují pouze tolik, že výplň obou vrstev vykazuje poměrně vysoký stupeň fragmentace, i když v horní vrstvě lze sledovat mírnou odchylku (větší průhyb).

Graf 6. Metrické vlastnosti fragmentů ve svrchní vrstvě (0-10) objektu 339.

⁴⁴ Bohužel u obou vrstev nebylo dosaženo statistického minima, což značně snižuje relevanci analýzy.

Graf 7. Metrické vlastnosti spodní vrstvy objektu 339.

Výsledky rozboru metrických vlastností tedy nejsou příliš uspokojivé. Zvolena byla proto pro poněkud odlišná varianta: přiřazení metrických vlastností k bezpečně datovaným fragmentům. Nulovou hypotézou bylo tvrzení, že minimálně jeden z datačních okruhů (ať již mladší nebo starší) by se měl vyskytovat ve stavu vyšší fragmentace, tzn. je zřejmě intruzivní⁴⁵. Ani v tomto případě se však předpoklad nesplnil. S očekáváním byly sledovány především zástupci nejmladších a nejstarších datačních celků. Skupina ALFA 30 v horní vrstvě sice vykazovala poměrně velké rozměry a průhyb, ale jedná se pouze o tři fragmenty, čili množství statisticky zanedbatelné. Okruh ALFA 12 naproti tomu vykazuje široké spektrum metrických kategorií bez zřejmé pravidelnosti.

V předešlých odstavcích byl předložen popis objektu 339, jeho kontextů a pokus o analýzu artefaktuální výplně. I přesto, že se hlavně posledně jmenovaná část potýkala se značnými problémy, pokusme se nyní o závěrečnou interpretaci celé nálezové situace. Dobu vzniku objektu je možné poměrně přesně datovat a to díky prostorovému vztahu k domu III. Vkop zde totiž narušil jeho západní stěnu, a to tak, že půlí kůlovou jamku 457 a další, která byla protilehlá k jamce 458, zřejmě zcela zničil. K vykopání objektu

⁴⁵ Tím netvrdím, že intruzivní fragmenty musejí být zákonitě menší, ovšem v případě N-transformací mají tyto větší sklon podléhat přírodním vlivům. I antropogenní transformace spíše ovlivní menší kusy keramiky, například při manipulaci se zemí mění svou polohu i menší artefakty.

tedy došlo až po skončení užívání domu III a mohlo se tak stát i v poměrně krátkém časovém horizontu⁴⁶.

Přesný časový interval, po kterém začalo vyplňování zahloubeniny zeminou, již dnes těžko určíme. Složení samotné vrstvy – tmavožlutý sprašovitý jíl s příměsí písku – naznačuje, že nevznikla jako běžný odpadní kontext, ve kterých se setkáváme s velkým množstvím organiky. Na druhou stranu množství artefaktuální náplně a mocnost spíše odporují myšlence o vzniku vrstvy přírodním procesem, např. splachem, i když z části to nelze vyloučit. Nejpravděpodobněji se ale jeví následující scénář: vrstva vznikla planýrováním povrchu a má proto složení podobné podloží. To je přímo u objektu 339 tvořeno šedým pískem, nicméně v celém sídelním areálu převažuje spíše tmavožlutý sprašovitý jíl. Při planýrování byly spolu se zemí nezáměrně přenášeny i artefakty, a to z různých datačních období, což způsobilo rozptýl ve vyzvednutém souboru. Objekt 339 je tedy příkladem toho, jak zavádějící může někdy být ztotožňování výplně objektu s dobou jeho vzniku. Planýrování bylo zřejmě završeno mazanicovou vrstvou, která celkem obsahuje 6,3 kg materiálu (!). Nelze vyloučit, že se jedná o mazanici právě z domu III. Horní kontext (částečně ještě zabíhající pod mazanicovou vrstvou) již představuje klasickou odpadní vrstvu černohnědé barvy. Artefaktuální náplň se již zdá poměrně časově homogenní (mladší až pozdní stupeň LnK), ovšem průkaznost tohoto tvrzení by vyžadovala širší pramennou základnu.

5.2.4. Objekt 345

Čtvrtým zkoumaným objektem v okolí domu III je číslo 345. Byl odebírán systémem 0-dno, a proto nenabízí možnost pozorovat změny výplně ve stratigrafickém kontextu. Z morfologického hlediska spadá do skupiny tzv. stavebních jam, podlouhlých objektů vyskytujících se podél stěn neolitických domů. Objekt 345 jde v tomto ohledu obrazně řečeno ještě dál a částečně zabíhá i do půdorysu sousedního domu. Velikostí patří ve zkoumaném souboru k těm větším: 10,5 m délky a 6,7 m šířky (počítáme-li i lalok zabíhající do půdorysu III). Dno je víceméně ploché až na čtveřici kúlových jamek ve středové partii. Maximální mocnost výplně tvořené pouze kompaktní černohnědou vrstvou činí 15 cm. Naopak značné nepravidelné jsou okraje objektu ve východní polovině (příloha 1.25). Objekt obsahoval mimo keramiky a mazanice také kamennou industrii a kosti v celkovém objemu osmi nálezových sáčků

⁴⁶ Myšleno z pohledu archeologa, nikoliv tehdejších obyvatel sídliště.

Keramický soubor čítá 235 zlomků (po slepení se počet snížil na 233). Z nich 100 fragmentů bylo zařazeno do evidence třetího řádu (příloha 3.17). Pokud se zaměříme pouze na techniku výzdoby, bylo možné s jistotou určit 38 kusů, což je ovšem hodnota těsně nad statistickým minimem (Hendl 2006). Výsledky zobrazuje Graf 8. Pokud pomineme 15 fragmentů, u kterých nebylo možné přesné určení (uváděny pouze jako vyplňovaná páska a notová výzdoba obecně), zbývá následující spektrum technik výzdoby: nejhojněji je zastoupena ALFA 30 následovaná DELTOU 20, slabé zastoupení má i EPSILON 30, ETA a ZETA. S prvními třemi technikami je možné se setkat jak v mladším, tak i pozdním stupni LnK (datace nevyplněné pásky byla upravena již u objektů 261 a 339). Ryze šárecké pak jsou techniky ETA a ZETA zastoupené ovšem v celém objektu pouze třemi fragmenty. V souboru se vyskytl také zajímavý fragment (č. 122) nesoucí zřejmě stopy jak lineární výzdoby, tak vpichů, který by tak mohl být zasazen do přechodové fáze mezi oběma styly. Tuto informaci je však nutno brát s rezervou vzhledem k tomu, že povrch střepu je značně zkorodovaný a nelze vyloučit, že vpichy jsou výsledkem přírodních procesů⁴⁷. Ryze vypichovanou technikou, a proto také nejmladší, byly v objektu 345 dva fragmenty. Přesněji však bylo možné určit pouze střep č. 52 se stopami jednoduchého dvojvpichu první fáze StK. Samozřejmě nelze vyloučit možnost intruze, ale i přesto se přikláním k dataci výplně objektu do období přechodu mezi lineárním a vypíchaným ornamentem, tzn. do šáreckého stupně, přičemž slabá příměs vypíchaného dekoru by odpovídala spíše starší fázi IVa.

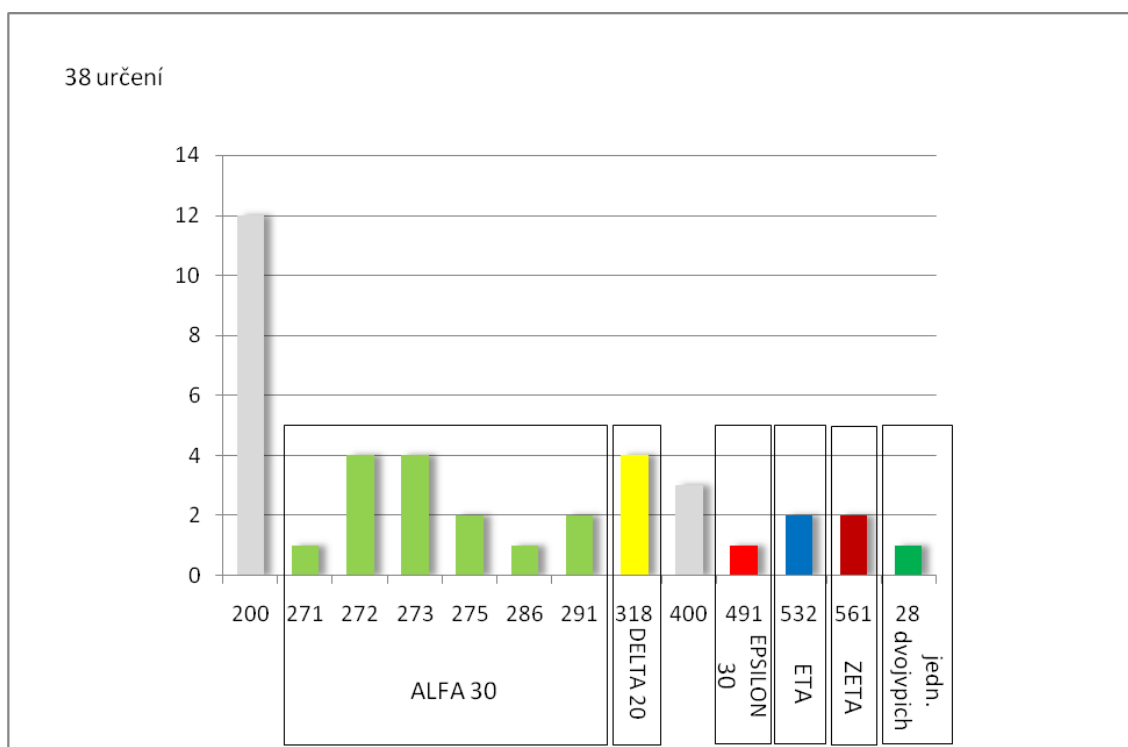
Z celého objektu bylo vyzvednuto 2,5 kg mazanice. Jedná se vesměs o drobnější kusy situované rovnoměrně v celé vrstvě a nelze tedy předpokládat, že se do výplně dostaly najednou při planýrování, ale spíše postupným vyhazováním kusů, které odpadly ze stěny.

Poznatky o tomto objektu by se daly shrnout následovně: Jedná se o poměrně rozlehlý objekt, ovšem s velmi malou hloubkou a je tedy pravděpodobné, že k jeho zaplnění došlo spíše v kratším časovém úseku. O tom svědčí i čtveřice kůlových jamek, která byla vyhloubena až po zaplnění. Nelze vyloučit, že tyto jamky souvisí se stavbou III. Charakter výplně objektu a artefaktů v ní obsažených naznačuje, že sloužila jako odpadní. Mazanice nedává velkou šanci spojit její výskyt se zánikem některého z domů.

⁴⁷ Z toho důvodu byly vpichy v kresebné dokumentaci zmíněného fragmentu zakresleny formou kruhových důlků, nikoliv podle standartu zobrazování vypíchané techniky (Zápotocká 1978).

Datace keramického materiálu zasadila výše zmíněné aktivity do šáreckého stupně. Zarážející je skutečnost, že část objektu zasahuje do půdorysu domu, konkrétně pod několik kůlových jamek náležejících ke konstrukci stěny. To se dá vysvětlit v zásadě třemi způsoby. První možností je chyba během odkryvu, kdy mohla být hranice objektu omylem posunuta dále. Druhou variantou je uzavření objektu ještě před stavbou domu. Jak již bylo výše zmíněno, k zaplnění mohlo dojít poměrně rychle. Zatřetí se může jednat o pozůstatek reparačí stěn domu, kdy bylo nutné například vyměnit některé sloupy. Došlo tak k prokopání zvenčí směrem k základům stavby, aby bylo možné poškozené sloupy vyjmout a nahradit je novými. Tuto poslední variantu bohužel není možné přesně ověřit na základě terénních situací, protože právě laloky vybíhající do půdorysu stavby III byly ponechány neprokopané a chybí tak informace o stratigrafické situaci.

Graf 8. Výzdobné techniky a jejich početní zastoupení v objektu 345. Obdélníky značí chronologické celky.

5.2.5. Objekt 430

Objekt s pořadovým číslem 430 se nachází u severovýchodního nároží domu III. Detailní dokumentace bohužel není k dispozici, tudíž je nutné spolehnout se na plán s malým rozlišením a údaje obsažené v nálezovém deníku.

Nejedná se o nijak velkou strukturu – šířka 1 a délka 0,8 metru. Svým tvarem navíc objekt připomíná spíše rozšířenou kúlovou jamku. Výplň mocnou cca 10 cm tvořila černohnědá kompaktní zemina. Artefaktuální náplň představují pouze dva fragmenty keramiky. Prvním z nich je zlomek hraněného (!) okraje, který s největší pravděpodobností přináleží až některé z postneolitických kultur⁴⁸. Druhý fragment (č. 1276) nese stopy vypíchaného dekoru. Jeho povrch je již značně setřený, a proto lze usuzovat pouze na použití širokého dvouhrotého nástroje. Právě špatný stav zachování výzdoby poukazuje na možnost intruze. Fragment byl totiž déle vystaven povětrnostním vlivům a až poté se dostal do výplně objektu 430. Podle mého názoru je tedy tento objekt mladší a tím pádem nesoučasný s neolitickým osídlením lokality.

5.2.6. Objekt 1090

V pořadí šestý zkoumaný objekt leží při východní stěně domu III. Jedná se v podstatě o soujámí v terénní dokumentaci členěné na části A, B a C (příloha 1.26). První lalok A je oproti zbylým dvěma poněkud odsazen více k severozápadu, zatímco B a C tvoří již jednolitější celek. Podélná osa celého soujámí dosahující délky 12,3 metrů je přibližně rovnoběžná s domem III, lze však sledovat její větší odklon k západu. U objektu 1090 se projevila vlastnost typická pro řadu dalších na hrdloveckém sídlišti, a sice malé zahloubení do podloží. V sektorech A a C hloubka nepřesahuje 20 cm, část B je pak zahloubena na 30 cm. Je ale třeba brát v úvahu erozi, která mohla způsobit zmizení části půdního horizontu. Výplň objektů tvoří černohnědá kompaktní hlína, pouze jihovýchodní část laloku C vyplňuje šedý písek. Spektrum nalezených artefaktů standardně zahrnuje keramiku, mazanici (1,6 kg), ale i kosti, štípanou a broušenou industrii.

Analýza keramického materiálu z objektu 1090 je značně ztížena. V nálezovém souboru totiž chybí celý obsah západních polovin částí A i B, východní poloviny sektoru C a „bílá“ místa jsou i na úrovni vrstev v jinak úplných částech (např. část B, západní polovina, vrstva 10-dno). Celý objekt 1090 byl totiž kvůli větším rozměrům a především z důvodu stále postupující hranice dolu pouze vzorkován.

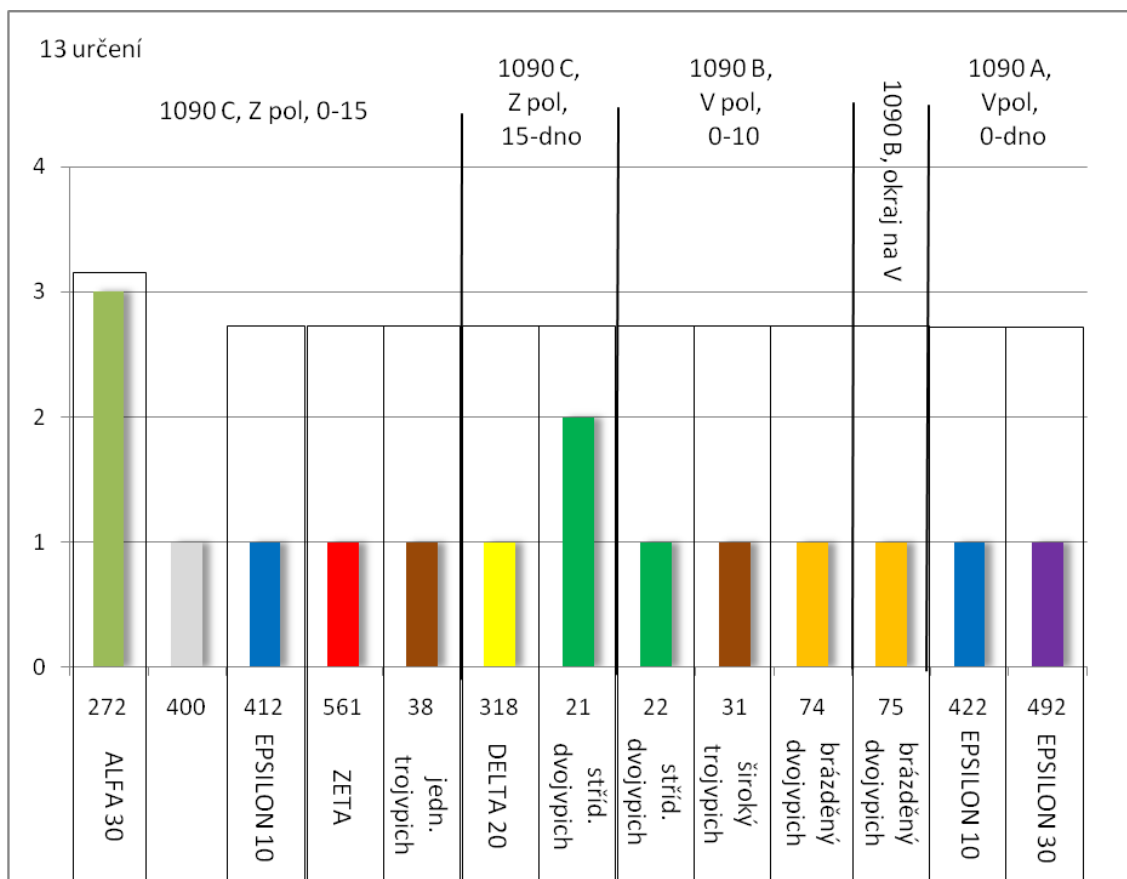
Soubor, který bylo možné analyzovat, tedy obsahuje 136 kusů keramiky o váze 2468 g (příloha 3.18). Slepitelné fragmenty nebyly zaznamenány. Rozlišit je možné celkem 5 následujících kontextů:

⁴⁸ Za určení děkuji O. Chvojkovi a J. Benešovi.

- 1) Vrstva 0-15 západní poloviny sektoru C obsahovala 1032 g keramiky. Průměrná hodnota průhybu fragmentů činí 1,64 mm, průměrná velikost pak 1,79⁴⁹. Zastoupen byl jak lineární, tak i vypíchaný dekor. Prvně jmenovaný vyplňovanou páskou ALFA 30, dále pak notovou linií EPSILON 10 a ZETA. Vypíchaný ornament reprezentuje jednoduchý trojvpich. Z dalších artefaktů tvoří výraznou složku 3636 g mazanice různých velikostních kategorií. V této vrstvě byla 10 cm pod linií skrývky nalezena také kamenná bulava.
- 2) Vrstva 15-dno západní poloviny sektoru C vydala 1104 g keramiky s průměrnou velikostí fragmentu 1,31 a průhybem 1,09 mm. Určit techniku výzdoby se ale podařilo pouze u 3 fragmentů: jeden s prostou páskou DELTA 20 a dva střepy s drobným střídavým dvojpichům. Mazanice se vyskytovala ve formě malých a středních kusů o celkové hmotnosti 542 g.
- 3) Svrchní mechanická vrstva (0-10) východní poloviny sektoru B obsahovala pouze 123 g keramiky. Průměrná velikost i průhyb mají stejnou hodnotu – 1,22. Z určitelných fragmentů se vyskytl jen vypíchaný dekor a to ve variantě malého střídavého dvojpichu, malého širokého trojvpichu a hustého brázděného dvojpichu. Oproti keramice tvořila mazanice výraznější složku – 953 g středně velkých kusů.
- 4) Odděleně byl v sektoru B odebírán jeho východní okraj. Získáno bylo pouze 81 g vesměs drobných fragmentů keramiky, avšak mazanice vážila 576 g. Určit se podařilo jeden fragment s řídkým brázděným dvojpichem.
- 5) Posledním kontextem je východní polovina sektoru A vybíraná systémem 0-dno. I přesto, že se jedná o soubor z celého sektoru, činí jeho váha pouze 128 g. Průměrná velikost (1,45) a průhyb (2 mm) se oproti předchozím poněkud zvýšil, nicméně je třeba upozornit, že se v tomto kontextu nacházelo pouze 11 fragmentů, a proto mohou být tato čísla zavádějící. Z výzdobných technik byl s jistotou určen lineární ornament v podobě notových linií EPSILON 10 a EPSILON 30. Výskyt mazanice nebyl zaznamenán.

⁴⁹ Na rozdíl od objektů 261 a 339 je tento soubor tvořen spíše malými střepy se slabým či žádným průhybem. Žádný průhyb nepřesáhl hranici 1 cm, nejvyšší naměřenou hodnotou je 6 mm. Vzhledem k tomu jsem upustil od zpracování údajů v grafu, ale pro ilustraci výše zmíněné skutečnosti uvádím alespoň průměrné hodnoty veličin.

Graf 9. Objekt 1090 - zastoupení výzdobných technik. Obdélníky značí chronologické celky.

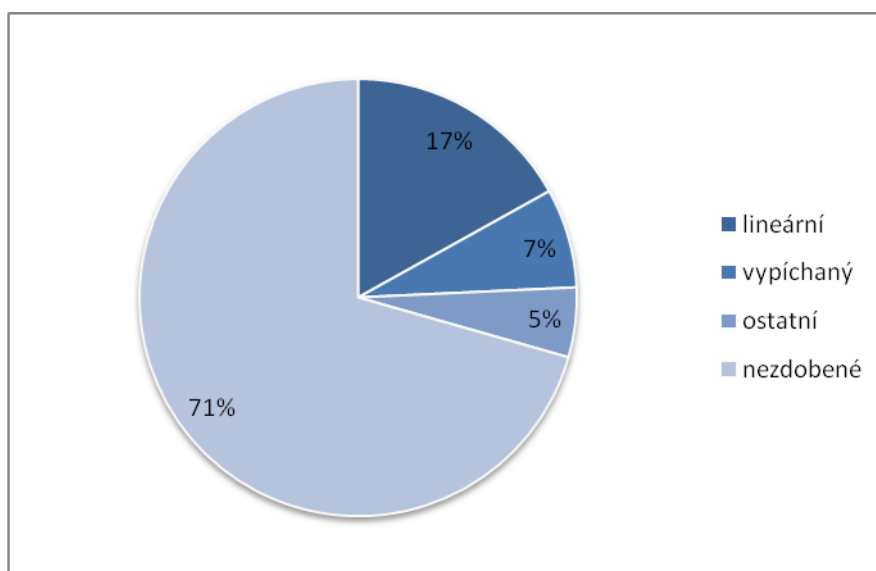
Výše nastíněné zastoupení výzdobných technik s datačním potencionálem zobrazuje Graf 9. Jelikož v jednotlivých mechanických vrstvách nebyl pozorován rozdíl v metrických vlastnostech fragmentů, nepředpokládám, že by za zaplněním objektu 1090 stálo více různých procesů než jeden, a to klasické ukládání odpadu. Dalšími důkazy budiž homogenní nezvrstvená výplň obsahující široké spektrum artefaktů, především pak poměrně velké množství mazanice a kamenné industrie velkých rozměrů. Malou výjimkou může být vrstva šedého písku v části sektoru C, která zřejmě vznikla erozí stěn objektu. Z uvedených důvodů bude při následující dataci soubor získaný z objektu 1090 posuzován jako celek.

Ve skupině lineárních dekorů představují významnou skupinu techniky vyskytující se během mladšího i závěrečného stupně LnK: ALFA 30 a EPSILON 30. Technika ZETA je pak čistě pozdnělineární. Zbývající kategorie EPSILON 10 a DELTA 20 jsou svým výskytem zasazeny spíše do starších období, ovšem podobný problém byl řešen již v případě objektu 261 (viz kap. 5.2.1). Připustíme-li, že i techniky EPSILON 10 a

DELTA 20 byly také používány v pozdním stupni LnK, představují fragmenty s lineární výzdobou v objektu 1090 datačně homogenní celek.

Vypíchaný ornament je zastoupen jak klasickým střídavým dvojvpichem, tak i dvojvpichem brázděným. Velice podobnou technikou⁵⁰ byl zdoben i fragment č. 516, zde ovšem středovou linku tvořily hustě řazené mělké vpichy, což lze považovat za doklad transformace lineárních technik ve vypíchané. Výše zmíněné spektrum výzdoby tedy jednoznačně spadá do raného období vývoje kultury s vypíchanou keramikou – fáze I. Z toho schématu vybočuje pouze fragment č. 494, který nese stopy trojvpichů podobných rössenskému typu. Vzhledem k malému rozměru a ojedinělému výskytu tohoto střepu je možné ho považovat za mladší intruzi.

Graf 10. Objekt 1090 - zastoupení jednotlivých typů výzdoby v keramickém souboru.

Vše tedy nasvědčuje tomu, že výplň objektu 1090 vznikla v přechodovém období mezi užíváním lineárního a vypíchaného ornamentu. Podíl jednotlivých složek zobrazuje Graf 10: zastoupení fragmentů s vpichy se jeví přeci jen o něco nižší. Z toho důvodu je třeba se přiklonit k dataci do fáze IVb LnK spíše než na počátek prvního fáze StK, i když je třeba si uvědomit, že hranice mezi oběma periodami nemusí být ostrá a zvláště ve světle odlišného vývoje různých regionů, může být chronologicky odlišná.

⁵⁰ V evidenci je tomuto fragmentu přiřazena technika číslo 31 odkazující do skupiny trojvpichů, které se vyskytují nejdříve na konci stupně II. V tomto případě se však nejedná o klasický trojvpich.

5.2.7. Objekt 1092

Objekt označený číslem 1092 se nachází při severní stěně domu III. Vzhledem k tomu, že jeho výplň nebyla odebírána po mechanických vrstvách, byl analyzován jeho keramický materiál jako celek. Půdorys je přibližně oválný s lalokem vybíhajícím k severu a podélnou osou s délkou 4,3 m. Profil objektu tvoří jednodolitá černohnědá vrstva se slabou příměsí kamenů. Dno zasazené do sprašového jílu je poměrně rovné s výjimkou severní části, kde se vlní. Maximální hloubky bylo dosaženo v 25 cm, ale původní hloubka mohla být větší, jak naznačuje středová část, ve které vybíhá výplň nad linii skrývky (příloha 1.27).

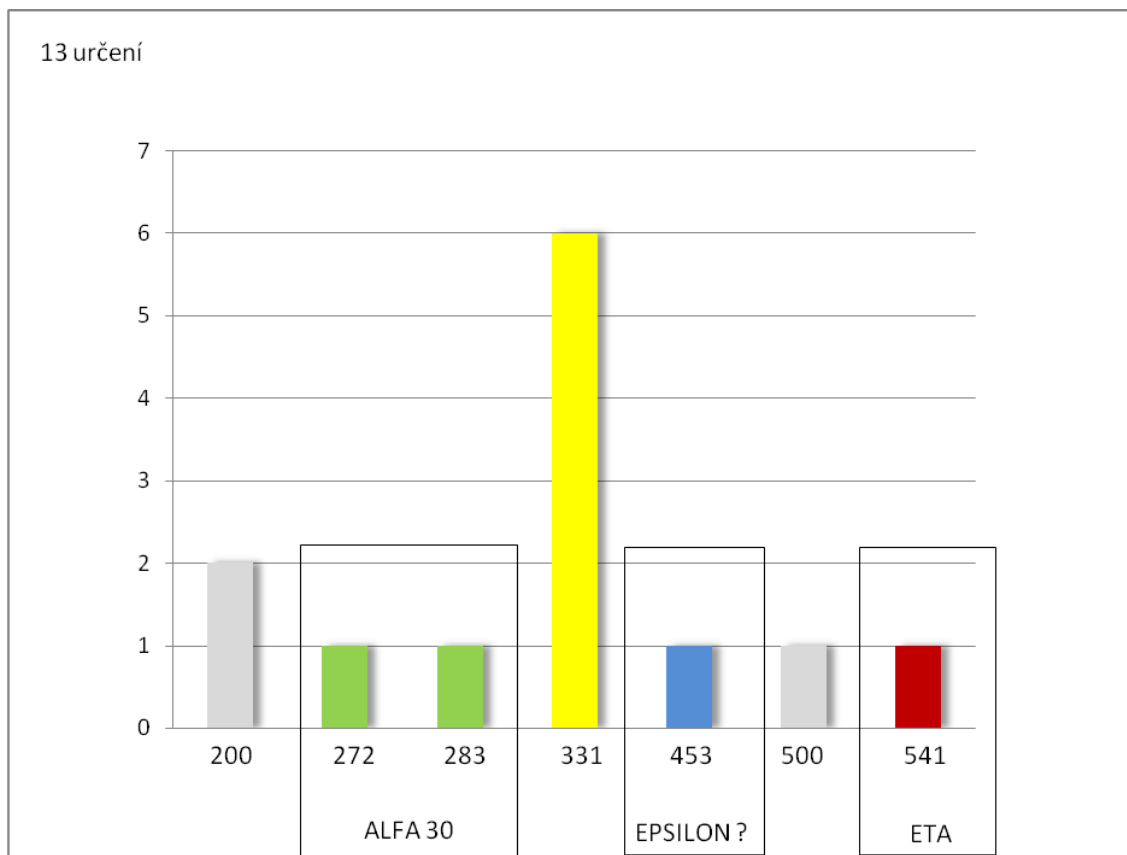
Z objektu pochází 61 fragmentů keramiky, ale pouze u 13 bylo možné určit výzdobnou techniku (příloha 3.19). Zastoupeny jsou především typy odkazující k mladší a pozdní fázi vývoje LnK. Dvakrát se vyskytuje ALFA 30, po jednom fragmentu mají notové linie EPSILON a ETA. Poslední jmenovaná již náleží čistě do stupně IV. Nejfrekventovanější technikou je ale linie doplněná po straně jednou řadou mírně tažených vpichů až krátkých linek. Její zařazení v bylanském kódovém systému bylo poněkud problematické. Z menších fragmentů by se dalo usuzovat, že se jedná o techniku č. 283 (úzká páska vyplněná pouze vpichy podél obou linek) patřící do skupiny ALFA 30. Jak ale dokazují střepy č. 239 a 261, neměl dekor formu pásky ale pouze linie, a proto byl v evidenci popsán kódem 331. Je však možné že tato jednoduchá linie je forma odvozená od výše popsané úzké pásky ALFA 30 (mladší až pozdní stupeň LnK). Zbylé fragmenty bylo možné určit pouze jako vyplňovanou pásku a zhuštěnou notovou výzdobu obecně. Výsledky analýzy přehledně znázorňuje Graf 11.

Z výplně objektu bylo mimo keramiky vyzvednuto i 380 g drobných úlomků mazanice. Toto množství navíc ve formě drobných úlomků nelze považovat za doklad stavební destrukce, spíše se tento materiál dostal do objektu spolu s dalším běžným odpadem (kosti a štípaná industrie).

Závěrem lze konstatovat, že se v případě objektu 1092 jedná patrně o stavební jámu pro exploataci hlíny, i když poněkud neobvyklého tvaru. Častěji se setkáváme s podlouhlejšími stavebními jámami. Pokud jde o uzavření objektu, přikláním se ke krátkodobějšímu procesu. Zahloubení totiž není příliš výrazné, výplň prakticky homogenní. Z charakteru nalezených artefaktů vyplývá, že byl objekt druhotně využit jako odpadní. V keramickém materiálu se neobjevily náznaky intruzí a lze jej datovat do čtvrtého stupně kultury s lineární keramikou. Na rozdíl od např. objektu 1090 se

nevyskytla vypíchaná výzdoba, a proto je třeba zpřesnit dataci na počátek šáreckého stupně – fázi IVa.

Graf 11. Výzdobné techniky a jejich početní zastoupení v objektu 1092. Obdélníky značí chronologické celky.

5.2.8. Keramický materiál kůlových jamek

Pro dataci stavby jako takové může být materiál získaný z kůlových jamek velmi důležitá, neboť se jedná o jasný příklad *ante quem* datace⁵¹. Bohužel nebyl hrdlovecký půdorys III na tento druh nálezů bohatý a artefaktuální výplň byla zjištěna pouze u kůlových jamek 457, 360, 386 a 402. První tři obsahovaly uhlíky. Jen na povrchu kůlové jamky 402 odkryla skrývka dva fragmenty slepitelné v jeden kus. Tento stěp

⁵¹ Je ale třeba brát v úvahu některá rizika. Tím největším je intruze způsobená nejčastěji pedoturbací přírodního původu. Nelze také vyloučit možnost, že se artefakt dostal do kůlové jamky během usazování sloupu například při dosypávání zeminy a je tedy mladší než vlastní dům, nebo je s ním současný.

však nenesou žádné stopy výzdoby, a proto ho nelze použít jako datační prvek⁵². Při dataci domu III je tedy nutné spolehnout se na artefakty vyzvednuté z okolních objektů.

6. Diskuse

Na řádcích předchozích kapitol jsem se věnoval popisu nálezových celků kultury s vypíchanou keramikou a dataci objektů v okolí stavby III. V této a závěrečné části je vyhrazen prostor všechny zjištěné skutečnosti navzájem porovnat, ucelit a učinit, či se alespoň pokusit o finální závěry.

6.1. Hrdlovecké domy v kontextu neolitické architektury

Na ploše SJ bylo odkryto celkem 8 půdorysů neolitických obydlí, které svou existencí náleží do období kultury s vypíchanou keramikou, ať jejího počátku či fází pokročilejších. Analýza některých výjimečných situací byla zčásti provedena již výše, a proto se zde zaměřím spíše na společné znaky.

Základní metrické vlastnosti hrdloveckých půdorysů jsou shrnuty v Tabulce 6. Důležitá je především orientace, čili odchýlení od osy sever - jih. Bylo shledáno, že u řady domů (VIII, X, XLI) je osa směřována více k západu, než je tomu na jiných StK sídlištích například v Nových Dvorech a Plotištích nad Labem. (srov. *Vokolek – Zápotocká 1997*, Abb. 3; *Pavlu 2002*, Obr. 2). To může být způsobeno regionálně odlišnými klimatickými podmínkami, pokud tedy přijmeme interpretaci orientování jako adaptaci na převládající směr větrů. Bohužel v tomto případě zatím nebyl v podkrušnohorském regionu odkryt podobný soubor dlouhých domů, na kterém by bylo možné toto tvrzení ověřit. Někteří autoři vysvětlují a interpretují uniformní orientaci půdorysů v symbolické rovině. Domy měli být natáčeny k oblasti původu místní populace (*Končelová 2010*, 33; *Bradley 2001*). V budoucnu, po vytvoření detailní chronologie jednotlivých fází zástavby na sídlišti, bude jistě zajímavé sledovat, zda a jak se odchylka mění v čase.

⁵² Fragment proto nebyl zařazen do evidence 2. a 3. řádu.

Tabulka 6. Srovnání metrických vlastností zkoumaných hrdloveckých půdorysů.

dům	délka (m)	šířka (m)	odchylka od S
I	nezjištěno	5,3 (S část)	40° (S část)
II	24,2	8,5	25°
III	48,7	9,8	21°
V	29	7	42°
VIII	30	8,2	55°
X	nezjištěno	8,5	43°
XV	nezjištěno	6,6 (S část)	41° (S část)
XLI	nezjištěno	7,6	43°

Dalším prvkem, který odlišuje Hrdlovku od řady neolitických sídlišť je rozmístění a především tvar stavebních jam. Ty se zde povětšinou vyskytují ve formě kratších oválných zahloubenin, např. 305, 937, 1092 či 1101. Zajímavý je v tomto ohledu také dům VIII, v jehož okolí (navíc poměrně vzdáleném) se nachází pouze jeden malý objekt 907. Do hry ale vstupují dva důležité faktory. Zprvé je nutné brát v úvahu erozi, která zřejmě odnesla část původního horizontu, což se projevilo mimo jiné v chybějících intaktních vrstvách interiérů neolitických dlouhých domů. Vliv měla jistě i skrývka strojem UDS, která odstranila nejen ornici, ale zřejmě také část horních vrstev zahloubených objektů, jak dokládá část výplně objektu 1092 zachovaná ještě nad linií skrývky. To jen dokazuje v současné literatuře diskutovaný metodický problém (naposledy *Ernée 2008*). Je třeba počítat s tím, že většina neolitických aktivit se odehrávala na povrchu, pouze menší část je uložena v zahloubeninách a tvorba silných kulturních vrstev je jevem spíše výjimečným (*Larsson 2007*, 130). Ve výsledku to tedy znamená, že nejvyšší tzv. uzavírací kontexty objektů mohou být ztraceny, což se následně odráží v dataci celých nálezových celků.

Nyní již k tématu vlastní konstrukce domů, které je pro hrdlovecké sídliště stěžejní. Většina půdorysů nesla znaky architektury staršího stupně kultury s vypíchanou keramikou – zdvojené prvky stěn, trapézovitý půdorys a nižší frekvenci výskytu křulových jamek v interiéru. Nemuseli se ale zákonitě vyskytnout všechny zmíněné aspekty (srov. dům VIII). Severní závěrové žlaby především domů I a VIII dovolily nahlédnout do stavebních detailů. Na základě těchto poznatků vylučují konstrukci tvořenou vertikálně usazenými kůly kladenými hustě vedle sebe (srov. *Pleiner – Rybová 1978*, 192). V profilech zachycené úzké otisky dřevěných prvků poukazují spíše na stěnu z fošen či štípané půlkulatiny doplněnou o nosné sloupy. Výjimečně (dům III)

přichází v úvahu ještě varianta konstrukce na drážku, což je technika poměrně vyspělá a je otázkou, zda se mohla vyskytovat již v neolitu.

V rámci běžné mladoneolitické architektury se ale vyskytly i prvky zcela ojedinělé. Z jinak standardních půdorysů II, III(?), VIII a X(?) vybíhají krátké linie tvořené kúlovými jamkami⁵³ (dále v textu označované jako tzv. vnější doplňkové řady). Nejmarkantnější a nejlépe čitelné jsou tyto struktury u domů II a VIII, a proto se v následujícím textu budu zabývat především jimi. Vnější doplňkové řady vybíhají z půdorysu nejčastěji kolmo, či mírně šikmo, a to v délce přibližně 2,5 m. Jednotlivé kúlové jamky patří spíše do kategorie menších a středních. Interpretace není zcela jasná, neboť se v rámci neolitické architektury jedná o bezprecedentní situaci. Jistou podobnost lze nalézt jen na sídlišti Mšeno u Mělníka, kde ovšem nebyla jednoznačně prokázána současnost stavebních celků (*Lička 1989, 230*). V zásadě se tedy nabízejí dvě možné varianty řešení:

- 1) Vnější doplňkové řady souvisejí s vchodem do domu. Mohli tvořit konstrukci přístřešku, či jakési zástěny. Obecně převládá názor, že vstup se nacházel v jižním průčelí domů. Někteří badatelé s tím zcela nesouhlasí a předpokládají vchody jen/také v bocích, což dokazuje například nepravidelné nahromadění odpadu podél stěn domu na lokalitě Cuiry lés Chaudardes (*Pavlu 2000, 297; Illet – Plateaux – Coudart 1986*). Půdorys domu VIII však vnějších doplňkových řad obsahuje hned několik. Na severovýchodní straně to jsou kúlové jamky 1512-1516 a 834, 835, 839, 840, 841. U protější stěny domu jsou jasně identifikovatelné minimálně řady 922-925, 810-813. Kumulace dále na jihovýchod je poněkud nepřehledná. Počet vnějších doplňkových řad je tedy zřetelně vyšší než předpokládaný počet vstupů do domu.
- 2) Vnější doplňkové řady sloužily jako podpůrná konstrukce přesahu střechy. Vodítkem by v tomto případě mohl být výskyt doplňkových řad právě u domů s jednoduchou konstrukcí stěn. Zřejmě až vývojově mladší je varianta půdorysů

⁵³ Toto je onen okamžik, na který bylo upozorňováno v úvodu práce (pozn. č. 12). Výrazu „kúlová jamka“ bylo v celé práci užíváno jako obecného. Rozlišováním těchto struktur na „kúlové“ a „sloupové“ jamky by docházelo *a priori* k interpretacím jejich účelu, což je právě u těchto liniových struktur tématem diskuze.

se zdvojenými prvky obvodových stěn, kde jedna sloužila k podpírání snížené střechy (Coudart 1989, 211). Přesah střechy nabízel krytý prostor pro pracovní činnost, například výrobu kamenné industrie soustředěvanou v severních partiích stavby, jak dokazují prostorové analýzy nalezených artefaktů (Whittle 1996, 165). V literatuře není dále příliš zmiňován poněkud prozaický problém uskladnění dostatečného množství paliva pro zimní měsíce. Přístřešek vytvořený přesahem střechy k tomu nabízí ideální prostor.

6.2. Objekty, střepy a otázky

Zkoumaný soubor keramiky z objektů prostorově souvisejících s domem III vykazoval poměrně velký stupeň fragmentárnosti. Tuto skutečnost dokládají následující údaje: z 203 LnK fragmentů, na kterých se objevil hlavní výzdobný motiv, jej bylo možné přesně zařadit do kódového systému pouze ve třech případech. Většina střepů totiž byla pro přesnou determinaci celkového uspořádání výzdoby příliš malá.

Tabulka 7. Srovnání keramických souborů získaných z objektů v okolí půdorysu III.

objekt	hmotnost keramické výplně (g)	počet fragmentů (stav před slepením)	slepovaných fragmentů	prům. velikost fragmentu	slepitelnost (%)
261	11387	752	34	1,59	4,5
305	67	16	5	1,15	31,2
345	2942	235	3	1,46	1,2
339	1856	117	26	1,83	22,2
430	11	2	0	1,5	0
1090*	2468	136	0	1,36	0
1092	712	61	0	1,33	0

*zde prezentovaný soubor nepředstavuje materiál ze všech částí objektu 1090.

Ani slepitelnost nedosahuje vysokých hodnot (Tabulka 7). U některých objektů nebyly zaznamenány žádné slepitelné kusy, jinde se tato vlastnost pohybuje na nízkých hodnotách. Z toho se dá vyvozovat, že do objektů nebyly vyhazovány celé nádoby, byť před tím rozbité a zčásti neúplné, čímž se dostáváme k úvaze, zda je výplň tvořena v Schifferově pojetí primárním či spíše sekundárním odpadem (Schiffer 1972).

Nejvyšší slepitelnost byla zaznamenána u objektu 305, zde je ovšem údaj podložen pouze malým souborem, a proto zavádějící. Za ním následuje objekt 339, který má navíc i nejvyšší hodnotu co se týče průměrné velikosti střepů (1,83). Tento údaj je

v rozporu s interpretací vzniku jeho výplně, nelze totiž předpokládat, že by právě při planýrování byly přesouvány rozměrné artefakty (viz kap. 5.2.3). I po kritickém přístupu k naměřeným údajům zůstávají hodnoty stále vysoké⁵⁴. Interpretaci objektu 339 proto bude třeba ještě přehodnotit (viz níže).

Z hlediska vývoje a přechodu kultury s lineární keramikou v období užívání vpichů se jeví vhodným materiálem ke studiu objekty 1090 a 261. Byl zde zaznamenán výskyt obou typů výzdobných technik s některými vývojově přechodnými jedinci. Příkladem může být fragment č. 516. V původně lineární technice s kódovým označením 341 (příloha 3.7) byla středová linie nahrazena hustě řazenými vpichy. Výsledný vzhled lze tedy popsat jako trojvpich. Především ale kurvilineární uspořádání bez náznaků klasických StK motivů (krokvice, oběžný pás v podhrdlí, svislá dělicí linie) dokazuje, že se v tomto případě nejedná o trojvpichovou techniku objevující se až v mladších fázích kultury s vypíchanou keramikou. Analogickým souborem je šest objektů přechodové LnK/StK fáze na sídlištích v Hrbovicích-Chabařovicích. Především v bohatém objektu 31 se vyskytly techniky podobné fragmentu 516 (*Zápotocká – Muška 2007*, Tab. 51: 11, 12⁵⁵).

Při analýzách keramického materiálu byla používána typologie a chronologie výzdobných technik vytvořená především na základě nálezů z východočeských Bylan a katastrů v povodí Bylanky, Vrchlice a Klejnárky. Sami autoři dnes však připouštějí částečně nedořešené metodické otázky a neakceptování některých regionálních odlišností (*Pavluš – Zápotocká 2007*, 28). To se dle mého názoru projevilo i v případě severozápadočeské Hrdlovky. Do budoucna je totiž nezbytné přehodnotit užívání notové linie EPSILON 10 a nevyplněné široké pásky DELTA 20. První by se měla vyskytovat pouze v nejstarším stupni LnK, následně se již počet not na linii zahušťuje.

⁵⁴ Tabulka 7 totiž využívá jako zdrojová data soubory z celých objektů, nikoliv jednotlivé kontexty.

V případě objektu 339 byla jako planýrovací interpretována pouze vrstva spodní. Z druhé je třeba vzít v úvahu, že se do této vrstvy mohla keramika dostat již ve fragmentovaném stavu, čili ve formě jednotlivých malých kusů. Z výše uvedených důvodů jsem proto provedl výpočet průměrné velikosti fragmentu pouze ze spodní vrstvy objektu 339. Střepy byly pro potřeby výpočtu přeměřeny, do souboru zdrojových dat se dostala pouze velikost každého slepovaného fragmentu zvlášť, nikoliv slepeného kusu jako celku. I přesto hodnota průměrné velikosti ve spodní (planýrovací) vrstvě činí 1,81, naproti tomu horní (odpadní) vrstva má hodnoty nižší (1,52).

⁵⁵ Značeny grafickým kódem pro malý široký trojvpich.

Nevyplněná páska pak dle oficiálních schémat svůj vývoj končí ve fázi IIIb (*Pavlu – Zápotocká 2007, Obr. 6*).

Obě techniky se ovšem na hrdloveckém sídlišti vyskytují v jinak homogenních souborech pozdního stupně kultury s lineární keramikou. První hypotézou byla intruze, což ale v případě techniky EPSILON 10 není možné, protože nejstarší stupeň v Hrdlovce (sice podle předběžné datace) zjištěn nebyl. Navíc v případě fragmentu č. 946 byl hlavní motiv prováděn starolineární (podle výše zmíněného chronologického schématu) notovou technikou doplněn o motiv doplňkový, což je uspořádání, které by mělo nastat nejdříve s příchodem druhého stupně. Dále fragment jeví známky esovité profilace opět odkazující spíše k mladším tvarům, i když nutno dodat, že i v nejstarším období se vyskytují esovitě profilované lahve. Konečný důkaz může přinést až srovnání s materiálem dalších sídlišť a nalezišť:

Chotěbudice (okr. Louny)

Část nádoby z kontextu mladšího stupně LnK⁵⁶ byla zdobena technikou EPSILON 10. Patrně po celém jejím obvodu byly umístěny nad sebou rovnoběžné středně dlouhé linie zakončené oválným důlkem (*Pavlu – Zápotocká 2007, Obr 10: 1*).

Most (okr. Most)

Bombovitá nádoba nalezená ve výplni neolitické studny nese rektilineární výzdobu. Linie podobné kosočtvercům jsou v lomových bodech často doplněny o užší noty. Podle bylanského kódového systému by byla technika zařaditelná pod kód 434 z okruhu EPSILON 10 (*Rulf – Velímský 1993, Fig. 4: 1*). Celá nálezová situace mostecké studny byla ve výše citovaném článku datována do fáze IIIa, nicméně poslední syntéza českého pravěku ji uvádí jako pozdně lineární (*Pavlu – Zápotocká 2007, Obr. 11*).

Buštěhrad (okr. Kladno)

Oběžný „cik-cak“ motiv na malé nádobce čtvrtého stupně LnK byl proveden technikou rektilineární nevyplňované pásy (*Pavlu – Zápotocká 2007, Obr. 11: 4*).

⁵⁶ Snažím se sice prokázat výskyt techniky EPSILON 10 v pozdním stupni, nicméně i její výskyt ve stupni mladším naznačuje, že situace zcela neodpovídá diskutovaným chronologickým schématům.

Praha-Jenerálka (okr. Praha 6)

Velká polokulovitá nádoba se spirálovitým motivem tvořeným nevyplňovanou páskou (Pavlů – Zápotocká 2007, Obr. 11: 10). Datace spadá do pozdního stupně LnK.

Hrbovice-Chabařovice (okr. Ústí nad Labem)

Technika DELTA 20 se vyskytuje ve všech objektech od středního stupně po závěr kultury s lineární keramikou. V šáreckých objektech se objevují i notové linie s velmi řídkým řazením not (např. jen na koncích) podobné technice EPSILON 10 (Zápotocká – Muška 2007). Vzhledem k malým rozměrům fragmentů se ale raději zdržím konečného závěru.

Z výše uvedeného výčtu se tedy zdá, že bude nutné některé dosud přijímané závěry přehodnotit. V tomto ohledu nabízí do budoucna vhodný materiál ke studiu právě hrdlovecké sídliště (i když nepostihuje všechny etapy neolitického vývoje).

I přes silnou fragmentaci souboru, která by teoreticky mohla být důsledkem působících pre- i postdepozičních procesů, se objevilo jen naprosto zanedbatelné množství intruzivních artefaktů a nálezové celky se zdají být chronologicky homogenní. Připomínám, že lokalita je polykulturní s poměrně silným zastoupením postneolitických kultur. Intruze však byly zaznamenány pouze v minimální míře u objektů 430 a 1090. Tento závěr značně kontrastuje se situací na jiných polykulturních lokalitách, např. Úhřeticích, kde se objem intruzivního materiálu i v nezvrstvených a nepromíšených výplních pohybuje kolem 31% (Květina 2002, Tab. 1, 2)

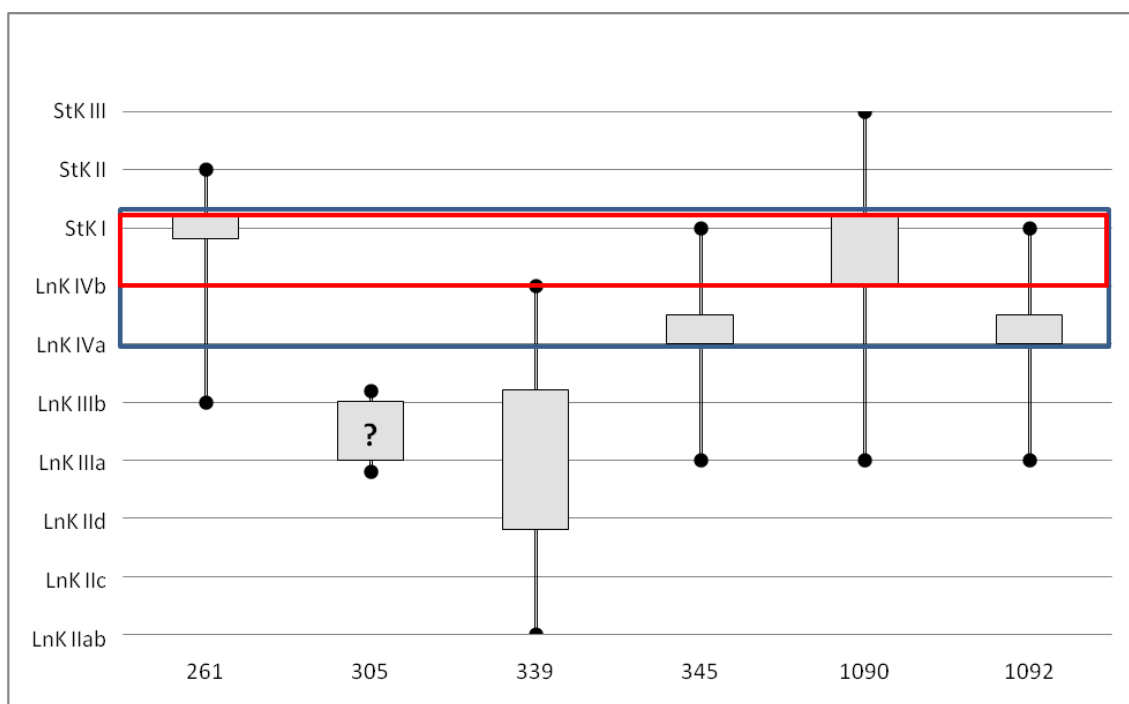
6.3. Velký dům v době změn

Předchozí kapitolou bylo načato téma vlastního chronologického zařazení domu III. Cílem analýzy keramické výplně objektů bylo potvrdit, popřípadě upravit předběžnou dataci J. Beneše, která půdorys řadí do šáreckého stupně kultury s lineární keramikou. Datace jednotlivých objektů a problémy s ní spojené byly podrobně rozebírány výše. Toto místo je tedy vyhrazeno pro pokus o konečný závěr.

Souhrnnou dataci, která bude v následujících řádcích komentována, zobrazuje Graf 12. Nejvíce objektů (261, 345, 1090 a 1092) se svým datačním rozsahem pohybuje v šáreckém stupni (IVa – IVb) a první fázi StK. Objekt 1092 vykazuje nulovou

přítomnost vypíchaného dekoru, a proto byl zasazen do starší fáze IVa, avšak nelze vyloučit, že absence vpichů je spíše náhodná, než odrazem ještě převažující výzdoby lineární, a proto může svou existencí zasahovat i do fází pozdějších. Podobná situace nastala i v případě objektu 345. Vzhledem k tomu, že jeho část zabíhá do půdorysu stěny (ale nenarušuje ji!), byla navržena i možnost, že došlo k uzavření objektu těsně před stavbou domu III a sloupy usazeny již do zarovnaného povrchu. Blíže nástupu kultury s vypíchanou keramikou se zdají být objekty 261 a 1090, které vykazují vyšší frekvenci zastoupení vypichovaných technik. Vzhledem k tomu, že objekt 261 leží v hraničním území zahrnující užitkové prostory domů II a III, bude třeba v budoucnu jeho výplň ještě porovnat s dalšími objekty spjatými s StK domem II. V této fázi se však zdá, že přináleží k půdorysu III.

Graf 12. Souhrnná datace objektů ve vnějším užitkovém prostoru domu III. Modře je ohraničen rámec širšího datačního období. Červeně pak rozmezí, v jehož rámci byl obýván dům III.

Nyní k objektům, které se vymykají obvyklému rámci. Objekt 305 nebyl datován do mladší fáze LnK na základě obsáhlého souboru, ale pouze pomocí fragmentovaných zbytků jedné nádoby. Proto zůstává konečný závěr s otazníkem, nicméně dle mého soudu je možné se na něj spolehnout. Složitá situace se již od počátku projevovala v případě objektu 339. Do grafu byla jeho datace vynesena tak, aby odpovídala pouze zastoupení chronologických celků v keramickém souboru, čímž byl objekt datován do

rozmezí fází II d až III b. Kvůli superpozici se stěnou půdorysu III však byla datace posunuta do doby, kdy dům nebyl obýván a vznik výplně interpretován jako důsledek planýrování povrchu. Těmto závěrům protřečící nejvyšší hodnoty slepitelnosti a velikosti střepeů zjištěné v tomto objektu. Navíc, pokud skutečně jeho uzavírání (byť formou planýrování a nikoliv odhazováním odpadu) probíhalo až po opuštění domu, dala by se očekávat i přítomnost StK fragmentů. Ty však v souboru chybějí zcela.

Jasnou a konečnou odpověď na původ a dataci objektu 339 tedy zřejmě nebude možné dát⁵⁷. Jisté ovšem je, že objekt 339 a dům III nejsou svou dobou funkce současní. To platí jak v případě, kdy (a) keramická výplň skutečně datačně odpovídá funkci objektu, který je tedy středně až mladolineární, tak (b) kdy skutečně došlo k vyhloubení až po opuštění domu.

Samotný dům III a dobu jeho užívání na základě výše uvedených závěrů kladu do fází LnK IV b/StK I tedy na samotný přechod mezi kulturami s lineární a vypíchanou keramikou. Jistě je proto na místě klást si otázku, jak dlouho vlastně neolitický dlouhý dům mohl v živé kultuře fungovat. Lze se setkat s názory (dle mého soudu extrémními) předpokládající maximálně 15 let (*Pleiner – Rybová 1978*, 193). Nejčastěji se ale odhady pohybují v rozmezí několika desetiletí⁵⁸ (*Beneš 2008*, 43), po té již dřevěná konstrukce začíná degradovat, a to i přesto, že antrakologické analýzy prokázaly téměř výhradní použití dubového dřeva. O tom, že docházelo k opravám dřevěné konstrukce, patrně svědčí i průkopy vedené z objektu 345 směrem ke stěně domu III. Jednou z interpretačních variant je totiž reparační či spíše výměna některých sloupů v konstrukci stěny. Nejedná se sice o nezvratitelný důkaz, nicméně předpokládám, že obyvatelé tak rozměrné a výjimečné stavby, jakou dům III v kontextu neolitické architektury bezesporu je, se před jejím definitivním opuštěním pokusily vadné prvky alespoň zčásti opravit.

Na opačné straně spektra by z tohoto úhlu pohledu stál objekt 339, ačkoliv jeho jednoznačné zařazení ve vztahu k půdorysu III je problematické. Pokud ovšem přijmeme onu variantu datující objekt až za vlastní dobu funkce domu III, stojíme před důkazem aktivit i v rámci již opuštěného domu. Jako analogii, sice chronologicky poměrně vzdálenou, uvádím raně středověké sídliště v Roztokách u Prahy. Zde bylo

⁵⁷ V budoucnu by v řešení této otázky mohla napomoci radiokarbonová datace kostěného materiálu z výplní objektů.

⁵⁸ Jistotu v této otázce by ale přinesl až dobře provedený experiment.

antrakologickou analýzou prokázáno užití stavebního materiálu z již nepoužívaných obydlí jako topiva (*Kuna – Lisá – Novák 2010, 77*). Otázkou je, zda lze takové chování vztahovat i k neolitu, kde se předpokládá symbolická funkce opuštěných domů, jakožto domů mrtvých, čili v podstatě sakralizovaného prostoru, jejichž pozůstatky byly na sídlišti dlouho viditelné. I. Pavlů v této souvislosti poukazuje na fakt, že v Bylanech se i chronologicky nesoučasné půdorysy nepřekrývají (*Pavlů 2000, 295*). To však lze vysvětlit i rumištním prostředím (nejmarkantněji viditelným v druhové skladbě rostlin), které se nehodilo k zakládání nových staveb. Na druhou stranu přítomnost mazanicových zlomků ve výplni některých kúlových jamek (např. č. 398, 401) nasvědčuje, že dříve či později byly dřevěné prvky z jamek vyjmuty.

V konstrukci obvodových stěn byl shledán přechod mezi dvojitou a jednoduchou variantou, která se zřejmě promítla do podoby střechy. Nabízí se tak otázka, zda byl značně rozměrný dům III pojat jako konstrukční celek stavěný v časovém horizontu jedné sezóny, či se jednalo o složitější stavbu rozdělenou do etap. Další indicií je odlišné vychýlení severní části a zbytku půdorysu, které bylo pozorováno například u domu VIII. Zdá se tedy, že stavba neolitických obydlí byla spíše záležitostí dlouhodobější, kdy během jedné sezóny mohla být postavena středová část a až později půdorys doplněn o zbývající partie.

Členění v interiéru domu naznačuje pravoúhlá struktura tvořená kúlovými jamkami 405-408. Vnitřní stěny jsou samozřejmě v neolitických obydlích předpokládány, většinou se ale archeologie ve středoevropském prostoru potýká s chybějícími přímými důkazy o jejich přesném umístění. A. Coudart ve své analýze podunajské architektury upozorňuje na to, že značná variabilita v rozmístění interiérových kúlových jamek není zcela podmíněna statikou domu, ale spíše odráží snahu o členění prostoru (*Coudart 1989, 211*). Pravoúhlá struktura odkrytá v rámci půdorysu III navíc poukazuje na další zajímavý fakt. Je totiž v podstatě součástí koridoru (nahrazuje jeden z jeho sloupů), který odděluje závěrovou a středovou partii domu. Konstelace dovoluje předpokládat v tomto místě vstup ze středové části do prostoru dělicího koridoru, který mohl dále vyúsťovat ve vstup do vlastního domu. Při celkové délce stavby dosahující téměř 50 metrů není zcela pravděpodobné, že by se jediný vstup nacházel v jižní čelní stěně. Vedlejší vchod byl zřejmě zbudován právě ve východní stěně východní. Západní vyústění dělicího koridoru uzavírá žlab závěrové části, a proto zde vstup nepředpokládám.

Dům III stojí datačně na pomezí dvou chronologických bloků, což se odráží i v jeho konstrukci samotné. Dožívají ještě některé prvky typické pro období kultury s lineární keramikou jako například pravoúhlý závěrový žlab i půdorys samotný a použití jednoduchých stěn v jižní části. Zmíněný přechod je však patrný ve zdvojených prvcích stěn středové partie. Dále byl po přeměření shledán rozdíl 1,5 metru v šířce severního a jižního konce domu. Otázkou však je, zda tento rozdíl nemohl vzniknout nezáměrně. Při tak výjimečné délce domu by odchylka nebyla ničím překvapivým.

Závěrem ještě krátká úvaha nad počtem obyvatel domu, který svými rozměry rozhodně nepatří mezi standardní. Starší literatura uvažuje o matrilineárních velkorodinách, které obývaly celý dům a některé velikostí výjimečné domy považuje za tzv. shromažďovací, sloužící celé komunitě (*Pleiner – Rybová 1978, 199-201; Soudský, 52*). V současnosti se za přímo obytnou považuje pouze část středová, čímž se odhady počtu obyvatel snížily na zhruba 6 členů jedné rodiny (*Pavlů – Rulf – Zápotocká 1986, 391*). Délka středové partie v případě domu III činí 23,3 m, což je hodnota značně nad průměrem (14,2 m) stanoveným na bylanském sídlišti. V Bylanech byl zaznamenán i půdorys s délkou středové části 28,9 m, ale tento údaj je sporný (*Pavlů 2000, 190*). Průměrná délka středových částí odvozená z půdorysů široké oblasti podunajského neolitu je pak ještě o zhruba 4,5 metru kratší než v případě Bylan, což jasně ilustruje, jak výrazné jsou dimenze hrdloveckého domu. Předpokládám proto, že počet osob žijících v domě III přesahoval rámec atomární rodiny.

Není však zcela správné nahlížet celou problematiku pohledem, který předpokládá pouze utilitární a přímočaré jednání pravěkých obyvatel sídliště. Její vyjádření rovnicí „velikost střední část (potažmo domu) = počet obyvatel“ by bylo značně zjednodušující. Lidské jednání totiž neodpovídá matematickým rovnicím, které vidí vztah pouze mezi potřebou (postavit dům pro určitý počet lidí) a jejím naplněním (rozměry domu). Pro aktéry⁵⁹ tehdejšího života na sídlišti nebyl dům pouze prostorem k obývání, ale stejně jako dnes také předmětem sebe prezentace. Velikost domu dávala ostatním najevo nejen bohatství či úspěšnost ale také společenský status jeho obyvatel. Lze se totiž domnívat, že stavba obydlí nebyla (už jen z technických důvodů) záležitostí týkající se jen jeho samotných obyvatel, ale i lidí z okolí či sousedství. Pouze osoba nebo osoby v komunitě dostatečně uznávané si mohly dovolit stavbu tak velkého domu⁶⁰.

⁵⁹ Použijeme-li terminologii historické antropologie.

⁶⁰ Zajímavě myšlenku sociálního statusu rozvíjí na základě studia picích rituálů v eneolitu J. Turek (2011).

7. Závěr

V rámci této bakalářské práce byly popsány půdorysy dlouhých domů kultury s vypíchanou keramikou nacházející se na hrdloveckém sídlišti. Pro archeologii českého neolitu jsou přínosné především kvalitně zachované konstrukční prvky. Objevily se však i výjimečné situace, ke kterým často chyběly analogie, například depot v půdorysu VIII či vnější doplňkové řady.

Druhým stěžejním bodem byla datace půdorysu III, což obnášelo analýzu náleзовých fondů přilehlých objektů. Byla tak potvrzena předběžná datace, která existenci domu zasazovala do tzv. šáreckého stupně kultury s lineární keramikou, přesnější se však jeví samotný závěr tohoto stupně.

Existence domu III se tedy kryje s obdobím, kdy jsou severozápadní Čechy epicentrem nově se rodícího výzdobného stylu, dobou změny, která byla podle některých indicií poměrně rychlá a v oblasti představ, kultu či lépe idejí razantní. O to důležitější se jeví studium některých zvláštností a výjimečných náleзовých situací odkazující k přechodu mezi staroneolitickou a mladoneolitickou architekturou, i když nutno dodat, že základní koncept dlouhého domu zůstává neměnný.

Předkládaná práce dokazuje, že otázka datace půdorysů neolitických domů na základě okolních objektů a jejich artefaktuální výplně je značně problematická, neboť do procesu ukládání artefaktů zasahuje řada různorodých faktorů. Některé z nich lze dnes archeologickou metodou zkoumání jen těžko identifikovat a zůstávají tak skryté v pozadí, kde jejich přítomnost pouze tušíme.

Výše zmíněné výsledky a závěry týkající se chronologických zařazení zahloubených struktur je proto vhodnější pojmut jako datace „výplní objektů“, spíše než jako datace objektů vlastních. Příkladem za všechny budiž objekt 339. Na jedné straně keramický materiál odkazuje ke starším obdobím, oproti tomu superpozice se stěnou domu III svědčí o opaku. V případě, kdy by druhá z jmenovaných informací chyběla, byl by výsledný obraz značně pozmeněn.

Z toho vyplývá jasná potřeba získat maximální množství dostupných archeologických informací, což se konkrétně týká detailního a stratifikovaného odebírání výplně. V případě, že nejsou zjištěny původní kontexty, jeví se jako nejlepší způsob exkavace vybírání objektu po mechanických vrstvách o mocnosti nejméně 20 cm. Další problém představuje strojová skrývka, která je velmi často příčinou ztráty

části původního nálezového celku. Nutno ale přiznat, že většina těchto informací obsažených v orniční a podorničních vrstvách je silně pozměněna například zemědělskou činností ještě před započítím skrývky. Bez využití by neměly zůstat ani metody stojící na pomezí vlastní archeologie a ostatních, především přírodních věd.

Bakalářská práce byla koncipována částečně jako prvotní fáze budoucího komplexního zpracování neolitického sídelního areálu Hrdlovka. V jejím rámci byly ověřeny zvolené metodické přístupy. Dále se ukázalo, že při použití současných chronologických schémat výzdoby keramiky bude nutné více akcentovat regionální rozdíly, neboť oblast Podkrušnohoří byla ve svém vývoji do značné míry ovlivněna i z německého Polabí.

8. Literatura

- Barker, G. 2006: The Agricultural Revolution in Prehistory: Why did Foragers become Farmers? Oxford: Oxford University Press.*
- Bell, M. – Fowler, P. J. – Hillson, S. W. (eds.) 1996: The Experimental Earthwork Project, 1960-1992. CBA Research 100, York: Council for British archaeology.*
- Beneš, J. 1991: Neolitické sídliště v Hrdlovce-Lipticích: předběžná zpráva o výzkumu v letech 1987-1989. Archeologické rozhledy 43, č. 1, 29-46.*
- Beneš, J. 1995: Deset let výzkumu zemědělského pravěku v povodí Lomského a Loučenského potoka v severozápadních Čechách (1983-1992). In: Blažek, J. – Meduna, P. (eds.): Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1983-1992, Most: Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech, 63-80.*
- Beneš, J. 1999: Starobronzové pohřebiště s objekty zvláštního charakteru z Hrdlovky, severozápadní Čechy. In: Čech, P. (ed.): Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993-1997, Most: Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech, 45-75.*
- Beneš, J. 2008: Environmentální archeologie a kultura s lineární keramikou v Čechách. In: Černá, E. – Hlavová, J. (eds.): Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2003-2007, Most: Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech, 33-51.*
- Beneš, J. – Dobeš, M. 1992: Eine schnurkeramische Gräbergruppe und ein Objekt der Kugerlamphorenkultur aus Hrdlovka (NW Bohmen). In: Buchvaldek, M. (ed.): Kontinentaleuropäischen Gruppen der Kultur mit Schnurkeramik: Schnurkeramik-Symposium 1990, Praha: Karolinum, 67-79.*
- Beneš, J. – Chvojka, O. 2007: Archeologie doby kamenné v jižních Čechách. Současný stav bádání. In: Chvojka, O. – Krajíc, R. (eds.): Archeologie na pomezí, Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 4, České Budějovice: Jihočeské muzeum, 9-29.*
- Bosquet, D – Salavert, A. – Golitko, M. 2010: Chronological signification of LBK waste assemblages: the contribution of anthracological, typological and stratigraphic data from three LBK sites in the Hesbaye (Liège Province, Belgium). Palethologie 2010/2, 39-57.*

- Bradley, R. 2001: Orientations and origins: a symbolic dimension to the long house in Neolithic Europe. Antiquity 75/287, 50-56.*
- Coudart, A. 1989: Tradition, uniformity and variability in the architecture of the Danubian Neolithic. In: Rulf, J. (ed.): Bylany Seminar 1987: collected papers, Praha: Archeologický ústav AV ČR, 199-223.*
- Divišová, M. 2011: Characteristics of the End of the Mesolithic in Central Europe Based on Findings of Artefactual and Environmental Archaeology. Bakalářská práce, Filozofická fakulta JU v Českých Budějovicích.*
- Dobeš, M. – Zápotocká, M. 2002: Mladoneolitické nálezy z Hrdlovky na Teplicku. In: Čech, P. – Smrž, Z. (eds.): Sborník Drahomíru Kouteckému, Příspěvky k pravěku a rané době dějinné severozápadních Čech 9, Most: Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech, 97-109.*
- Ernée, M. 2008: Pravěké kulturní souvrství jako archeologický pramen. Praha: Archeologický ústav AV ČR.*
- Ferruggia, J. P. 2002: Une crise majeure de la civilisation du Néolithique Danubien des années 5100 avant notre ère. Archeologické rozhledy 54, 44-98.*
- Franklin, J. A. 1998: Linear and Stichbandkeramik Pottery Technology from the Neolithic Site of Bylany (Czech Republic), In: Pavlů, I. (ed.): Bylany Varia 1, Praha: Archeologický ústav AV ČR, 3-16.*
- Fröhlich, J. 1997: Středověká stavební oběť z Písku. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 10, 140-143.*
- Hendl, J. 2006: Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat. Praha: Portál.*
- Chlupáč, I. – Brzobohatý, R. – Kovanda, J. – Stránil, Z. 2002: Geologická minulost České republiky. Praha: Academia.*
- Illet, M. – Plateaux, M. – Coudart, A. 1986: Analyse spatiale des habitats du Rubané Récent: problèmes actuels: In: Demoule, J.-P. – Guilaine, J. (eds.): Le Néolithique de la France. Paris: Picard, 131-140.*
- Jankovská, V. 2000: Komořanské jezero Lake (CZ, NW Bohemia) – A Unique Natural Archive. Geolines 11, 115-117.*
- Káčerik, A. 2008: Neolitické zoomorfní plastiky z Libkovic u Mostu a možnosti jejich relevantní interpretace. In: Černá, E. – Hlavová, J. (eds.): Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2003 – 2007, Most: Ústav archeologické*

- památkové péče severozápadních Čech, 15-31.
- Kazdová, E. 1998: Poznámky k intruzím keramiky v neolitických sídlištních objektech.*
In: *Prostředník, J (ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich zemí - 1997*, Turnov – Hradec Králové: Okresní muzeum, 60-70.
- Končelová, M. 2010: Sociální a symbolický význam neolitických domů. Živá archeologie: (re)konstrukce a experiment v archeologii 11, 32-35.*
- Kuna, M. – Lisá, L. – Novák, J. 2010: Zánik raně středověkých domů v Roztokách. Živá archeologie: (re)konstrukce a experiment v archeologii 11, 75-79.*
- Kuper, R. – Lüning, J. 1975: Untersuchungen zur neolitischen Besiedlung der Aldenhovener Platte. In: Bosinski, G (ed.): Ausgrabungen in Deutschland: gefördert von der Deutschen Forschungsgemeinschaft 1950-1975. Teil 1, Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 85-97.*
- Kuper R. 1979: Der Rössener Siedlungsplatz Inden 1. Diplomová práce, Philosophische Fakultät Universität zu Köln.*
- Květina, P. 2002: Příspěvek k otázce formativních procesů archeologického materiálu.*
In: *Pavlu, I. (ed.): Bylany Varia 2*, Praha: Archeologický ústav AV ČR, 21-38.
- Květina, P. – Pavlu, I. 2007: Neolitické sídliště v Bylanech – základní databáze. Praha: Archeologický ústav AV ČR.*
- Květina, P. 2010: Archeologie smyšlené identity. Archeologické rozhledy 62, 629-660.*
- Larsson, A. M. 2007: Taking out the Trash. On Excavating Settlements in General, and Houses of the Battle Axe Culture in Particular. Current Swedish Archaeology 15-16, 111-136.*
- Lička, M. 1981: Hromadný nález neolitické broušené industrie (č. 1) ze Mšena, okr. Mělník. Archeologické rozhledy 33, 607-621.*
- Lička, M. 1989: Grundrisse von Doppelhäusern (?) aus der Stichbandkeramik.*
In: *Rulf, J. (ed.): Bylany Seminar 1987: collected papers*, Praha: Archeologický ústav ČSAV, 227-231.
- Lička, M. 1990: Osídlení kultury s vypíchanou keramikou ve Mšeně u Mělníka – Besiedlung der Stichbandkeramik in Mšeno bei Mělník. Část I – Teil I, Sborník Národního muzea 44, 1-84.*
- Lukes, A. – Zvelebil, M. (eds.) 2004: LBK Dialogues: studies in formation of the Linear pottery culture. BAR International Series 1304. Oxford: Archaeopress.*
- Meduna, P. 1996: Die frühmittelalterliche Siedlung (6.-13. Jh.) auf dem Katastralgebiet*

- Hrdlovka, Bez. Teplice, Nordwestböhmen. Památky archeologické – Supplementum 5 (Ruralia 1), 311-313.
- Modderman, P. J. R. 1970: Linearbandkeramik aus Elsloo und Stein. Analecta Praehistorica Leidensia 3. Leiden: University Press.*
- Muška, J. – Zápotocká, M. 2007: Hrbovice, okr. Ústí nad Labem. Výzkum 1978: Sídlní areál kultury s keramikou lineární a vypíchanou. Praha: Archeologický ústav AV ČR.*
- Neuhäselová, Z. (ed.) 2001: Mapa potencionální přirozené vegetace České republiky. Praha: Academia.*
- Pavlů, I. 1977: K metodice analýzy sídlišť s lineární keramikou. Památky archeologické 68, 5-55.*
- Pavlů, I. 2000: Life on a neolithic site Bylany: situational analysis of artefacts. Praha: Archeologický ústav AV ČR.*
- Pavlů, I. 2002: Neolitické komponenty na polykulturních lokalitách v mikroregionu Vrchlice a Klejnárky. In: Pavlů, I. (ed.): Bylany Varia 2, Praha: Archeologický ústav AV ČR, 45-116.*
- Pavlů, I. – Zápotocká, M. 1978: Analysis of the Czech neolithic pottery: morphological and chronological structure of projections. Praha: Archeologický ústav ČSAV.*
- Pavlů, I. – Zápotocká, M. 1983: Bylany, katalog sekce A – díl 1. Praha: Archeologický ústav ČSAV.*
- Pavlů, I. – Zápotocká, M. 2007: Archeologie pravěkých Čech III: Neolit. Praha: Archeologický ústav AV ČR.*
- Pavlů, I. – Rulf, J. – Zápotocká, M. 1986: Theses on the Neolithic Site of Bylany. Památky archeologické 77, 288-412.*
- Pavlů, I. – Rulf, J. – Zápotocká, M. 1995: Bylany Rondel. Model of the Neolithic Site. Památky archeologické – Supplementum 3, 7-125.*
- Pavlů, I. – Zápotocká, M. – Soudský, O. 1985: Bylany, katalog sekce A – díl 2. Praha: Archeologický ústav ČSAV.*
- Pavlů, I. – Zápotocká, M. – Soudský, B. 1987: Bylany, katalog B, F. Praha: Archeologický ústav ČSAV.*
- Pleiner, R. – Rybová, A. (eds.) 1978: Pravěké dějiny Čech. Praha: Academia.*
- Pokorný, P. 2004: Postglacial vegetation distribution in the Czech Republic and its relationship to settlement zones: review from off-site pollen data.*

- In: *Gojda, M. (ed.) 2004: Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archaeology. Praha: Academia.*
- Pokorný, P. – Dreslerová, D. 2007: Vývoj krajiny v holocénu. In: Kuna, M. (ed.): Archeologie pravěkých Čech I, Pravěký svět a jeho poznání. Praha: Archeologický ústav AV ČR, 38-49.*
- Rulf, J. 1997: Intruze keramiky. Příspěvek ke kritice pramenů. Archeologické rozhledy 49, 439-461.*
- Rulf, J. – Zápotocká, M. 1994: Neolithic Studies in Bohemia: 1969-1994. Památky archeologické – Supplementum 1, 23-36.*
- Rulf, J. – Velímský, T. 1993: Neolithic Well from Most. Archeologické rozhledy 45, 545-560.*
- Rybová, A. – Vokolek, V. 1972: Terénní výsledky komplexního výzkumu v Plotíštích n. L. Archeologické rozhledy 24, 328-336.*
- Sádlo, J. – Pokorný, P. – Hájek, P. – Dreslerová, D. – Cílek, V. 2008: Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí. Praha: Malá skála.*
- Schiffer, M. B. 1972: Archaeological context and systemic context. American Antiquity 37, 156-165.*
- Schwerdtner, G. 2009: Zum Hausbau im frühen Neolithikum. Archäologisches Korrespondenzblatt 39, 21-36.*
- Sommer, P. 2000: Základová obětina ze sázavského kláštera. Památky archeologické - Supplementum 13 (in memoriam Jan Rulf), 370-375.*
- Soudský, B. 1966: Bylany: osada nejstarších zemědělců z mladší doby kamenné. Praha: Academia.*
- Soudský, B. 1967: Principles of Automatic Data Treatment Applied on Neolithic Pottery. Praha-Stockholm. Manuscript.*
- Soudský, B. 1969: Étude de la maison néolithique. Slovenská archeológia 17, 5-96.*
- Stäuble, H. – Campen, I. 1999: Vor 7083 Jahren gebaut. Nicht mehr der neueste Brunnen und auch nicht mehr der ateste. Archäologie aktuell im Freistaat Sachsen 5, 96-105.*
- Steklá, M. 1961: Chata kultury s vypíchanou keramikou v Libenicích u Kolína. Památky archeologické 52, 85-91.*
- Stocký, A. 1926: Pravěk země české: věk kamenný. Praha: Národní muzeum.*

- Šída, P. 2011: Přechod mezolit-neolit: existuje kulturní kontinuita či diskontinuita? A klademe si vůbec správné otázky? In: Popelka, M. – Šmidtová, R. (eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich zemí - 2009, Praha: Karolinum, 359-367.*
- Tomášek, M. 2007: Půdy České republiky. Praha: Česká geologická služba.*
- Turek, J. 2011: Pivo místo dýmky míru. Respekt 31/2011, 71-73.*
- Urban, O. H. 1980: Ein lengyelzeitlicher Hausgrundriß aus Wetzleinsdorf, Niederösterreich. MittÖA Wien 30, 11-22.*
- Vokolek, V. – Zápotocká, M. 1997: Die neolitische Gräber und Gräberfelder in Plotiště n. Labem und Předměřice n. Labem. Památky archeologické 88, 5-55.*
- Whittle, A. 1996: Europe in the Neolithic: the creation of new worlds. Cambridge: Cambridge University Press.*
- Zápotocká, M. 1978: Ornamentace neolitické vypíchané keramiky. Archeologické rozhledy 30, 504-534.*
- Zápotocká, M. 1998: Bestattungsritus des böhmischen Neolithikums (5500-4200 B.C.): Gräber und Bestattungen der Kultur mit Linear-, Stichband- und Lengyelkeramik. Praha: Archeologický ústav AV ČR.*
- Zvelebil, M. et al. 2006: Contribution of palaeolithic and neolithic Y-chromosome lineages to the modern czech population. Archeologické rozhledy 58, 250-260.*
- Zvelebil, M. – Pettitt, P. 2008: Human condition, life, and death at an early Neolithic settlement : bioarchaeological analyses of the Vedrovice cemetery and their biosocial implications for the spread of agriculture in Central Europe. Anthropologie 46, 195-218.*

9. Seznam obrazových příloh

1. mapy a kresebná dokumentace

- 1.1. Rekonstrukční mapa původního povrchu v oblasti projektu Lomský potok.
Polygon H označuje plochu neolitického sídliště v Hrdlovce. Přerušovaná linie představuje hranu Velkolomu Maxim Gorkij v roce 1989 (podle J. Březáka).
- 1.2. Schematický plán všech ploch zkoumaných v letech 1987-1991 (podle J. Beneše).
- 1.3. Orientační plán rozdělení plochy SJ na jednotlivé části.
- 1.4. Plán plochy SJ 1:200 (kvůli velkým rozměrům je vyhotoven na zvláštním archu, který je přiložen k deskám vazby).
- 1.5. Vzorník grafických kódů vrstev.
- 1.6. Dům I a okolí.
- 1.7. Severní závěrový žlab domu I s profily.
- 1.8. Dům II a okolí.
- 1.9. Severní závěrový žlab domu II s profily.
- 1.10. Dům III a okolí.
- 1.11. Severní závěrový žlab domu III s profily.
- 1.12. Rekonstrukce podoby stěny rössnerských domů představující jednu z možných konstrukčních řešení i na hrdloveckém sídlišti (podle *Kuper 1979*).
- 1.13. Detaily kůlových jamek domu III s profily.
- 1.14. Objekt 262, půdorys a profil.
- 1.15. Dům VIII a okolí.
- 1.16. Objekt 838 s depotem kamenných mlýnků.
- 1.17. Severní závěrový žlab domu VIII s profily.
- 1.18. Dům X a okolí.
- 1.19. Severní závěrový žlab domu XV s profily.
- 1.20. Dům XLI a okolí.
- 1.21. Vnější užitkový prostor domu III vymežující objekty zařazené do evidence 2. řádu.
- 1.22. Objekt 261, půdorys a profil.
- 1.23. Objekt 305, půdorys a profil.
- 1.24. Objekt 339, půdorys a profil.

- 1.25. Objekt 345, půdorys a profil.
- 1.26. Objekt 1090, půdorys a profil.
- 1.27. Objekt 1092, půdorys a profil.
2. fotografická dokumentace
 - 2.1. Situace na lokalitě v roce 1989. Postupující těžba uhlí ničí plochu B (foto J. Beneš).
 - 2.2. Kůlová jamka 156, detail nároží severního závěrového žlabu stavby I (foto J. Beneš).
 - 2.3. Řez severním závěrovým žlabem stavby I odhalil výborně zachovanou stratigrafii vypovídající o konstrukci stěny (foto J. Beneš).
 - 2.4. Detail napojení liniových objektů vybíhajících půdorysu stavby I. Fotografie před zahájením preparace ukazuje plynulé napojení, zatímco v kresebné dokumentaci bylo toto již napojení přerušeno. Rozdíl patrně vznikl způsobem exkavace (foto J. Beneš).
 - 2.5. Objekt 838, celkový pohled (foto J. Beneš).
 - 2.6. Objekt 838, detail kamenných mlýnků vybraných z výplně objektu (foto J. Beneš).
 - 2.7. Vybrané fragmenty keramiky s dochovanými zbytky impregnace organickou (?) hmotou. Celek a detail (foto autor).
 - 2.8. Vybrané fragmenty mazanice s dochovanými otisky konstrukčních prvků (foto autor).
3. evidence keramiky
 - 3.1. Evidence 1. řádu (pouze na CD).
 - 3.2. Evidence 2. řádu.
 - 3.3. Evidence 3. řádu.
 - 3.4. Motivy a varianty hlavního lineárního ornamentu (podle *Květina – Pavlů 2007*).
 - 3.5. Motivy a varianty doplňkového lineárního ornamentu (podle *Květina – Pavlů 2007*).
 - 3.6. Linky pod okrajem (podle *Květina – Pavlů 2007*).
 - 3.7. Techniky lineárního ornamentu (podle *Pavlů – Rulf – Zápotocká 1986*).
 - 3.8. Motivy vypíchaného ornamentu (podle *Zápotocká 1998*, upraveno).
 - 3.9. Techniky vypíchaného ornamentu (podle *Zápotocká 1998*).
 - 3.10. Plastická a technická výzdoba keramiky (podle *Soudský 1967*).

- 3.11. Pupky a výčnělky na keramice (podle *Pavlu – Zápotocká 1978*).
- 3.12. Ucha na keramice (podle *Pavlu – Zápotocká 1978*).
- 3.13. Grafické kódy pro materiál, ostřívo a úpravu povrchů keramiky (podle *Soudský 1967*).
- 3.14. Keramika z objektu 261 (kresba L. Jarošová a autor).
- 3.15. Keramika z objektu 305 (kresba autor).
- 3.16. Keramika z objektu 339 (kresba autor).
- 3.17. Keramika z objektu 345 (kresba D. Chrastová a autor).
- 3.18. Keramika z objektu 1090 (kresba autor).
- 3.19. Keramika z objektu 1092 (kresba D. Chrastová a autor).

PŘÍLOHY K NAHLÉDNUTÍ JSOU ULOŽENY V TIŠTĚNÉ PODOBĚ NA
SEKRETARIÁTU FILOZOFICKÉ FAKULTY JIHOČESKÉ UNIVERZITY
V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH